

Χρυσάφης Ι. Ιορδάνογλου.

Σημειώσεις για το μάθημα

Οικονομία και Κοινωνία:

Εισαγωγή στην Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης.

Σ
IOP

Περιεχόμενα.

Κεφάλαιο 1.

Εισαγωγή.

Κεφάλαιο 2.

Η Επικράτηση της Οικονομίας της Αγοράς.

Κεφάλαιο 3.

Ο Adam Smith και ο κόσμος του.

Κεφάλαιο 4.

Μάλθους και Ρικάρντο.

Κεφάλαιο 5.

Ο πυρήνας της Ρικαρδιανής θεωρίας.

Κεφάλαιο 6.

Ο Κάρλ Μάρξ και η εποχή του.

Κεφάλαιο 7.

Η οικονομική Θεωρία του Κάρλ Μάρξ.

Κεφάλαιο 8.

Στροφή στην οικονομική σκέψη: “the marginalist revolution” (Jevons, Menger, Walras).

Κεφάλαιο 9.

The marginalist revolution (μέρος 2): A. Marshal. Αξιολόγηση της σημασίας της τομής στην οικονομική σκέψη.

Κεφάλαιο 10.

Η Κεϋνσιανή Επανάσταση: Τα Οικονομικά του J. M. Keynes.

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή.

Ενότητα 1. Πολιτική, Ιστορία και Οικονομία.

Ερώτημα: Τι γυρεύουν μαθήματα οικονομίας σε ένα τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας; Η απάντηση είναι ότι πολλά από τα φαινόμενα που εξετάζει τόσο η πολιτική επιστήμη όσο και η ιστορία σχετίζονται στενά με φαινόμενα που εμπίπτουν στη σφαίρα των οικονομικών επιστημών. Συνεπώς, κάποια επαφή με την οικονομική σκέψη είναι αναγκαία.

1.1. Σχέσεις πολιτικής επιστήμης και οικονομίας.

Παραδείγματα:

Α) Ένα από τα αντικείμενα της πολιτικής επιστήμης είναι η μελέτη των πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών συγκρούσεων. Συχνά, οι συγκρούσεις αυτές αντανακλούν συγκρούσεις οικονομικών συμφερόντων ανάμεσα σε κοινωνικές τάξεις και ομάδες, που, με τη σειρά τους, προσδιορίζονται από τη θέση και το ρόλο των αντικρουομένων ομάδων και τάξεων μέσα στο οικονομικό σύστημα. Άρα, η μελέτη των πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών συγκρούσεων προϋποθέτει κάποιες γνώσεις της δομής και της λειτουργίας των οικονομικών συστημάτων καθώς και των αντιθέσεων που τα συστήματα αυτά παράγουν.

Β) Η μελέτη της εκλογικής συμπεριφοράς είναι επίσης ένα από τα αντικείμενα της πολιτικής επιστήμης. Οι διάφορες οικονομικές πολιτικές που προσφέρουν τα πολιτικά κόμματα επηρεάζουν (λιγότερο ή περισσότερο) το πώς ψηφίζει ο κόσμος. Άρα, η μελέτη της εκλογικής συμπεριφοράς προϋποθέτει κάποια κατανόηση των διαφορών στην οικονομική πολιτική των κομμάτων και, κατά συνέπεια, απαιτεί κάποιες γνώσεις οικονομικών.

Γ) Το κράτος και το σύστημα διακυβέρνησης βρίσκονται στην καρδιά των θεμάτων που εξετάζει η πολιτική επιστήμη. Άμεσα ή έμμεσα, το σύνολο της λειτουργίας του κράτους απαιτεί τη διάθεση πόρων, δηλαδή τη διενέργεια δαπανών και την κατανομή τους σε διάφορες χρήσεις. Κανένα κράτος δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς να ξοδέψει. Οι δαπάνες όμως προϋποθέτουν έσοδα. Και η βασική πηγή εσόδων ενός κράτους είναι οι φόροι. Επομένως, κανένα κράτος δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς κάποια μορφή φορολογικών εσόδων. Δυο από τους κορυφαίους θεσμούς των σύγχρονων κρατών είναι ο Δημόσιος Προϋπολογισμός και η φορολογική τους νομοθεσία. Ο Προϋπολογισμός είναι ένα σχέδιο δράσης που οι κυβερνήσεις υποβάλλουν για έγκριση κάθε χρόνο στο Κοινοβούλιο. Περιλαμβάνει (με μεγάλη λεπτομέρεια) όλες τις δημόσιες δαπάνες που η κυβέρνηση προγραμματίζει να κάνει την ερχόμενη χρονιά καθώς και τα έσοδα που η κυβέρνηση προβλέπει ότι θα έχει και με τα οποία υπολογίζει να χρηματοδοτήσει τις δαπάνες της. Η φορολογική νομοθεσία είναι το πλέγμα των νόμων που καθορίζουν τις φορολογικές υποχρεώσεις των πολιτών απέναντι στο κράτος. Οι θεσμοί αυτοί είναι συνυφασμένοι με την ανάπτυξη της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Ο σκοπός του Προϋπολογισμού είναι να εξασφαλίσει τον έλεγχο του κοινοβουλίου πάνω στη διαχείριση του δημόσιου χρήματος. Η Βουλή έχει τον τελευταίο λόγο πάνω στο ύψος και την κατανομή των δημόσιων δαπανών καθώς και σχετικά με το συνταίριασμα δημόσιων εσόδων και δαπανών. Η φορολογική νομοθεσία προκύπτει ως εφαρμογή της αρχής ότι κανένας φόρος δεν μπορεί να επιβληθεί αυθαίρετα, χωρίς νόμο εγκεκριμένο από τη Βουλή (no taxation without representation).¹ Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε ότι η κατανόηση του συστήματος διακυβέρνησης μιας χώρας προϋποθέτει κάποιες γνώσεις δημόσιων οικονομικών.

Δ) Στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα υπήρξε μια μεγάλη επέκταση του κοινωνικού ρόλου του κράτους. Σε όλες τις αναπτυγμένες χώρες (και ιδιαίτερα στις Σκανδιναβικές, την Γαλλία,

¹ Το Αγγλικό κοινοβουλευτικό σύστημα κατάγεται από τους αγώνες του Αγγλικού Κοινοβουλίου να περιορίσει το δικαίωμα του μονάρχη να επιβάλλει αυθαίρετα φόρους. Η αφορμή της αμερικανικής επανάστασης και της δημιουργίας της αμερικανικής δημοκρατίας ήταν η απόπειρα της Βρετανικής κυβέρνησης να επιβάλλει δασμούς και φόρους στις αμερικανικές της αποικίες χωρίς να ζητήσει τη συγκατάθεσή τους.

Γερμανία, Αγγλία κλπ) διαμορφώθηκε ένα πυκνό δίκτυο κοινωνικής προστασίας που αποκαλούμε «κοινωνικό κράτος» και πολλαπλασιάστηκαν οι κοινωνικού χαρακτήρα μεταβιβαστικές πληρωμές όπως: συντάξεις, επιδόματα ανεργίας, παιδιών, θέρμανσης, ενοικίου κλπ. Ο στόχος αυτής της επέκτασης του ρόλου του κράτους ήταν η διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής: όλα τα στρώματα της κοινωνίας έμελλε να έχουν «κάτι» να περιμένουν από το «σύστημα». Η επέκταση του κοινωνικού κράτους ήταν μια βαθύτατα πολιτική διαδικασία. Η απαρχή της βρίσκεται στη Γερμανία του Μπίσμαρκ (19^{ος} αιώνας) και τη Βρετανία του Λόυντ-Τζόρτζ (1906) και είναι απόρροια της επέκτασης του δικαιώματος της ψήφου στην εργατική τάξη. Βλέπουμε λοιπόν, πώς μείζονα πολιτικά γεγονότα που αλλάζουν τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού οδηγούν σε αποφάσεις που αλλάζουν την υφή του οικονομικού συστήματος.

Ε) Η σχέση ανάμεσα στην πολιτική και τους θεσμούς που καθορίζουν την αρχιτεκτονική του οικονομικού συστήματος. Μια σειρά από δομικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την αρχιτεκτονική και τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος μιας χώρας είναι προϊόν θεμελιωδών πολιτικών αποφάσεων που, τελικά, παίρνουν τη μορφή νόμου. Παραδείγματα τέτοιων αποφάσεων είναι:

i) Η απόφαση για την εθνικοποίηση ή την ιδιωτικοποίηση μιας μεγάλης επιχείρησης ή ενός κλάδου αλλάζουν τα όρια ανάμεσα στη δημόσια και ιδιωτική ιδιοκτησία και επηρεάζουν τη δομή και λειτουργία του οικονομικού συστήματος.

ii) Το αν η εγχώρια παραγωγή προστατεύεται από τον ξένο ανταγωνισμό με υψηλούς δασμούς ή άλλα προστατευτικά μέτρα επηρεάζει το διεθνές εμπόριο μιας χώρας και τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας της.

iii) Τα κράτη παρεμβαίνουν σε μεγάλη έκταση στην οικονομία. Η παρέμβαση μπορεί να γίνεται μέσω διοικητικών ελέγχων (έλεγχος τιμών, μισθών, έλεγχος του χρηματοπιστωτικού συστήματος, χορήγηση αδειών για διενέργεια επενδύσεων) ή μέσω κανονιστικών ρυθμίσεων (ρυθμίσεις για την καλή λειτουργία του ανταγωνισμού, για την προστασία του περιβάλλοντος, για τις συνθήκες εργασίας, πολεοδομικοί κανονισμοί κλπ)..

Όλα τα παραπάνω δίνουν ένα μέτρο της έκτασης της επίδρασης που μπορεί να έχει η πολιτική πάνω στην οικονομία.

1.2. Σχέσεις ανάμεσα στην Ιστορία και την οικονομία.

Α) Οικονομική Ιστορία και οικονομικά. Μια από τις κατευθύνσεις της ιστορικής έρευνας είναι η οικονομική ιστορία: η μελέτη των οικονομικών θεσμών, της οργάνωσης και λειτουργίας καθώς και των επιδόσεων των οικονομικών συστημάτων του παρελθόντος. Συνεπώς, όσον αφορά στην οικονομική ιστορία, η γνώση κάποιων στοιχείων της οικονομικής ανάλυσης είναι αυταποδείκτως αναγκαία.

Β) Τα οικονομικά όμως είναι χρήσιμα και στη μελέτη της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας. Στη ρίζα της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας βρίσκονται συχνά (όχι πάντα) οικονομικά ζητήματα.

Γι' αυτούς τους λόγους, το τμήμα προσφέρει μια σειρά εισαγωγικών οικονομικών μαθημάτων. Σε τούτο δεν είμαστε μόνοι. Πολλά μεγάλα πανεπιστήμια του κόσμου περιλαμβάνουν τμήματα που συνδυάζουν politics and economics.

II Περιεχόμενα μαθήματος

- α) Στο μάθημα αυτού του βμήνου θα κάνουμε μια εισαγωγή στην ιστορία της οικονομικής σκέψης.
- β) Επειδή το θέμα τεράστιο θα περιοριστούμε στους σημαντικότερους στοχαστές του οικονομικού κόσμου. Στους στοχαστές ~~ορόσημα που άλλαξαν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον οικονομικό κόσμο.~~ ^{έκαναν και πηδή} επηρέασαν κ. διαμόρφωσαν τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον οικονομικό κόσμο.

γ) Διάγραμμα μαθημάτων.

- 1) Θα πάσουμε την ιστορία μας ^{από} στο σημείο που - 250 χρόνια πριν - αρχίζει η βιομηχανική επανάσταση και τείνει να επικρατήσει το καπιταλιστικό σύστημα: δηλ. το σύστημα όπου η οικονομική οργάνωση της κοινωνίας βασίζεται στη λειτουργία των αγορών. Θα δούμε τη σημασία της ^{τοπικής} ~~αγοράς~~ ^{ριχόντας} ~~αγοράς~~ μια ματιά τι γινόταν πριν. Αυτό το επόμενο μάθημα.
- 2) Σκέψη κ. Ιδέες A. Smith.
- 3) Ricardo - Malthus - J. S. Mill.
- 4) K. Marx.
- 5) Σκαπάνες ^{των} νεοκλασικών: Jevons, Walras, ^{Menger,} A. Marshall.
- 6) Keynes.
- 7) Shumpeter.
- 8) Σύγχρονα οικονομικά. ~~(αποκρίσεις σε προηγούμενα)~~

- δ) Το βιβλίο: Heilbroner. Γλαφυρό-διασκεδαστικό.
- Αδυναμίες: i) υποβάθμιση γέννησης νεοκλασικών οικονομικών ii) απουσία σύγχρονων οικονομικών.
 - ~~Απ.~~ Συμπλήρωση κενών - αποκλίσεις από βιβλίο → αναγκαία η παρακολούθηση. ~~(αποκρίσεις σε προηγούμενα)~~

III Realities and perceptions.

1) Η ιστορία της οικονομικής εκένης ^{είναι} ένας συνεχής διάλογος ανάμεσα σε: από τη μια μεριά της οικονομικής πραγματικότητας (που αλλάζει μέσα στο χρόνο) και από την άλλη της αντίληψής μας γι' αυτήν. Το πώς η πραγματικότητα αναπαράγεται στο μυαλό μας, πώς την κατανοούμε και την ερμηνεύουμε.

2) Στο πεδίο της αντίληψης παρεμβάλλουν οι στοχαστές που θα εξετάσουμε. Δεν κάνουμε συνέλεση για ν' αποφασίσουμε πώς καταλαβαίνουμε τον κόσμο. Προικισμένοι άνθρωποι ~~δ~~ το κάνουν αυτό και από τα γραφόμενά τους διαμορφώνουμε την εικόνα μας για τον κόσμο.

3) Στο βαθμό που αρχίζουμε να σκεφτόμαστε όπως αυτοί οι πράξεις μας επηρεάζονται αναλόγως. Και οι πράξεις μας επιδρούν και αναδιαμορφώνουν την οικον. πραγματικότητα π.χ. αλλιώς φερόμαστε αν πιστεύουμε ότι η τόνωση ζήτησης μπορεί να μειώσει την ανεργία και αλλιώς αν πιστεύουμε ότι η μακροοικον. πολιτική δεν μπορεί να κάνει τίποτα για την ανεργία.

4) Οι νέες πραγματικότητες χρειάζεται να ερμηνευθούν κ.ο.κ. Αυτό το ^{συνεχώς} διάλογο πραγματικότητας - αντίληψης θα εκθέσουμε μέσα από τη σκέψη των πιο προικισμένων από τους προικισμένους.

Ενότητα IV

IV Τάξη και κανονικότητες

1) Οι στοχαστές μας ^{ήταν} πολύ διαφορετικοί ^{μεταξύ τους} άνθρωποι. ^{Οπως,} είχαν ένα κοινό σημείο: τους απασχολούσαν θεμελιώδη ερωτήματα όπως:

α) Ποιοί παράγοντες επηρεάζουν τη διαδικασία παραγωγής πλούτου και πώς την επηρεάζουν. β) Πώς διανέμεται ο πλούτος

γ) Πώς κατανέμεται ανάμεσα στις διάφορες χρήσεις.

δ) Γιατί καμιά φορά η μηχανή κολλάει στην άκρη;

Με άλλα λόγια προσπαθούσαν να βρουν Τάξη και κανονικότητες μέσα από το χάος των πραγματικών γεγονότων. Τι θα πεί αυτό.

2) Ας εκάψουμε λίγο βαθύτερα στις έννοιες πραγματικότητα - αντίληψη:

~~Πραγματικότητα~~ Ενότητα IV (δυνέχεια) * και, συνεπώς είναι προβλέψιμες

Πραγματικότητα: Χάος μυριάδων σκόρπιων κ. αδύνατων
πραγματικών περιστατικών. Από μόνι της δε σημαίνει πολλά
πράγματα. Η πραγματικότητα δεν εξηγεί τον εαυτό της και τα γεγονότα δεν
μας λένε γιατί συνέβησαν.
Το θέμα να βρούμε πως τα σκόρπια περιστατικά συνδέονται
μεταξύ τους: τι επιρεάζει τι. Με άλλα λόγια να
βρούμε ^{μέσα στα} ~~κανονικότητες~~ μέσα από το χάος κανονικότητες
(αιτιακές σχέσεις) που επαναλαμβάνονται: Εάν
συμβεί το γεγονός Α θα ακολουθεί απ' το γεγονός Β.
Π.χ. αν η τιμή των πουκαμίων ανεβεί (γεγονός Α), η
ζήτηση για πουκάμισα θα πέσει (γεγ. Β): θα πουλιούνται
λιγότερα πουκάμισα.

3) Απλοποίηση κ. αφαίρεση.

Η πραγματικότητα δεν προσφέρει τις κανονικότητες στο πιάτο.
Πρέπει να τις ανακαλύψουμε στο κεφάλι μας. Η μετάφραση
της πραγματικότητας στο κεφάλι μας πάντα υπερφέρει
απλοποιήσεις κ. αφαιρέσεις. Χάρτης σε κλίμακα 1 προς 1
είναι άχρηστος. ~~Και εδώ έρχεται η κρίση:~~

Π.χ. δεν συμβαίνει πάντα η άνοδος της τιμής να μειώνει τη
ζήτηση (π.χ. αγορά επίδειξης). Δεν είναι μόνο η τιμή που επιρεάζει
τη ζήτηση για πουκάμισα. Είναι και το εισόδημα, ο καιρός,
η μόδα, τοχαστικά περιστατικά. Εκείνο που λέμε είναι ότι
συνήδως η τιμή είναι απογαβιστικός παράγοντας που
επιρεάζει αρνητικά τη ζήτηση.

Το αν θα κάνουμε τη σωστή απλοποίηση (εκείνη που
εξηγεί τα πράγματα) είναι θέμα κρίσης: Ικανότητες
να ξεχωρίζεις το κύριο ^{από το} δευτερεύον, το εγώτερο ^{από το} δευτερεύον, το
νέο. Αν βρεις τη σωστή αιτιακή σχέση, τα ρυθίς μετράς.

α) Ξέρεις πως λειτουργεί η μηχανή.

β) Προβλέπεις πως θα λειτουργεί αύριο.

γ) Το κύριο, ξέρεις πως να τη χειριστείς προς όφελός σου.

Ενότητα IV (συνέχεια).

4) Η σημασία των μεγάλων στοχαστών του Οίκου κόβρου
 έγκειται στο ότι δεν προσπάθησαν να ~~δουν~~ ^{εξηγήσουν} τη λειτουργία (δηλ. να βρουν τις αιτιακές σχέσεις)
 ενός μόνο εξαρτήματος του μηχανισμού της οικονομίας
 αλλά, όλοκληρου του μηχανισμού της οικονομίας
 Δηλ. να ^{βρουν} ένα σύστημα αιτιακών σχέσεων που λέγουν σε ένα
όλοκληρο και αλληλοεξαρτάται ^{μαζί} όλα τα εξαρτήματα ~~αυτά~~ του
 μηχανισμού της οικονομίας της εποχής τους.

Δηλ. Ενδεικτικά

- α) Ποιοί ^{είναι} οι κινητήρες της ανάπτυξης,
- β) Τιμές κ. ζήτηση, γ) Κόστος παραγωγής κ. τιμές,
- δ) Ρόλος ανταγωνισμού, ε.) Πώς προδιορίζονται μισθοί-κέρδη
- στ) Κέρδη κ. επενδύσεις, ζ) επενδύσεις κ. ανάπτυξη,
- η) Χρήμα, θ) Διακυμάνεις Οίκου. δραστηριότητας κ.ο.κ.

5) Το έργο των πιο σημαντικών από αυτούς είναι
ταυτόχρονα:

- α) Ένα διαγνωστικό σχήμα που προσπαθεί να εξηγήσει
 πως λειτουργεί η μηχανή της οικονομίας της εποχής τους.
 - β) Ένα σχέδιο δράσης επί του τι πρέπει να γίνει.
 Ένα πολιτικό πρόγραμμα όχι για μια συγκεκριμένη
 παράταση αλλά για ολόκληρη εποχή. Το μήνυμά τους:
- Smith ^{είναι}: αφήστε τον ανταγωνισμό να λειτουργήσει.
 - ^{του} Ricardo: οι δασκοί στα σιτάρια ^{πρέπει να καταργηθούν} κ. ^{να περιοριστεί} η δύναμη γαιοκτημόνων.
 - ^{του} Marx: Αντικατάσταση καπιταλισμού - προετοιμασία εργ. τάξης.
 - ^{των} Νεοκλασικοί: Το σύστημα αγοράς ^{είναι} γενικώς επαρκές: ~~Μεταρρυθμί-~~
^{Βελτιώ-}σεις εντός πλαισίων, είναι δυνατές
 - ^{του} Keynes: Το σύστημα δεν αυτορρυθμίζεται πάντα μόνο του.
 Ανάγκη μακροοικονομικής παρέμβασης (δαπάνες, φόροι,
 επεκτατική πιστωτική πολιτική).

Η Επικράτηση της Οικονομίας της αγοράς.

(Κεφ. 2 Η Οικονομική Εξανάπτυξη)

II Εισαγωγή

1) Κοινωνία όπου κανένας δεν συνεργάζεται με κανένα και όπου όλοι προσπαθούν να πάρουν ό,τι τους χρειάζεται ληστεύοντας όποιον έβρισκαν μπροστά τους. Είναι αμφίβολο αν μπορεί να επιβιώσει. Θα ήταν πόλεμος όλων ενάντια σε όλους κ η ζωή θα ήταν "άδεια, κτηνώδης και δύσταμη." (Hobbes)

2) Η επιβίωση απαιτεί συνεργασία με άλλους ανθρώπους. Κάποιος κάνει τ'αυτόδε δουλειά και παράγει το τάδε προϊόν. κάποιος κάνει τη δεινά δουλειά κλπ. Γι' αυτό και οι άνθρωποι αναμιγνύονται το πρόβλημα της επιβίωσης ως μέλη μικρών ή μεγάλων κοινωνικών συνόλων.

3) Το Πρόβλημα είναι: Οι άνθρωποι δεν είναι κωμικά (γενετικά προγραμματισμένα για συνεργασία). Είναι εγωκεντρικά όντα. Πώς συμβιβάζεται η ανάγκη για συνεργασία με τον εγωκεντρικό;

4) Μικρές ^{αποακροβυμένες} κοινότητες υπό αντίξοες συνθήκες (εξομώσεις): η συνεργασία επιβάλλεται από τα πράγματα & κανόνες αμοιβαίων υποχρεώσεων διαμορφώνονται.

Τι γίνεται όμως με τις μεγάλες κοινωνίες όπου η άμεση επαφή δεν υπάρχει; Όλοι μας ~~κάθε μέρα~~ χρησιμοποιούμε ~~εκατομμύρια~~ εκατομμύρια προϊόντα / υπηρεσίες: Δηλαδή εξαρτώμαστε από ~~χίλια~~ εκατομμύρια άλλους ανθρώπους που δεν τους ξέρουμε ούτε θα τους δούμε ποτέ. Τι εξαγαλίζει ότι τα προϊόντα που χρησιμοποιούμε παράγονται;

Αν δεν παράγονταν, καταστροφή: • Πολύ λίγα τρόφιμα → πολλοί θα πεινάσουν • Αν κανείς δεν ήθελε να δουλέψει

στον ηλεκτρισμό ή τις μεταφορές όλα θα είχαν παραλήξει
 • Αν υπήρχαν πολλοί γραφιάδες και λίγοι χιατρεί ο κόσμος θα πέδαινε σαν ακρίδες.

- 5) Τρία αλληλένδετα θέματα προβλήματα (δηλ. τι εξαρτάται)
- α) Συντονισμός: Τι θα παραχθεί ^{πώς} και πόσο (εάν υπάρχει) έλλειψη ή παραγωγή ενός αγαθού θα αυξήσει, εάν ~~π~~ υπερπληθώρα θα μειώσει.
 - β) Διανομή του παραχόμενου προϊόντος. Ποιος παίρνει πόσο.
 - γ) Κίνητρα-κυρώσεις: Πώς οι άνθρωποι επιλέγουν τι δουλειά θα κάνουν. / Τι λόγο έχουν να δουλεύουν εκκληρά αντί χαβαλέ / Τι λόγους έχουν να φέρνονται γρήγορα ανεί νά βε κλέβουν;

II

Τρεις τρόποι επίλυσης των προβλημάτων: συντονισμός παραγωγής - διανομή - κίνητρα.

- 1) Οργάνωση κοινωνίας γύρω από ^{την} παράδοση.
- Επάγγελμα κληρονομείται από πατέρα σε γιό.
 - Μέθοδοι εργασίας - παραγωγής οι παραδοσιακοί.
- Κυρώσεις κοινωνίας για παρεκκλίσεις -
- Όλα παχμένα } μια ατέλειωτη
 επανάληψη.
- Αρχαία Αίγυπτος - Ινδία (κάστες: όλοι γεννιούνται με το επάγγελμά τους)

- 2) Οργάνωση κοινωνίας γύρω από ^{την} διαταγή.
- Τι θα παραχθεί - πώς θα διατεμηθεί απογαδίζεται από ένα κέντρο: ~~Ο καθένας κάνει αυτό που του λένε~~
- Είτε ένας απόλυτος μονάρχης (Φαραώ - πυραμίδες) - είτε τα 5ετή πλάνα της ΕΣΣΔ.
- Με αυτό το σύστημα οργάνωσης ο καθένας κάνει αυτό που του λένε. Αλλιώς θα έχει κυρώσεις (π.χ. δε θα βρεί δουλειά)

Το πλείστο των κοινωνιών στην Ιστορία ήταν:

κοινωνίες παράδοσης ή διαταγής. Σχετικά απλά ή κατανόηση της λειτουργίας τους.

3) Το σύστημα της "αγοράς".

90 Κάθε ένας είναι ελεύθερος να κάνει ό,τι χαίρει
 εωστό: να παράγει ~~επιθυμώ~~ τα προϊόντα που θέλει,
 να προσφέρει τις υπηρεσίες που θέλει, να κάνει ό,τι δουλειά
 θέλει. Το κίνητρο που αναγκάζει το σύστημα της
 αγοράς είναι η επιδίωξη του ατομικού οφέλους.
 Ο καθένας κάνει αυτό που υπαγορεύει το οικονομικό του
 συμφέρον. Ο καθείς

Όλα αυτά υπό έναν όρο: ότι προσφέρει τα προϊόντα,
 τις υπηρεσίες ή ^{τιν} εργασίες του προς πώληση - έναντι ανταλ-
 λάγματος - στην αγορά. (παράδο^ν εργασίας)

Το γεγονός ότι πρέπει να έχεις κάτι να πουλήσεις ~~και~~
 που να δέλουν κάποιοι άλλοι να το αγοράσουν - αλλιώς
 χάθηκες - είναι το κλειδί του συστήματος. Αν προσφέρεις
 προϊόντα που κανείς δεν θέλει να αγοράσει - προφανώς
 δεν πράχεις το οικονομικό σου συμφέρον. Αν κάνεις μια
 δουλειά που κανείς δεν είναι διατεθειμένος να πληρώσει, θα
 πεινάσεις.

Η αγορά δίνει ευθύς στη φόρα ^{την αλληλεξάρτηση:} το ότι το κάθε ~~ένας~~ ^{μέλος}
 μιας κοινωνίας εξαρτάται από ^{τα} άλλα. ~~Από τη βιολογία που πρέπει~~
 να προσφέρεις κάτι που οι άλλοι ^{καλούνται} πρέπει να ~~είναι~~ ^{διατεθειμένοι}
 να πληρώσουν, αυτό το κάτι πρέπει να εξυπηρετεί τις ανάγκες τους.
 Έτσι, με το σύστημα της αγοράς, ο καθένας επιδιώκοντας
 το ατομικό του όφελος, εξυπηρετεί ανάγκες της κοινωνίας και
 εξασφαλίζει την εκτέλεση εργασιών απαραίτητων γι' αυτήν.

4) Αγορά κ. σύγχρονη οικον. εκέφη.

Η σύγχρονη οικον. εκέφη γεννήθηκε με την επικράτηση της αγοράς.
 Οι οικονομ. λειτουργίες ^{των} κοινωνιών ^{της} παράδοσης η διαταγής δεν
 έκρυβαν πολλά μυστήρια. Αλλά η αγορά; Μπορεί ~~να εξηγήσει~~ ^{ένα}
 του ατομικού οφέλους σύστημα που βασίζεται στο ατομικό
 όφελος να λύσει τα προβλήματα του συντονισμού της παραγωγής;
 Η θα οδηγούσε σε χάος; Η απάντηση καθόλου προφανής.
 Την απάντηση κλήθηκε να τη δώσει η οικον. εκέφη.

Ενότητα III.

Τι γινόταν πριν την επικράτηση συστήματος αγοράς

Η επικράτηση της αγοράς ως συστήματος Οργάνωσης της κοινωνίας ήταν επακόλουθο που ~~δεν~~ διάρκεσε αιώνες (13^{ος} - 19^{ος}).

1) Τι γινόταν πριν;

Παραδείγματα βιβλίου: Τι μας λέει:

- α) Γαλλία 1305: : Αγορές περιωριακές αρχαίων
Εμποροι κ. αγορές υπήρχαν από την εποχή των Φοινίκων και φυσικά υπάρχουν στο Μεσαίωνα. Ήταν όμως:
- Εμποροπανηγύρεις που πουλούσαν εξωτικά πράγματα: μπαφια, γάντια, μπαχάρια, αρώματα. Δεν ήταν ο κορμός της οικονομ. ζωής.
 - Μέγεθος περιωριακό: τα εμπόρευμα 1 έτους προς Γαλλία δεν θα γέμιζαν ένα τρένο σήμερα.
 - Λογιστικές μέθοδοι: τευτέρια. Δεν ήταν η βάση Οργάνωσης της κοινωνίας.

β) Γερμανία 1550: ~~Επ~~ Ελλειψη εθνικού κράτους / Τοπικά εμπόδια.

Οι έμποροι που υπήρχαν αντιμετώπιζαν μεγάλες δυσκολίες.

Η τότε Γερμανία κατακερματισμένη σε κρατίδια, πόλεις, πριγκιπάτα. (δεν υπήρχε εθνικό κράτος). Ο ~~έμπορος μας απ' ε~~ Καθε ένα έβαζε δρόμους, είχε δικούς της νόμους, νομίσματα, μέτρα κ. σταθμά.

[⁶² 300 χλμ.: 31 δρόμοι = 112 ^{μονάδες μέτρησης} ~~μέτρα~~ μήκους - 163 ^{μονάδες} ~~μέτρα~~ βάρους σιτηρών]

Άλλος να πουλήσει οτιδήποτε εκτός περιοχής.

γ) Βοστώνη 1639: ~~Με~~ Διανοητικό κλίμα: Κέρδος ηθικά επιλήψιμο.

→ Κολοσσαίο πρόβλημα για κέρδος που θεωρήθηκε υπερβολικό.

→ Καθολική Εκκλησία: τόκος = αμαρτία.

δ) Κολμπέρ 1666: Ρύθμιση - εμπόδια - μονοπώλια.

Υράσματα Νειδών 1408 κλωστές, Αχούτε 1376 κλπ.

Συμπέρασμα: • Κέρδος αναπόληπτο ως έννοια, πολλώ μάλλον ως βάση Οργάνωσης κοινωνίας • Οικονομία συνδέεται με θρησκεία

Ενότητα III (συνέχεια).

1ο Κέρδος με τη σύγχρονη έννοια δεν είναι πανάρχαιο.

α) Ο ατομικισμός, η ιδέα ότι κάποιος δικαιούται να προβαίνει να βελτιώσει την υλική του κατάσταση εργαζόμενος την Αναγέννηση.

Ήταν άγνωστη στα Μεσαίωνα στα κατώτερα κ. μεσαία στρώματα του Μεσαίωνα (~~αλλά~~ ~~εν πολλοίς~~ ~~σε Ελλάδα~~ ~~και~~ της Ανατολής. Αυτά αρκούσαν να αποδέχονται

τη δέση τους και τη τύχη τους, (όχι φιλοδοξία βελτίωσης)

β) Η αποδοχή του κέρδους ως δεκτού σκοπού.

Καθολική Εκκλησία εχθρική σε Εμπόριο.

Ριψοκίνδυνοι Εμποροι υπήρχαν από χιλιετίες, θαλασσοπόροι, ~~κερδοεπείς~~ βενετία, οι χαρτοεπικές πόλεις άνοιξαν νέους δρόμους ως πρόδρομοι του σύγχρονου κόσμου. Αλλά ~~το~~ ήταν εξαιρέσεις.

Το πνεύμα της ατομικής επιχειρηματικότητας δεν μπορούσε να είναι ^{βαθύτατα} βάση οργάνωσης της κοινότητας.

• Μεσαιωνική κοινωνία κυριαρχούνταν από τους ευγενείς κ. τον κλήρο που είχαν την ιδιοκτησία της γης. Οι αγρότες ήταν δεμένοι με τη γη ως δούλο-πάροικος.

• Οι βιοτεχνίες πόλεων κυριαρχούνταν από συντεχνίες. Παραχρυσό σε πλήρη εξάρτηση από μαζεμένους. Όλοι αυτοί δεν φιλοδοξούσαν να γίνουν καλύτερα απ' τους πατεράδες τους ή δέσαν να γίνουν όπως οι πατεράδες τους. ^{Ο καθένας ξέρει τη θέση του:} ~~δεκάτο μεσαίωνα~~

• Πνευματικό Επίπεδο: κυριαρχία Εκκλησίας. Αυτή η ζωή προάλαμος αιώνιας.

→ Οθωμανική ανατολή: ακόμη χειρότερα. Όλη η γη ανήκει στο σουλτάνο*. Την έδινε στους στρατιωτικούς του ως ρεγάλο κ. δεν κληρονομούνταν. Οι Οθωμανοί δεν ασχολούνταν καν με το εμπόριο (αγρότες, στρατιώτες ή τσιφλικάδες). Το εμπόριο για Έλληνες, Εβραίους, Αρμένιους.

* > πολιτικός κ. ορισκευτικός ηγέτης της.

IV Γη, Εργασία, Κεφάλαιο : Μη Εμπορεύσιμοι Συντελεστές παραγωγής.

Από οικονομική άποψη, η μεγάλη διαφορά των μεσαιωνικών κ. μεταμεσαιωνικών κοινωνιών από το σύστημα αγοράς ήταν ότι οι πρώτες δεν αντιλαμβάνονταν τους βασικούς συντελεστές παραγωγής - γη, Εργασία, κεφάλαιο - όπως τους αντιλαμβάνονται οι αγορές. Βεβαίως, η γη ως χώρα, η εργασία ως ανθρώπινος μόχθος, το κεφάλαιο ως εργαλεία υπήρχαν. Δεν ήταν όμως οι απρόσωπες και πλήρως εμπορεύσιμες (τονίζω εμπορεύσιμες) οικονομικές οντότητες που είναι στο σύστημα της αγοράς.

1) Γη : ως βάση της οργάνωσης της Μεσαιωνικής κοινωνίας. Υπήρχαν τσιφλίκια, δουκάτα, πριγκιπάτα. Η ιδιοκτησία γης ήταν η πηγή της πολιτικής ~~και του γοήτρου~~ ^{και του γοήτρου} ισχύος ευγενών κ. κλήρου. Ήταν το δαμέλιο της στρατιωτικής, δικαστικής, διοικητικής οργάνωσης της κοινωνίας, (Εξουσία γαιοκτημόνων).

Δεν ήταν όμως εμπορεύσιμο αγαθό που μπορούσε να αγοράσει ή να πουληθεί εαν συνέφερε. Με πολλούς περιορισμούς γη μπορούσε να πουληθεί. Ένας αβιόπρεπής ευγενής όμως δεν πουλούσε γη : ήταν το δαμέλιο του τίτλου του στην κορυφή της κοινωνικής ιεραρχίας. (όπως ένα σύγχρονο κράτος δεν πουλάει γη στο γειτονικό κράτος).

2) Εργασία

Καπιταλιστικές κοινωνίες : σύστημα μισθού. Οι υπηρεσίες του εργαζόμενου είναι διατιμημένες και ο εργαζόμενος είναι ελεύθερος να φύγει από έναν εργοδότη και να πάει σ'αυτόν που πληρώγει καλύτερα. Οχι στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες.

Η μεγάλη πλειοψηφία των εργαζομένων ήταν αγρότες προδεδεμένοι στο τσιφλίκι του αφεντικού είτε ως δούλοπάροικοι είτε ως ενοικιαστές γης : α) Δεν μπορούσαν να φύγουν. β) Πλήρως (εις είδος) μέρος της σοδειάς τους ως ενοίκιο ή ως ρόλους. Αυτό ~~ήταν προκαπιταλιστικό~~ ^{δεν ήταν} αντικείμενο διαπραγματεύσεως. Καθοριζόταν αυθαίρετα από τον γαιοκτήμονα.

γ) Αλλά και στο μύλο του αρέντη, έφηναν στο γούρνο του. Πάλι πληρωμή σε είδος προκαθορισμένη. δ) Το υπόλοιπο της σοδειάς το κρατούσαν για τις ανάγκες τους. Μόνο ένα μικρό κλάσμα περίσσευε για ανταλλαγή.

Στις πόλεις κυριαρχούσαν οι συντεχνίες των τεχνιτών. Ένας καθιερωμένος παραγός έμπαινε στη δούλεψη ενός μάστορα. Ο χρόνος μαθητείας, η αμοιβή, το ωράριο, οι υποχρεώσεις όλα ήταν προκαθορισμένα από τη συντεχνία. Δεν ήταν θέματα προς διαπραγμάτευση. Ταύτα δεν είναι αγορά εργασίας.

3) Κεφάλαιο.

Πλούτος υπήρχε. Όχι όμως η έννοια της χρησιμοποίησής του με τον πιο αποδοτικό τρόπο. Χρησιμοποιούνταν με τον παραδοσιακό τρόπο. Όταν το 16^ο αιώνα εμφανίστηκαν αποδοτικότερες κ. υγιεινότερες μέθοδοι παραγωγής βενν κλωστοϋφαντουργία οι συντεχνίες διακατηρύθηκαν και οι καινοτομίες απαγορεύτηκαν.

4) Οι αποφάσεις για το τί θα παραχθεί, πώς, πόσο και πώς θα μοιραστεί ~~ε~~ εξαρτώνταν από παράδοση ή διαταγή. Είτε ο αρέντης έδινε εντολές είτε τα πράγματα ακολουθούσαν την πεπατημένη. Ήταν ένας αυτόρκτης, αυτοαναπαράχόμενος κόσμος.

V] Τα εμπόδια στη γέννηση του νέου κόσμου.

Αργά-αργά ~~έως~~ η ακινησία έδωσε τη θέση της στον υπερκινητικό κόσμο του 18^{ου} αιώνα. Η γή άρχισε να εμπορευματοποιείται, οι δουλοπάροικοι έγιναν α. εργάτες).

Η αλλαγή στην παρατεταμένη πορεία της συνάντησε λυσσαλέα αντίσταση. Ήταν όμως ακαταμάχητη γιατί υπερτερείχε την υποδοχή μιας δραματικής αύξησης του πλούτου. Στο οικονομικό επίπεδο ~~κράτησε~~ η διαδικασία κράτησε αιώνες (13^{ος} - 19^{ος}).

~~Προβλήματα~~ Ενότητα V (συνέχεια)

Στο πολιτικό επίπεδο οδήγησε σε βίαιες εκρήξεις:

Αγγλική επανάσταση (17^{ος} αιώνας), Γαλλική (1789)

Αιτίες: α) Έλυσαν ~~το~~, εν μέρει, το πρόβλημα της πολιτικής εξουσίας. Ποιός είναι το αυθεντικό: ο μονάρχης και οι ευγενείς ή οι ανερχόμενοι αυτοί. β) Κατέστρεψαν το θεσμικό κ. νομικό πλαίσιο της φεουδαρχικής κοινωνίας που έμπαινε φραγκός στο καινούριο. Εμπόδια και

Οι αλλαγές στο οικονομικό πεδίο συνάντησαν αντιδράσεις όχι μόνο από ευγενείς κ. βασιλιάδες αλλά κ. από τους εγκαθιδρυμένους καπιταλιστές. Παραδείγματα:

1) Γαλλία 1666

A] Εμπόδια στη χρήση κεφαλαίου.

Εμπόδια σε καινοτομίες κλωστοϋφαντουργίας: Άδεια από δικαστές, έγκριση ⁴εμπόρων, έγκριση συντεχνίας.

2) Κουμπιά από ύφανση. Πλήρης απαγόρευση.

3) Αγγλία: απαγόρευση κλωστικής μηχανής.

4) Γαλλία: απαγόρευση ^(στη ποιότητα του) εισαγωγής γυνών εμπριμέ υφασμάτων.

B] Εμπόδια σε κινητικότητα εργασίας.

Αγγλία: (Ελισάβετ 1550 - 18^{ος} αιώνας)

Περίφραξη κοινοχρήστων κτημάτων.

Ανοδος τιμής μαλίου → ^{περισσότερα} ανάγκη για βοσκοτόπια → περίφραξη κοινοχρήστων κτημάτων → ^{εκατοντάδες} ~~χίλιες~~ χιλιάδες ανεξάρτητοι μικροχωροί στο δρόμο. → Πλανόδιο εργατικό προλεταριάτο, ζητιάνοι, ληστές.

Αντί να τους αφήσει να πάνε εκεί που υπήρχαν κάποιες δυνατότητες απασχόλησης τους ανάγκασε να μείνουν βεις ενόριές τους → Το πρόβλημα της ανεργίας έγινε χρόνιο.

Τελικώς όμως το καπιταλιστικό σύστημα επικράτησε. Έτσι στο οικονομικό όσο και στο πολιτικό επίπεδο.

VI] Αίτια επικράτησης.

Πολλοί παράγοντες έδωσαν την επικράτηση των αχρών:

1) Δημιουργία εθνικών κρατών (Γαλλία, Αγγλία)

α) Αποδυνάμωση φεουδαρχών → συγκεντρωτικές εθνικές μοναρχίες.

→ Αποτέλεσμα: ενιαίο εθνικό δίκαιο, νόμιμα, κοινά μέτρα σταδιακά αντί πολυνομίας → επέκταση αχρών

β) Εξερευνήσεις - κατακτήσεις Λατινικής Αμερικής.

Γιγαντιαίο πλιάτσικο κ. είσοδο χρυσού - αργύρου σε Ισπανία, Πορτογαλία. ~~ο οποίος και ο~~ Θησαυρός σταταλήθηκε αλλά

→ Αποτελέσματα: i) Πέρασε στα χέρια των εμπόρων της Ολλανδίας κ. Αγγλίας. Συνέωρευσή κεφαλαίου.

ii) Προκάλεσε πληθωρισμό που συνήδως συνοδεί το εμπόριο.

iii) Ισχυροποίηση μοναρχιών έναντι ευγενών.

2) Αλλαγές στο δεσμικό επίπεδο: Κατοχύρωση δικαιοκρα- των ιδιοκτησίας. (Landes: 15-20).

α) Προστασία ιδιοκτησίας από αυθαίρετη κατάσχεση από μονάρχη - ευγενείς (~~απαραίτητη προϋπόθεση~~).

• Μονάρχες αναγκάστηκαν εκούσια ή ακούσια να εγγυηθούν την ιδιοκτησία. ~~Επειδή~~ Οι μονάρχες χρειάζονταν φορολογ. έσοδα, αντιλήφθηκαν ότι ο πλούτος των υπηκόων τους θα αυξήσει όταν η ιδιοκτησία τους είναι ασφαλής και συνεπώς - θα αυξήσουν και τα φορολογικά τους έσοδα.

~~Επηρεάζοντας τους~~

β) Επιπλέον, πάγια φορολογία βάσει κατόνων, όχι έκτακτοι φόροι. Προβλεψιμότητα / Ριζική διαφορά με Ανατολή

γ) Η έννοια του συμβολαίου μεταξύ νομικά ίσων.

Κοιταρχή συναλλαγές μέσω συμφωνίας και όχι με τη βία. ή τον καταναγκασμό. [Διάκριση νομικής κ. πραγματικής ιδιοκτησίας]. Οι υποχρεώσεις της μεσαιωνικής κοινωνίας βασίζονταν σε ακαλόριστους ή προσωπικούς δεσμούς. Αντικαταστάθηκαν με βαφείς, συμφωνημένες υποχρεώσεις.

~~ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ~~ Ενότητα VI (συνέχεια).

3) Η Στανάδαση στα μυαλά

Πολλές διαστάσεις

α) Αποδυνάμωση θρησκευτικού αισθήματος - Καθολικής Εκκλησίας.

➔ Απόπειρες χειραγέτησης από ηθική κ. Εκκλησία σε Ιταλική Αναγέννηση (Μακιαβέλλι). Μετατόπιση ενδιαφέροντος από τον άλλο σε αυτόν τον κόσμο.

➔ Αποφασιστική τμή: το Προτεσταντικό σχίσμα.

i) Εμφάνιση καθολικής Εκκλησίας σε υπακοή. Η σωτηρία μόνο μέσω της Εκκλησίας. Εχθρική προς Εμπόριο - πλούτο.

ii) Προτεσταντισμός: Έργαση σε ηθική και ατομική ευδυνία έναντι του Θεού. Αγωνία ως προς το πώς θα ήθελε ο Θεός να δει κανείς.

Καθήκον: η αξιοποίηση των ταλέντων στην καθημερινή ζωή.

Εξ ου και η πρωτοπορία των Βόρειων Ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Αξίες του Καλβινισμού: δουλειά, οικονομία, τιμότητα, λιτότητα.

Η σχέση προφανής.

β) Ατομικισμός:

- Στενή σχέση με χειραγέτηση από Εκκλησία.
- Συνείδηση του Εγώ.
- Φιλοδοξία βελτίωσης.

γ) Ορθολογισμός: Συναρμογή των υπαρχόντων μέσων προς επίτευξη σκοπών. * Κανείς χώρος για προκατάληψη, μαγεία: ανάγκη ~~Τα ερωτήματα αν~~ ^{Ερωτήματα} εις βαθύς κατανόησης πραγματικότητας και δυνατοτήτων - μέσων.

- Το ^{κριτήριο} ~~ερωτήριο~~ δεν είναι πλέον αν είναι κάτι ηθικά σωστό ή όχι, αλλά αν είναι αποτελεσματικό ή όχι.

* Τελικά ο σκοπός είναι η κυριαρχία των ανθρώπων πάνω στο περιβάλλον τους.

~~Ενότητα VI~~

Ενότητα VI (συνέχεια).

4) Υλικές αλλαγές

Απριουρχία πόλεων. Μερικές από αυτές (Λυβέκη, Βρέμη, Αμβούργο: Χανσεατικές πόλεις, Αμβέρσα, Αμβέρσα, Πανδύνο, Φλωρεντία, Βενετία) κυριαρχούνταν από εμπόρους κ. τραπεζίτες κ. δεν υφίστανταν τους περιορισμούς από μονάρχες κ. γερουδάρχες. ^{ήταν} Φυτώρια επιχειρηματικής δραστηριότητας.

5) Ο κυριότερος παράγοντας: Τεχνολογία.

α) Ανακαλύψεις προκαπιταλιστικής εποχής: τυπογραφία, χαρτί, ανεμόμυλος, ρολόι, διπλογραφικό λογιστικό σύστημα κλπ.

β) Η έκρηξη της Βιομηχανικής Επανάστασης (1750):

κλωδική μηχανή, κατεργασία μετάλλων, ατμομηχανή.

γ) Η ιστορία μας αρχίζει με τη Βιομηχανική Επανάσταση.

Καθιστά την υιοθέτηση ευεξήματος αγοράς ακαταράχητη:

Η τεχνολογία υπόκειται δραματική αύξηση παραγωγικότητας, παραγωγής και πλούτου. Επίσης, δραματική μείωση κόστους παραγωγής. Κανείς δεν μπορεί να αντισταθεί σε αυτά *

δ) Αμφίδρομη σχέση τεχνολογίας κ. των άλλων 4 παραγόντων.

→ ~~Η τεχνολογία~~ Οι ανακαλύψεις οι ίδιες δεν πέφτουν απ' τον ουρανό. Χρειάζονται κίνητρα κ. κατάλληλο περιβάλλον.

→ Η τεχνολογία δεν αρκεί να μείνει στα χαρτιά. Πρέπει να υιοθετηθεί και να εφαρμοσθεί στην πράξη.

→ Η ουσία της αμφίδρομης σχέσης:

i) Η επέκταση των αγορών λόγω εθνικού κράτους καθιστά εφικτή κ. ευνοεί την υιοθέτηση της τεχνολογίας

ii) Η προστασία δικαιωμάτων ιδιοκτησίας προωθήει

* ~~Από τη~~ Η προοπτική αυτή όμως δεν μπορεί να

πραγματοποιεί σε περιβάλλον φεουδαρχικών & βυρτεχνιακών προνομίων κ. περιορισμών. Απαιτούν ελευθερία οικονομ. δραστηριότητας.

~~VI~~

Ενότητα VI (συνέχεια).

αβγάλεια.

iii) Ορθολογισμός κ. ατομικισμός προσφέρουν κίνητρα.

iv) Η υιοθέτηση της νέας τεχνολογίας βασίζεται στα παραπάνω, ~~και~~ δίνει το μέτρο του τι μπορεί να γίνει και ανοίγει την όρεξη για περισσότερα.

v) Η όρεξη για περισσότερα καταργεί εμπόδια κ. περιορισμούς και ενισχύει την επικράτηση του συστήματος της αγοράς. Με τη βιομηχ. επανάσταση αυτό γίνεται παλιρροϊκό κύμα.

Τελικά, ο καπιταλισμός επικρατεί και στον 18^ο αιώνα ο αναπτυσσόμενος Δυτικός κόσμος καταλαμβάνεται από τον πυρετό του κέρδους.VII] Αντανακλάξεις στην οικονομική εκέψη.

Οι εξελίξεις δεν μπορούσαν να μην έχουν επίδραση στη εκέψη διανοσυσμένων κ. πολιτικών. Υπήρχε κάποιου είδους οικονομική εκέψη πριν τον Α. Σμιθ.

1) Μερκαντιλισμός: η παλιότερη οικονομ. φιλοσοφία ^{του} σύγχρονου κόσμου.

Για τους μερκαντιλιστές:

→ Σκοπός οικονομικής δραστηριότητας ήταν η εθνική ισχύς και ειδικά η ισχύς του μονάρχη.

→ Ο σκοπός αυτός απαιτούσε εισροή χρυσού και όχι έκροή. (ο χρυσός θα χρηματοδοτούσε στρατούς κ. στόλους).Στη πιο χοντροκομμένη ~~και~~ ^{εκδοχή}, οι μερκαντιλιστές ταυτίζουν το χρυσό με τον πλούτο. Πάντα όμως επιμένουν στην ανάγκη πλεονάεμας στο ισοδύγιο εξαγ. - εισαγωγών.→ Μέσα - πρόγραμμα μερκαντιλιστών: προώθηση εγχώριας βιομηχανίας + εξαγωγών / δασμοί κ. περιορισμός εισαγωγών για να υπάρχει πλεονάεμα - εισροή χρυσού / χαμηλοί μισθοί - φθηνά εγχώρια προϊόντα.

~~VII~~

Ενότητα VII (συνέχεια)

2) Hume - Lock: ποσοτική θεωρία του χρήματος.

α) Το σφάλμα της ταύτισης του πλούτου με το χρυσό ανατινάζεται: ο πλούτος ενός έθνους είναι τα προϊόντα που παράγει, όχι ο χρυσός. Ο χρυσός είναι απλώς μέσο πληρωμών.

β) Ποσοτική θεωρία: (Lock - Hume)

Αν αυξηθεί η ποσότητα του χρυσού (δηλ. η ποσότητα του χρήματος) σε μία χώρα απλώς θα αυξηθούν οι τιμές, διότι περισσότερο χρήμα θα "κυνηγάει" τα ίδια προϊόντα.

Υπάρχει βαθής σχέση ανάμεσα στην ποσότητα του χρήματος και τις τιμές. Αρα, μόνιμο πλεόνασμα στο εμπορικό ισοζύγιο κ. ειροή χρυσού ~~δεν~~ ^{θα οδηγεί - μακροχρόνια - σε άνοδο τιμών.} ~~έχει νόημα~~.

γ) Οι μερκαντιλιστές είχαν σε κάποιο σημείο δίκιο: Η ειροή χρυσού όντως αυξάνει τις τιμές και ^{- βραχυχρόνια -} μειώνει τα επιτόκια. Και τα δύο μπορούν να τονώσουν την παραγωγή και το εμπόριο σε εποχές ύφεσης και να αυξήσουν το εθνικό εισόδημα.

3) Φυσιοκράτες: (Tableau Economique) Cantillon, Quesnay, Turgot.

Πραέκυψε ως αντίδραση στις μερκαντιλιστικές πολιτικές. Πόλεμοι που εξαντλήσαν τη Γαλλία, προστασία βιομηχανίας, όλα σε βάρος του αγροτικού τομέα που φορολογούνταν βαρύτερα. Η άποψή τους ήταν ότι η γερχεία ~~ήταν~~ και όχι η βιομηχανία ήταν η πηγή αύξησης του εθνικού εισοδήματος και - ευγενώς - η προτεραιότητα ήταν η διαχέτευση κεφαλαίων για την καλύτερη αξιοποίηση της γής.

Η μεγάλη συνεισφορά των φυσιοκρατών ήταν η ανακάλυψη της κυκλικής ροής του εισοδήματος: η παραγωγή δημιουργεί εισοδήματα, τα εισοδήματα ~~δημιουργούν~~ ^{δύνανται} δαπανών-μενα επιστρέφουν στην παραγωγή. Το κεντρικό μέλημα είναι τα εισοδήματα να επιστρέφουν στο σύνολό τους στην παραγωγή (με τον α ή β τρόπο) και να μην αποθεσρεύονται γιατί τότε η κυκλική ροή θα έχει διαρροές.

VII ~~ερώτη~~ (συνέχεια).

4) A. Smith.

Όλα τα παραπάνω όρως ήταν είτε ξεχωριστές
απόψεις είτε απόψεις ~~απόψεις~~ που επίαναν μόνο
κάποιες όψεις του συστήματος (χρήμα-τιμές / διεθνές εμπόριο).

Ο πρώτος στοχαστής που "είδε" το νέο σύστημα της
αγοράς στο σύνολό του και το μελέτησε ^{σε όλο του το} ~~με~~ εύρος με
~~εφαρμογές~~ διειδυτικότητας ήταν ο A. Smith.

Το βιβλίο του (1776): Έρευνα για τη γένεση και τα
αίτια του πλούτου των Εθνών (Inquiry into the nature and Causes
of the Wealth of Nations). δημοσιεύτηκε το χρόνο της διακήρυξης
της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας.

~~Αλλάξε τον τρόπο που~~ Ήταν η πρώτη σφαιρική θεώρηση
της αναδυόμενης καπιταλιστικής κοινωνίας και
έλλαξε τον τρόπο που οι άνθρωποι έβλεπαν και
ερμήνευαν τον κόσμο.

Οικονομία και Κοινωνία (Ο.Κ.).
Μάθημα 3^ο : Adam Smith.
Χ. Ι. Ιορδάνογλου.

(1)

I] Ο A. Smith και ο κόσμος του.

Όπως είπαμε, ο πλούτος των Εθνών ~~αλλά~~ άλλαξε τον τρόπο που ~~αλλά~~ αντιλαμβανόμαστε το σύστημα της αγοράς.

1] Το οικονομικό περιβάλλον: Προβιομηχανικός καπιταλισμός.
1α] Τη 10ετία του 1760, (όταν γράφεται ο πλούτος των Εθνών) το σύστημα της αγοράς έχει επικρατήσει αλλά η βιομηχανική επανάσταση και το σύστημα του εργοστασίου βρίσκονταν ακόμη στην αρχή τους.

- Οι μεγάλες καινοτομίες στις κλωδικές μηχανές που προκάλεσαν επανάσταση στη κλωστοϋφαντουργία ~~από την~~ 10ετία του 1780, υπήρχαν στην εποχή του A. Smith αλλά δεν είχαν ακόμη δείξει τις πλήρεις δυνατότητές τους και -εν πάσει περιπτώσει- ο A. Smith δεν τις είδε.

- Η ατμομηχανή του James Watt είχε εφευρεθεί αλλά η χρήσης δεν ήταν ακόμη ευρεία.

- Οι καινοτομίες στη μεταλλουργία δεν είχαν έρδει ακόμη.

1β] Ορισμένα από τα εργοστάσια των 300-400 εργαζομένων (πολλοί από τους οποίους ήταν μικρά παιδιά) είχαν εγκαταστεί, αλλά δεν ήταν περισσότερα από 20-30 στη Βρετανία.
Π.χ. εργοστάσιο αδελφών Λόρη: 6 βρόχοι - 150 μέτρα - 26,586 τροχοί.
δεκάδες χιλιάδες μέτρα μεταξωτών νημάτων το λεπτό.

1γ] Στον κόσμο του Smith κυρίαρχη είναι ακόμη η βιοτεχνία και η μικρή βιομηχανία. Ο ανταγωνισμός ήταν ανελέητος και είχε τη εκληρότητα και την αρπακτικότητα του αγώνα για επιβίωση.

1δ] Με αυτή την έννοια ο A. Smith ήταν παιδί της εποχής του: Ο οικονομολόγος του προβιομηχανικού καπιταλισμού. Δεν πρόβλεψε τη σημασία της τεχνολογίας, των μηχανών, του εργοστασίου. Όπως θα δούμε,

θεωρεί ότι η κύρια αιτία της ανάπτυξης είναι ο καταμερί-
σμος της εργασίας υποβοηθούμενος από σχετικά απλά εργαλεία
όχι ο αυτοματισμός των μηχανών των μεγάλων εργοστασί-
ων.

2) Το πνευματικό περιβάλλον: Ο Σκωτσέζικος Διαφωτισμός
Ο Α Smith μεγάλωσε στη διάρκεια της ~~χρηστής~~ ^{χρηστής} επαχούς
μιάς πνευματικής έξαρσης της Σκωτσέζικης διανοήσης που
ονομάστηκε: Σκωτσέζικος διαφωτισμός.

Τον 18^ο αιώνα η πνευματική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε γύρω
από τα Παι/μια της Γλασκώβης, Εδιμβούργου κ. Αβερδееν ~~στη~~
~~βελτίω~~ ήταν από τις πιο πρωτοπόρες στην Ευρώπη.

Ο Σκωτσέζικος διαφωτισμός περιλάμβανε τον ιστορικό Adam
Ferguson, τον φιλόσοφο (δάσκαλο του Smith) Φράνσις Χάτζεσον,
τον οικονομολόγο Sir James Stewart, Πάνω απ' όλα τον ^{μεγάλο} φιλόσοφο
κ. ιστορικό David Hume (στενό φίλο του Smith).

Ήταν ευρυμαδέστατοι άνθρωποι, κληρονόμοι του Αγγλικού Εμπειρισμού
του Bacon, ~~και~~ της επιστήμης του Νεύτωνα, και μάλλον ^{του Γαλλικού διαφωτισμού (Montesquieu)} άδριακοι.

Η σκέψη τους ήταν ανθρωποκεντρική (ένα από τα κύρια θέματα που
τους απασχολούσαν ήταν η κατανόηση της ανθρώπινης φύσης και
γνωσιολογίας) και ορθολογική (θεωρούσαν ότι ο κόσμος έχει τάξη,
χαρακτηρίζεται από κανονικότητες που ^{μπορούν να γίνουν} αντιληπτές μέσα
από την παρατήρηση και το πείραμα χωρίς ανάγκη προσφυγής στη
δεισιδαιμονία ή τη θρησκευτική προκατάληψη).

II] Η ζωή του Α. Smith.

- Γεννήθηκε το 1723 στην πόλη Κερκόλντι, κομητεία Φάιφ-Σκωτία
- Γόνος εύπορης κ. γνωστής οικογένειας της Σκωτίας.
- Επιμελής αλλά αφηρημένος μαθητής. Σπούδασε στη
Γλασκώβη (με τον Χάτζεσον) και στο Βαλίολ της Οξφόρδης
για 6 χρόνια. ^{Στη} ~~Στη~~ Οξφόρδη ήταν διαλυμένη εκείνο τον καιρό
κ. διδασκαλία γινόταν στη χάση και στη φέξη.

II] Συνέχεια.

- Επέστρεψε στη Σκωτία και το 1751 πήρε την έδρα της Λογικής στη Γλασκώβη και το 1752 διαδέχθηκε τον Χατσεσον στην έδρα της Φιλοσοφίας της Ηθικής. Το 1758 έγινε κοσμητορας του Παν/μίου.
- Φίλιες με διανοούμενους εποχής (Hume, Burke κλπ).
- 1759: Εκδίδεται το πρώτο μείζον βιβλίο του: *The Theory of Moral Sentiments* που τον καθιέρωσε (στη διάρκεια της ζωής του ήταν πιά γνωστός χι' αυτό το βιβλίο).
Η βασική του θέση: οι άνθρωποι εγωκεντρικά όντα που έχουν όμως την ικανότητα να φέρνουν τον εαυτό τους στη θέση του άλλου και να κρίνουν τον εαυτό τους σαν ^{κάποιος} τρίτος.
- Ο σκοπός του η μελέτη της κρίσης των ανθρώπων πάνω σε θέματα ηθικής — Αναστολή ιδιοτέλειας.
- Το 1763 ο πολιτικός Charles Τάουνσεντ τον προσέλαβε ^{με} ~~σαν~~ πολύ υψηλή αμοιβή ως δάσκαλο ~~στο σπίτι~~ του γιού της γυναίκας του (χήρας του δούκα του Μπεκλού).
- Το 1764 δάσκαλος και μαθητής έφυγαν για τη Γαλλία όπου ο Smith συνάντησε κ. συμπάθησε το Βολταίρο κ. άλλους εκπροσώπους του Γαλλικού Διαφωτισμού (Helvétius, Turgot). Στο Παρίσι σχετίσθηκε και επηρεάσθηκε από τον Γκραντρίν Γκιζου, (γιατρό του Λουίς ΧV και της Μπε Ρομβάδου) που ήταν ο κυρίαρχος οικονομικός στοχαστής της εποχής του και εκπρόσωπος της "φυσιοκρατικής" σχολής (βλ. προηγούμενο μάθημα).
- Το 1766 επέστρεψε στη Σκωτία και έμεινε στο Κερκόλνι για 10 χρόνια. Εκεί έγραψε τον Πλούτο των Εθνών, τον οποίο είχε αρχίσει στη Γαλλία το 1764. Του πήρε 12 χρόνια να το τελειώσει και το εξέδωσε το 1776.
- Δύο χρόνια αργότερα διορίσθηκε Διευθυντής των Τελωνείων του Εδιμβούργου (μία πλουσιопάροχη αρχομείδία).
- Έζησε στο Εδιμβούργο μέχρι το θάνατό του στα 1790.
- Στα τελευταία του χρόνια ήταν μια διασημότητα και περιβάλλονταν από τιμές (εξελέγη Πρόεδρος του παλιού του Παν/μίου της Γλασκώβης) και βαθύ σεβασμό.

II] Συνέχεια.

- Ο β. Σούε, τόσο ο Πλούτος των Εθνών όσο και τα Moral Sentiments μεταφράστηκαν σε αρκετές ξένες γλώσσες.

Χαρακτήρας

- Ήταν ένας ήσυχος ^{μοναχικός} άνθρωπος με ~~έσα~~ πελώρια ευρυμάθεια αλλά και ροπή προς κατάθλιψη.
- Ήταν απίστευτα αφηρημένος: έπευτε σε χαντάκια από την αφηρημάδα, έγραφε ροήματα από βότρυρα νομίζοντας ότι φτιάχνει τσάι, κουρμούριζε στο δρόμο μόνος του και μια φορά βγήκε ^{στον κήπο του} ~~έσα~~ με τη ρόμπα του και περπάτησε 25 χλμ. μέχρι να τα καταλάβει.
- Δεν του έλειπε όμως το ηθικό δάρρος. Υπερασπίστηκε - μετά θάνατον - το φίλο του Hume όταν ο τελευταίος κατηγορήθηκε για αδεία.

III] Ο Πλούτος των Εθνών: το βιβλίο (1776).

- 1) Περιεχόμενα: Ένα τούβλο 900 σελίδων, χωρισμένο σε 5 μέρη που τα αναμάζει βιβλία.

Βιβλίο 1^ο: Αρχίζει με το περίφημο κεφάλαιο για τον καταμερισμό της εργασίας εντός ενός εργασιού (καρφιετών) και τη συμβολή του στην άνοδο της παραγωγικότητας. Συνεχίζει με τον ^{τρόπο} καθορισμό των τιμών των προϊόντων (που θεωρεί ότι εξαρτάται από το κόστος παραγωγής που με τη σειρά του εξαρτάται από τις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής). Στη συνέχεια έχει τη θεωρία του για τη διανομή του εισοδήματος: ~~φ~~ προσδιορισμός μισθών, κερδών, γαιοπροσόδων.

Βιβλίο 2^ο: Συνδωρέυση κεφαλαίου, η πηγή της οικονομικής πρόοδου.

Βιβλίο 3^ο: Οικονομική Ιστορία από τη Ρώμη μέχρι την εποχή του.

Επιχειρεί να εξηγήσει διαφορές στο επίπεδο ανάπτυξης των εθνών.

Βιβλίο 4^ο: Αρχίζει με επίθεση κατά του μερκαντιλισμού. Το βιβλίο είναι οι προτάσεις πολιτικής του Smith. (Ελευθερία αγοράς, μονοπώλια, κυβερνητική παρέμβαση)

Βιβλίο 5^ο: Περὶ φορολογίας και κρατικών εσόδων.

Ο. Κ.
καθ. 3
III] συνέχεια.

5.

- 2) ^{τεράστιο} Ένα πανόραμα θεωρίας, ιστορίας, προτάσεων πολιτικής
• Δύσκολο βιβλίο ^{μεγάλο παρεκκλίσεις} / υπόδειγμα ευρυμάθειας. (Το ευρετήριο
του είναι 60 βελίδες.)

3) Ο «Πλούτος των Εθνών» ήταν μέρος ενός

Ευρύτερου σχεδίου:

- Moral sentiments: πραγματεία περί ηθικής.
 - Wealth of Nations: " " οικονομίας.
- Ετοιμάσε " περί φιλοσοφίας του δικαίου.

4) ~~Απολογία των ανερχόμενων δυνάμεων;~~
(κρίση του καταναλωτή).

4) Τα 2 κεντρικά θέματα του «Πλούτου των Εθνών».

Θέμα Πρώτο:

Αυτό που λέει ο τίτλος: «η φύση και τα αίτια του πλού-
του των Εθνών». Ο πλούτος νοείται όχι ο χρυσός αλλά

τα προϊόντα που παράγει μια κοινωνία. Με σύγχρονους όρους

το ερώτημα του Smith είναι: τι προωθεί την ανάπτυξη μίας
κοινωνίας; Προς τα πού πάει μια κοινωνία;

Βιάζεται τόσο πολύ που με αυτό αρχίζει: τον καταμερισμό
εργασίας εντός ενός εργοστασίου. Και κινδυνεύει να προκαλέσει
εύχρηστη ανάμεσα στον καταμερισμό εντός μίας μονάδας και

στον κοινωνικό καταμερισμό ανάμεσα σε μονάδες.

Διαφορά: εντός μίας ^{παραγωγικής} μονάδας οι απογύσεις βασίζονται σε
έντολές. Εντός μίας κοινωνίας βασίζονται στις αγορές.

III (συνέχεια).

Μεταξύ μονάδων επικρατούν σχέσεις αγοράς: είναι αλλη-
λεξαρτώμενοι ειδικευμένοι παραγωγοί που συνδέονται
μεταξύ τους μέσω του μηχανισμού των τιμών.

Θέμα δεύτερο

Πώς η λειτουργία της αγοράς που βασιίζεται στην
επιδίωξη του προσωπικού οφέλους κατορθώνει να διατηρεί
τη συνοχή μιας κοινωνίας. Πώς χωρίς κάποιο κεντρικό
σχέδιο οι κοινωνίες παράγουν αυτό που χρειάζονται χωρίς
να διαλυθούν στο χάος και στην αρπαγή (Τι κρατάει τη).

Ο Smith το ονομάζει το σύστημα της φυσικής ελευθερίας
ένα αόρατο χέρι όπου οι άνθρωποι ορμώμενοι από το ατομικό
συμφέρον καταλήγουν να φέρονται με τρόπο συμβατό με το
συμφέρον της κοινωνίας.

Θα καταπιαστούμε με το δεύτερο θέμα πρώτα γιατί αυτό
είναι το κύριο θέμα του 1ου βιβλίου: η θεωρία διαμόρφωσης
των τιμών και των εισοδημάτων (διανομή εισοδήματος: μισθοί,
κέρδη, πρόσδοι).

IV] Αγορά - ανταγωνισμός - τιμές

1) Το κλειδί για τον Smith είναι ο ανταγωνισμός.

Ο καθένας υπηρετεί το συμφέρον του αλλά όταν όλοι κάνουν
το ίδιο δημιουργείται ανταγωνισμός. Αυτός εξασφαλίζει ότι
κα καθένας θα παραχθεί ο ένας θα εξισορροπήσει τον άλλο.
Η μια φιλαυτία θα εξισορροπήσει την άλλη. //

IV] Αγορά - ανταγωνισμός - τιμές

1) Το κλειδί για τον Smith είναι ο ανταγωνισμός.

Ο καθένας υπηρετεί το συμφέρον του. Αυτό είναι το κίνητρο
(βλ. προηγούμενο κείμενο)* Τι εξασφαλίζει όμως ότι η απληστία του
καθενός δεν θα οδηγήσει σε γενικευμένο εκβιασμό και λύτρω;

Η απάντηση είναι ο ανταγωνισμός. Όταν όλοι επιδιώκουν το

* Ο Smith είναι σαφής: «Δεν περιμένουμε το γαϊδού μας από
την καλοσύνη του χαβάτη ή του γούρναρη... (σελ. 76)».

Ο Κ.
μαθ. 3

IV] (συνέχεια).

συμφέρον τους δημιουργείται ανταγωνισμός. Ο ανταγωνισμός είναι ο ρυθμιστής. Ο ένας (που επιδιώκει το συμφέρον του) εξισορροπεί τον άλλο (που επίσης κάνει το ίδιο). Η μια φιλονικία εξισορροπεί την άλλη. Αν κάποιος πουλάει ακριβά η δεν πληρώνει τους εργατές του, όσο οι άλλοι θα χάσει την πελατεία και τους εργατές του. Έτσι, ο ανταγωνισμός οδηγεί στην παραγωγή των ποσοτήτων που η κοινωνία θέλει ~~σε~~ σε τιμές που αντανακλούν το κόστος παραγωγής.

Πώς το πετυχαίνει αυτό ο ανταγωνισμός; Διαφορετώντας το σύστημα των τιμών.

2) Το σύστημα των τιμών: το γενικό σύστημα της οικονομίας.

α) Αν κάποιος χρεώνει ^{για ένα προϊόν} τιμές υψηλότερες από το κόστος παραγωγής, οι ανταγωνιστές του θα του πάρουν την πελατεία πουλώντας φθηνότερα. Μόνο με συμπαιγνία των παραγωγών μπορούν να κρατηθούν ψηλά οι τιμές. Ακόμη κι έτσι όμως, κάποιος παραγωγός θα «μπεί» στην αγορά και θα «επάσει» τις τιμές.

β) Ο Smith κάνει μια διάκριση ανάμεσα σε τιμές της αγοράς και τις «φυσικές» τιμές. Οι «φυσικές» τιμές καθορίζονται πάντα από το κόστος παραγωγής. Αυτό με τη σειρά του καθορίζεται από τις «φυσικές» αμοιβές της γης, εργασίας, κεφαλαίου: ~~και~~ ^{για} γαιοπρόσδοιο, μισθοί, κέρδη. Εξαιτίας του ανταγωνισμού μισθοί (για μια δεδομένη εργασία) και το ποσοστό του κέρδους εξισώνονται σε όλη την οικονομία. Η γαιοπρόσδοιο εξαρτάται από την ποιότητα της γης. Οι «φυσικές» τιμές καθορίζονται ~~και~~ κατά τον Smith - μόνο από το κόστος παραγωγής, όχι από την ζήτηση. Ο Smith δεν έχει ικανοποιητική θεωρία ζήτησης.

γ) Οι τιμές της αγοράς μόνο πρόσκαιρα μπορούν να αποκλίνουν από τις «φυσικές» τιμές. Σαν από κάποιο νόμο οικονομικής ^{κίν} βαρύτητας τείνουν να επιστρέψουν στις «φυσικές».

IV] συνέχεια.

δ) Το σύστημα των τιμών είναι το γενικό σύστημα της οικονομίας. Στέλνει σήματα που ρυθμίζουν πόσο ~~α~~ συμφέρει να παραχθεί από το τάδε ή δέινα προϊόν. Έτσι λύνεται το πρόβλημα του συντονισμού της παραγωγής.

3) Οι ποσότητες του κάθε αγαθού που παράγονται.

- Π.χ. η ζήτηση για χάντλια ανεβαίνει και για παπούτσια πέφτει.
- Οι τιμές αγοράς χαντιών ανεβαίνουν πάνω από τις φυσικές τιμές. Ο κλάδος κάνει «φυσικά» κέρδη. Το αντίστροφο συμβαίνει στον κλάδο των παπουτσιών.
- Ο ανταγωνισμός ωθεί σε αύξηση παραγωγής χαντιών. Νέες επιχειρήσεις μπαίνουν στον κλάδο. Το ανάποδο γίνεται στα παπούτσια.
- Η αύξηση παραγωγής χαντιών ^{επιστρέφει} ~~α~~ ρίχνει τις τιμές τους στα «φυσικά» επίπεδα. Η μείωση προσφοράς παπουτσιών ~~α~~ επαναφέρει τις τιμές τους στα φυσικά επίπεδα. Τα υπερκέρδη ~~α~~ εξαφανίζονται. Η κοινωνία ~~α~~ έχει αυτό που θέλει: περισσότερα χάντλια - λιγότερα παπούτσια.
- Κανείς δεν έδωσε εντολή να γίνουν αυτά. Έγιναν αυτόματα.

4) Διανομή εισοδήματος: μισθοί - κέρδη.

- Υπερκέρδη σε ένα τομέα → συρροή επιχειρηματιών στον τομέα → μείωση υπερκερδών και εξίσωσή τους με των άλλων τομέων.
- Υψηλοί μισθοί σε ένα επάγγελμα → συρροή εργαζομένων στο επάγγελμα → εξαφάνιση διαφοράς από ανάλογα επάγγελματα.

5) Σύνοψη:

Προσωπικό συμφέρον ως κίνητρο + ανταγωνισμός ως ρυθμιστής
Εξήκει: α) Καθορισμός τιμών στο κόστος παραγωγής. β) Συντονισμός παραγωγής (τι ~~α~~ παραχθεί). γ) Καθορισμός εισοδημάτων.
Η άνοδος κ. πτώση τιμών είναι τα σήματα που μετακινούν πόρους μπρός - πίσω - δεξιά - αριστερά. Αυτοθεραπεία.

Το έδαφος της αγοράς είναι αυτορυθμιζόμενο η κεντρική ιδέα του Σμιθ.

6) Είναι ακριβής η περιγραφή;

Την εποχή του Σμιθ χονδρικά ήταν. Δεν υπήρχαν μεγάλες βιομηχανίες ή ισχυρά συνδικάτα. Οι επιχειρήσεις ήταν μικρές και πολλές και κανένας δεν ήταν αρκετά ισχυρός για να αντισταθεί στην πίεση του ανταγωνισμού.

~~Απλά και σήμερα~~ Ο Σμιθ μιλά για τον προβιομηχανικό κόσμο. Ακόμη και σήμερα όμως το σχήμα είναι στην ουσία του ακριβές. Η αγορά είναι ο πιο σκληρός επιστάτης. Δεν εκκώνει έρεση στις αποφάσεις της. Δεν μπορεί κανείς να την αγνοεί όσο ισχυρός και να είναι.

V] Το ~~ερώτημα~~ ^{του Σμιθ} Τι προωθεί την ανάπτυξη;

1) Ο καταμερισμός της Εργασίας κ. η αύξηση της παραγωγικότητας

Η απάντηση του Σμιθ: Ο καταμερισμός Εργασίας και η εξειδίκευση $\Rightarrow$ Ισχυρώδης αύξηση της παραγωγικότητας.

Παράδειγμα εργοστασίου καρφιτών: ^{Ηείλινγκερ} βελ. 84-5. (48 χιλιάδες καρφιτσές τη μέρα).

3) Τι περιορίζει τον καταμερισμό Εργασίας;

- Η έκταση της αγοράς. Περιορίζει τη δυνατότητα ειδικεύσεως και τη χρήση Εργαλείων.
- Σημαδία δημιουργίας εθνικών αγορών και ανάπτυξης των μεταφορών.

2) Ο νόμος της δυσωρέυσης

- Η άνοδος της παραγωγικότητας - κατά τον Σμιθ - θα συνεχίσουν λόγω της συνεχούς δυσωρέυσης κεφαλαίου.
- Όσο οι πιέσεις του ανταγωνισμού πάνω στους ανερχόμενους

καπιταλιστές όδο και ~~τα κέρδη τους~~ τα κέρδη τους τους εξωθούσαν να αποταμιεύουν και να επενδύουν στις επιχειρήσεις τους.

• Την εποχή του Σμιθ αποταμίευση ισοδύναμη με επένδυση. Και ο Σμιθ επιμένει ότι η αποταμίευση σημαίνει δαπάνη όδο και η καταγύλιση.

Μόνο στους επόμενους αιώνες η αποταμίευση διαχωρίστηκε από την επένδυση και η δυνατότητα διαρροών εμφανίσθηκε.

4) Ο Νόμος του Πληθυσμού.

α) Υπάρχει όμως κι ένα άλλο εμπόδιο στη ευεσώρευση; ~~Αδυναμία~~ ~~δεν~~ Το διαδέσιμο εργατικό δυναμικό. Συσσώρευση σημαίνει νέες μηχανές, άρα και ανάγκη για εργατικά χέρια. ~~Αδυναμία της ίδιας~~ Ο πληθυσμός δεν είναι άπειρος και οι γεννήσεις δεν αυξάνουν γρήγορα μια στρόφιγγα. Η αύξηση της ζήτησης για εργασία θα ανέβαζε τους μισθούς και τούτο θα ροκάνιζε την πηγή της ευεσώρευσης: τα κέρδη.

β) Η απάντηση του Σμιθ ήταν: η αύξηση των μισθών θα αυξήσει τον αριθμό των εργαζομένων. Ο Σμιθ δεν ήταν αφελής. Δεν εννοούσε ότι θα αυξανόταν - υποχρεωτικά - ο αριθμός των γεννήσεων. Εννοούσε ότι το καλύτερο βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης θα περιορίζε την (ιλιγγιώδη εκείνη την εποχή) παιδική θνησιμότητα. Η αύξηση του αριθμού των εργατών θα συγκρατούσε, με τη βεργά της, την άνοδο των μισθών.

5) Μια μακροχρόνια διαδικασία που βασίζεται σε έναν αυτόματο μηχανισμό που θεραπεύει τα προβλήματα που δημιουργεί (σελ. 90-91).

6) Τα όρια της ανάπτυξης κατά τον Σμιθ.

• Η μακροχρόνια πορεία ανάπτυξης δεν θα πήγαινε επ' άπειρο. Ο Σμιθ πίστευε ότι θα πήγαινε κάπου 200 χρόνια.

Ο. Κ.
καθ. 3.
V] συνέχεια.

11

- Θα ανακόπτονταν από: α) τους περιορισμένους φυσικούς πόρους (γη κλπ) και β) από την εξάντληση των δυνατοτήτων για περαιτέρω καταμερισμό εργασίας.
- Ως προς το δεύτερο ο Σμιθ ήταν υπερβολικά απαισιόδοξος. Εβλεπε τον καταμερισμό ως μια εξ' άπας διαδικασία. Όπως δεν «είδε» τη βιομηχανική επανάσταση και το μεγάλο εργαστάσιο, έτσι δεν «είδε» και το ότι η τεχνολογική πρόοδος ^{θα} ήταν ^{για} συνεχής (και όχι εξ' άπας) διαδικασία.
- Ο Σμιθ πίστευε ότι στο απώτερο μέλλον οι οικονομίες θα μπόυν σε φάση στασιμότητας.

VI] : Το πολιτικό πρόγραμμα του «Πλούτου των Εθνών».

- 1) Το κεντρικό συμπέρασμα: Αφείστε ήσυχη την αγορά.
- Ο «Πλούτος ^{των Εθνών}» είναι βασικά μια επίδεση ενάντια στην πολιτική του μερκαντιλισμού. Ενάντια στους περιορισμούς, τα μονοπώλια τον περιορισμό του διεθνούς εμπορίου που ο μερκαντιλισμός συνέπαχονταν. Το μήνυμά του ήταν «αφείστε την αγορά να αυτορρυθμίζεται». Η αγορά αποτελεί ένα ορθολογικό σχέδιο που προαναγολίζει, σαν μηχανή της ^{ανερχόμενης} ατομικής πρωτοβουλία στην επιδομητή κατεύθυνση.
- 2) Ο Σμιθ και η καπιταλιστική τάξη.
- Δεν είναι απολογητής τους. Τους θεωρεί άρπαγες και πιστεύει ότι χωρίς ανταγωνισμό θα είναι βλαπτικοί για την κοινωνία. Με τον ανταγωνισμό όμως θεωρεί ~~πάρλο~~ ^{πάρλο} τους ότι παίζουν πρωταρχικό ρόλο.
- Αν είναι υπέρ κάποιου, είναι υπέρ του καταναλωτή. Καταδικάζει τις κοινωνίες που βάζουν το συμφέρον του παραγωγού πάνω από αυτό του καταναλωτή.

3) Ο Σμιθ και η κυβερνητική παρέμβαση

- α) Γενικά θεωρεί ότι οι κυβερνήσεις (οι μονάρχες) είναι επάταλές, ανεύθυνες και αντιπαραγωγικές. Γενικά θέλει να περιοριστεί ο ρόλος τους.
- β) Δεν θέλει όμως να εξαφανίσει το ρόλο της κυβέρνησης. Σε 3 θέματα τον θεωρεί απαραίτητο:
- i) Στο θέμα της προστασίας από την επιβουλή άλλων κοινοτήτων.
 - ii) Στο θέμα της αμερόληπτης απονομής δικαιοσύνης.
 - iii) Είναι καθήκον των κυβερνήσεων να κάνουν δημόσια έργα που το κέρδος από αυτά δεν μπορεί να καλύψει τα έξοδα ενός μικρού αριθμού ατόμων. Τα παραδείγματα που φέρνει είναι οι δρόμοι και η παιδεία.
- γ) Ο Σμιθ δεν είναι ενάντια στην κρατική παρέμβαση καθ' εαυτή. Είναι ενάντια στην παρέμβαση που δημιουργεί μονοπώλια, περιορίζει τις εισαγωγές, επιδοτεί τις εξαγωγές και γενικά παρεμποδίζει τον ανταγωνισμό ή αφαιρεί πόρους από τις επενδύσεις για αντιπαραγωγικούς σκοπούς.
- ~~Ο Σμιθ είναι κέρτα ενάντια στα~~

δ) Η σημασία των κινήτρων

Ακόμη και στις δημόσιες δραστηριότητες όμως τονίζει την ανάγκη για σύνδεση αμοιβών με απόδοση. Το 5^ο βιβλίο προσεγγίζει τρόπους σύνδεσης των αμοιβών των δασκάλων, δικαστών, δημοτών υπαλλήλων με τα αποτελέσματα της δουλειάς τους (π.χ. αμοιβή κατά φοιτητή στους Παν/μιακούς).

4) Είναι τελικά μόνο το ατομικό συμφέρον;

Τι εμποδίζει κάποιον να μελτεριέει, να μελετάει; Το σύστημα της αγοράς δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το κατάλληλο νομικό και θεσμικό περιβάλλον. Δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς εμπιστοσύνη, εντιμότητα και κανόνες ηθικής συμπεριφοράς.

O.K.
 καθ. 3.
 VI] συνεχ.

Ο Σρίδ τα ξέρει αυτά αλλά το σύστημα του το
 προϋποθέτει. Το ατομικό συκρόν ^{-υπαινίσσεται σ' αυτό-} μπορεί να λειτουργήσει
 μόνο στο κατάλληλο δέσμικο περιβάλλον.

Αν είναι έτσι όμως, τότε το ατομικό συκρόν δεν
 είναι το άπαν.

I] (συνέχεια).

1801). Κάποιοι υπεστήριζαν ότι ο πληθυσμός της Αγγλίας αυξάνονταν αλλά με αργούς ρυθμούς. Οι περισσότεροι ήταν πεισμένοι ότι ο πληθυσμός τους μειώνονταν. Η κυβέρνηση του William Pitt του νεώτερου είχε υιοθετήσει την πολιτική χαράκισης γενναίων επιδομάτων τέκνων προς τις φτωχές οικογένειες για να τις ενθαρρύνει να κάνουν παιδιά.

Όλα αυτά όμως ήταν περισσότερο υποχονδρία παρά απαισιοδοσία. Μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, οι αειόδοξες προβλέψεις του A. Smith επικρατούσαν: ο πληθυσμός ρυθμιζόταν από τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος. Αν ο πληθυσμός μειώνονταν, οι μισθοί θα ανέβαιναν και θα ενθάρρυναν την αύξησή του. Αν ~~ο πληθυσμός αυξανόταν~~ (τα μέτρα ενθάρρυνσης των φτωχών να αποκτήν περισσότερα παιδιά ήταν χρήσιμα), αν αυξάνονταν υπερβολικά, οι μισθοί θα έπεφταν και θα συκράτουσαν την αύξηση. Κατένα πρόβλημα. Τα μυλλάδια του πάστορα Will. Godwin αποτύπωναν αυτή την αειοδοσία στην πιο άγρια μορφή. Ο Godwin επιδίωκε το παρόν αλλά οραματιζόταν μια κοινωνία απόλυτης ιδέας, χωρίς πολέμους, εχθροπραξίες, κρατική καταστολή, αρρώστιες και μισέρια για το μέλλον.

Την αειοδοσία αυτή την κατέστρεψε το βιβλίο «Δοκίμιο πάνω στην αρχή του πληθυσμού» του Τόμας Μάλθους που εκδόθηκε το 1798. Σύμφωνα με τον Μάλθους, η φυσιολογική τάση του πληθυσμού ήταν να αυξάνεται με ρυθμούς που ξεπερνούν τις δυνατότητες της φύσης να τον θρέψει. Τα ετόματα που χρειάζονται να τραφούν πολλαπλασιάζονται ταχύτερα από την αύξηση των τροφίμων που μπορεί να παράξει η γη. Αποτέλεσμα: λιμοί, πόλεμοι, επιδημίες. ^(τοίξεσαι το λογικό) Λογικό συμπέρασμα: ενισχύει την αναπαραγωγή των μαζών (επιδόματα τέκνων, ενίσχυση απόρων, μείωση παιδικής θνησιμότητας) είναι εφάλμα: χειροτερεύει το πρόβλημα.

Δεν είναι εκπληκτικό ότι ο Μάλθους λαιοκρήθηκε άγρια. Ο φιλόσοφος Καρλ γκράϊν ονόμασε εξ αιτίας του τα οικονομικά του «επιδιόρθωση». Ο Γκοντγουϊν είπε ότι ο Μάλθους μετέτρεψε τους οπαδούς της πρόδοις σε αντιδραστικούς.

2) Γή, η τιμή των ετησίων και η σύγκριση γαιοκτημόνων - βιομηχάνων.

Η οικονομική φιλοσοφία του Smith ήταν αιδιόδοξη:

- Ο κινητήρας της ανάπτυξης ήταν ο καταμερισμός εργασίας. Έπο-
μένως ο περιορισμός της ανάπτυξης προέρχονταν από τις δυσκολί-
ες για περαιτέρω ειδικευση και καταμερισμό. Ο Smith είχε επίγνω-
ση ότι η γή και οι φυσικοί πόροι μπορούν να αποτελέσουν περιορι-
σμό αλλά αυτό ήταν για το απώτερο μέλλον.

- Επιπλέον, ο Smith έβλεπε αρμονία συμφερόντων ανάμεσα στις 3
μεγάλες κοινωνικές τάξεις (γαιοκτήμονες, καπιταλιστές, εργάτες)
ή, εν πάσει περιπτώσει, όχι συγχυτική σύγκριση συμφερόντων.
Το εισόδημα της μίας τάξης δεν συμπίπτει με το εισόδημα των άλλων.

Τα πράγματα όμως δεν φαινόταν έτσι στη διάρκεια των
Ναπολεοντινών πολέμων. Η Αγγλία είχε χωριστεί σε δύο στρατόπεδα:
την αριστοκρατία των γαιοκτημόνων και τους ανερχόμενους βιομηχά-
νους που αγωνίζονταν για κοινοβουλευτική εκπροσώπηση και ισχύ.

Το μείζον θέμα της σύγκρισης ήταν η τιμή των ετησίων και του ψω-
μιά. Ο πληθυσμός είχε αυξηθεί και μαζί του η ζήτηση ετησίων. Οι
τιμές των ετησίων τετραπλασιάστηκαν και οι ^{γαιο} πρόσδοι ^{των} ~~από~~
γαιοκτημόνων είχαν διπλασιαστεί. Η αριστοκρατία γινόταν ακόμη
πιο πλούσια απ' ό,τι ήταν. Το 1813 τα πράγματα ήταν εκτός
ελέγχου: η τιμή του ψωμιάς απομυζούσε το εισόδημα των εργα-
τών. Αυτό πίεζε τους μισθούς προς τα πάνω. Οι εργάτες χρειάζο-
ταν αυξημένους μισθούς απλώς για να μην πεδύααν της πείνας.
Η αύξηση των μισθών ευρρίκνυνε τα κέρδη των βιομηχάνων. Οι
καπιταλιστές ήθελαν χαμηλότερες τιμές εταρίου για να περιορίσουν
τα έξοδά τους σε μισθούς και οι εργάτες για να μπορούν να αγορά-
ζουν ~~πιο~~ περισσότερο ψωμί με το μισθό τους.

Η οφθαλμοφανής λύση ήταν η εισαγωγή ετησίων από το εξω-
τερικό. Αυτό ήταν όμως ανάδερμα για τους μεγαλοκτηματίες.
Χρησιμοποίησαν την επιρροή τους στο Κοινοβούλιο και επέβαλλαν
ένα διδραμών σύστημα προστασίας. Ψήφισαν τους Νόμους για τα ετη-
ριά (Cotton Laws).

2) Συνέχεια.

~~Εν~~ Με αυτούς επιβάλλονταν αντισταθμιστικές εισφορές (όχι κλασικούς δασμούς) στα εισαγόμενα εμπορεύματα: όσο κατέβαινε η τιμή των ξένων εμπορευμάτων, ανέβαινε ^{η εισφορά} ~~ο δασμός~~. Η εγχώρια τιμή πακτώνονταν στο τριπλούν.

Η αντίδραση των βιομηχάνων ήταν έντονη και η εύγκρωση εσοδρή. Η αρχική αντίδραση του κοινοβουλίου ήταν να προτείνει ακόμη υψηλότερους δασμούς (δίδεν για να ενθαρρύνει αύξηση της εγχώριας παραγωγής). Η εύγκρωση οξύνθηκε. Η ήττα του Ναπολέοντα το 1815 επαγέρει τις τιμές σε πιο υφιστολογικά επίπεδα αλλά το πρόβλημα παρέμενε. Δείγμα της πολιτικής ισχύος της αριστοκρατίας ήταν ότι οι Corn Laws έκαναν 30 χρόνια να καταργηθούν και να επιτραπεί η ελεύθερη εισαγωγή εμπορευμάτων.

3.) Από την αισιοδοξία στην απαισιοδοξία.

Ο David Ricardo ήταν εκείνος που ανατίναξε την εικόνα της κοινωνικής αρμονίας του Smith. Πρώτα με το Essay on the Influence of the Low Price of Corn on the Profits of Stock (1815) και, κύρια, με το Principles of Political Economy and Taxation (1817).

Ο Ricardo λέει ότι η εύγκρωση ευμερόντων ~~φαιοκτημόνων~~ -βιομηχάνων είναι ~~εγγενής~~ δεν είναι ευκυριακή, είναι εγγενής.

Όσο αυξάνονταν ο πλούτος της χώρας χάρη στις επενδύσεις των βιομηχάνων τόσο περισσότερα θα επωφελούνταν οι μεγαλοκτηματίες και τόσο περισσότερα θα συμπίεζονταν τα κέρδη των βιομηχάνων.

Οι φαιοκτήμονες που δεν έκαναν τίποτα για την πρόοδο θα έβγαζαν κερδισμένοι γιατί με την επέκταση της βιομηχανίας και του πλούτου θα αυξάνονταν η ζήτηση για τη γη τους. «Το συμφέρον των φαιοκτημόνων είναι πάντα αντίθετο με τα συμφέροντα των άλλων τάξεων» είπε ο Ricardo το 1815. Το συμπέρασμα: οι κτηματίες έπρεπε να χάσουν τον έλεγχο της τιμής των εμπορευμάτων.

Όπως θα δούμε, το πρόβλημα που στο βάθος απασχολούσε τόσο τον Ricardo όσο και τον Μάλθους ήταν ότι η γη δεν ήταν

άπειρη, ήταν πεπερασμένη. Επιπλέον, δεν ήταν το ίδιο εύφορη σε όλα της τα σημεία. Ο Smith λοιπόν ήταν υπεραισιόδοξος είχε υποτιμήσει τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι φυσικοί πόροι στην ανάπτυξη. Η ανάπτυξη θα γράκαρε λόγω έλλειψης φυσικών πόρων πολύ πριν την εξάντληση των δυνατοτήτων του καταμερισμού εργασίας.

II] Ποιοί ήταν οι Μάλθους και Ρίκαρδο

Τόμας

1) Μάλθους

- Γιος του Daniel Μάλθους, ενός εκκεντρικού μέλους των ανώτερων μεσαίων στρωμάτων. Φίλος του Hume και του Rousseau, λάτρης των ευδαιμονισμών, κύρια με τον γιό του Τόμας.
- Ο Τόμας έγινε παπάς και ακολούθησε ακαδημαϊκή καριέρα. Λίδαζε στο Παλ/μιο του Χέιλμπουργκ που ιδρύθηκε από την εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών.
- ~~Δεν έγινε ποτέ~~ Σε αντίθεση με τον Ρίκαρδο που ήταν το μυαλό που λειτουργούσε με λογικές ^{και άρατους νόμους} σχέσεις, ο ακαδημαϊκός Μάλθους ενδιαφερόνταν πιο πολύ για τις εμπειρίες του πραγματικού κόσμου.
- Ο Τόμας δεν έγινε ποτέ πλούσιος και λαιοδρόθηκε στη ζωή του πολύ. Σε αντίθεση με τον Ρίκαρδο οι ιδέες του (σε πρώτη ματιά) δεν άσκησαν μεγάλη επιρροή.
- Παντρεύτηκε σε προχωρημένη ηλικία.
- Σε αντίθεση με τον ριζοσπάστη Ρίκαρδο, ο Μάλθους ήταν συντηρητικός και υπεράσπιζε τους χαλακτήμενες.
- Πέθανε στα 1834

2) David Ricardo.

- ~~Εκπαίδευση~~ Τελείως διαφορετικός άνθρωπος από τον Μάλθους.
- Γεννήθηκε από Εβραίους γονείς αλλά αποδόθηκε τον Χριστιανισμό (κάποιο Προτεσταντικό παρακλάδι) για να παντρευτεί

μία Χριστιανή κοπέλα που ερωτεύθηκε.

• Είχε ~~Χρηματιστής~~ Πήγε στη δουλειά του πατέρα του στα 14. Έγινε Χρηματιστής και στα 22 έστειλε τη δική του επιχείρηση.

• Ήταν μάχος του Χρηματιστηρίου. Ξεκινώντας με 800 λίρες, στα 42 του ήταν 3άπλοτος. Αποσύρθηκε με περιουσία 500 χιλ κ. 1,5 εκατ. λίρες και έγινε κτηματίας.

• Ως άτομο έτυχε ευρύτατης αναγνώρισης. Έγινε μέλος της Βουλής των Κοινοτήτων και όλες οι πλευρές προσέτρεχαν σε αυτόν για συμβουλές.

• Ήταν ο "θεωρητικός" της παρέας και εκέγτονταν με λογικά σχήματα και άβρατους νόμους.

• Ήταν φιλελεύθερος, οπαδός της ελευθερίας ^{και της ανεξαρτησίας,} του λόγου, πολέμιος της διαφθοράς και αντίπαλος της αριστοκρατίας.

• Παρά το ότι τα βιβλία του ήταν πολύ στρώγνά, η επιρροή του ήταν μεγάλη. Οι διαμύχανοι τον θεωρούσαν υπερασπιστή των ευμενέων τους και έκαθε μόδα την πολιτική οικονομία.

3) Η φίλια των Μάλθους - Ricardo - James Mill.

• Οι δύο μαζί με τον James Mill έγιναν στενοί φίλοι, το 1809.

• Ο Ricardo και ο Mill συνεργάζονταν στενά.

• Ο Μάλθους και ο Ricardo διαφωνούσαν σχεδόν σε όλα και υπάρχουν τόνοι ολόκληροι με την αλληλογραφία τους.

• Σχεδόν χωρίς εξαίρεση στις μεταξύ τους συγκρούσεις κέρδιζε το ανελέητα ορθολογικό μυαλό, η αναλυτική ικανότητα και η ευχέρεια με τους αριθμούς του Ricardo. Ο Μάλθους είχε έσοχη διαίδηση αλλά η αναλυτική του σκέψη υστερούσε από του Ricardo και δεν τον βοηθούσε να ανταπτάει με επάρκεια τις διαιδήσεις του.

• Οι συγκρούσεις δεν επηρέαζαν τη φίλια τους. Ο Ρικάρντο ^{έκανε} κάποιες αγοραπωλησίες μετοχών για λογαριασμό του Μάλθους και, έτσι, συμπλήρωνε το εισόδημα του τελευταίου.

- Όταν ο Ricardo πέθανε το 1823, ο Μάλθους ήταν απαρνηχός.
- Σε ένα πράγμα συμφωνούσαν όμως: στη θεωρία του Μάλθους για τον πληθυσμό.

III] Η Μάλθουσιανή θεωρία για τον πληθυσμό

1) Οι 3 κολώνες της θεωρίας

1.1) ~~Πρώτη~~ Πρόταση πρώτη:

Η βιολογική δυνατότητα των ανθρώπων για αναπαραγωγή ξεπερνάει τη δυνατότητα τους να αυξήσουν την παραγωγή τροφίμων.

Συγκεκριμένα ο Μάλθους λέει ότι οι άνθρωποι αυξάνονται με γεωμετρική πρόοδο ενώ η παραγωγή τροφίμων με αριθμητική πρόοδο (λόγω των περιορισμών που δημιουργεί η έκταση της καλλιεργήσιμης γης).

α) Γεωμετρική πρόοδος στην αναπαραγωγή ανθρώπων.
Ο Μάλθους έχει συνεπαρδεί από την ιδέα της γεωμετρικής πρόοδου (2, 4, 8, 16, 32, 64, ... συνεχής διπλασιασμός).

Υποθέτει ότι ένα ζευγάρι θα κάνει 4 παιδιά που θα φτάσουν σε ηλικία γάμου. Όταν τα 4 παιδιά παντρευτούν και κάνουν 4 παιδιά το καθένα, ο πληθυσμός αυξάνει κατά 16 άτομα. Όταν αυτά κάνουν 4 παιδιά έκαστο, ο πληθυσμός αυξάνει κατά 64 άτομα κ.ο.κ.

Αρα έχουμε: αρχικό ζευγάρι (= 2 άτομα) κάνουν 4 παιδιά
• τα 4 παιδιά παντρεύονται (= 8 άτομα) κάνουν 16 παιδιά
• τα 16 παιδιά παντρεύονται (= 32 ") → 64 " ...

Παίρνει ως παράδειγμα την Αμερική (και αγνοεί το ότι η αύξηση του πληθυσμού δεν ήταν μόνο προϊόν της αναπαραγωγής αλλά και της μετανάστευσης). Με βάση την Αμερική και υποθέτοντας ρυθμό αύξησης πληθυσμού 3% το χρόνο, καταλήγει ότι ο πληθυσμός θα διπλασιάζεται κάθε 25 χρόνια.

III 1] συνέχ.

β) Αύξηση τροφίμων.

Τα τρόφιμα λέει ο Μάλδους δεν είναι δυνατό να παρακαλυφθούν τέτοιους ρυθμούς.

Αυξάνουν με αριθμητική πρόοδο: ~~1, 2, 3, 4, ...~~ 1, 2, 3, 4, ...

Με τέτοια διαφορά ρυθμών αύξησης σε 300 χρόνια, η απαλο-
γία ανθρώπων προς τροφή θα είναι 4096 πρὸς 13.

1.2) Πρόταση δεύτερη: Οι περιορισμοί της προεφορίας τροφίμων
είναι εκείνο που σταματάει την αύξηση του πληθυσμού.

Το χάσμα θα κλείσει από την πείνα, τον πόλεμο, τις επιδημίες.

1.3) Πρόταση Τρίτη: Μέσα περιορισμού πληθυσμιακής έκρηξης

Περιορισμός γεννήσεων

Αύξηση θανάτων

- αντιβύβληση (που επιβραδύνει ανάπτυξη)
- ηθική εγκράτεια (αναβολή ηλικίας γάμου without irregular gratification)

- Πόλεμος - βία
- Πιμός - αρρώστιες

2) Είχε δίκιο ο Μάλδους;

2α) Η σύντομη απάντηση είναι ~~όχι~~ μάλλον όχι και βέβαια όχι για τον αναπτυσσόμενο κόσμο.

~~Και όμως, το Μάλδους~~ Και όμως, το Μαλδουσιανό πρόβλη-
μα έρχεται και ξανάρχεται. Το 1970 υπήρχαν φόβοι για
20 δισεκατομμύρια ανθρώπων στη γη μέχρι το 2020. Ευτυ-
χώς, δεν έγινε. Ο πληθυσμός της γης σήμερα είναι κάτω από 10 δισεκ.
Πριν 5 χρόνια εκκράδονταν φόβοι για πληθυσμιακή έκρηξη στον
3ο κόσμο.

Σήμερα, οι φόβοι αυτοί έχουν διασκεδασθεί.

2β) Πού έπεσε έστω ο Μάλδους;

Πρώτο: ~~Από~~ Από την πλευρά της προεφορίας τροφίμων.

Η τεχνολογία αύξησε λιγχνωδώς τις στρεμματικές αποδόσεις και την παραγωγικότητα της εργασίας. Αποτέλεσμα: η δραματική αύξηση της προφοράς τροφίμων.

Οι ~~πρώτοι~~ λιμοί της Αφρικής δεν οφείλονται στο Μαλδουσιανό πρόβλημα αλλά σε τοπικούς πολέμους, τοπικές ξηρασίες, κατάρρευση μεταφορών.

Η Μαλδουσιανή απειλή ^{-δυστυχώς-} όμως υπάρχει σε χώρες του 3^{ου} κόσμου.

Δεύτερο: Από την πλευρά των γεννήσεων.

Η αύξηση του πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα δεν ήταν ούτε κατά προσέγγιση αυτή που φοβόταν ο Μάλδους. Αυτό οφείλεται σε μια σειρά λόγων:

- i) Έλεγχος γεννήσεων. Οφείλονται στις
 - καινοτομίες στην αντιβύλληση (χάπι).
 - Χώρες όπως Κίνα και Ινδία εφαρμόζουν δραβτικά προγράμματα ελέγχου γεννήσεων.

ii) Μείωση του ρυθμού γεννήσεων στη Δύση ~~(ιδίως)~~
 Ιδιαίτερα στην Ευρώπη έχουμε ^{μηδέν} αύξηση πληθυσμού. Εκείνο που δεν είδε ο Μάλδους ήταν ότι η άνοδος του βιοτικού επιπέδου περιορίζει τις γεννήσεις και οδηγεί σε μικρότερες οικογένειες και όχι το ανάπαδο. Ακόμη και στην εποχή του, οι πλούσιοι έκαναν λιγότερα παιδιά. Όσο η ευμάρεια απλώνονταν στις εργατικές τάξεις, αυτές μιμήθηκαν τους πλούσιους. Το 1860, το 60% των ^{Αγγλικών} οικογενειών είχαν 4 παιδιά, ^{και άνω} το 1925 μόνο το 20%.

iii) Αστικοποίηση. ^{πολλά}
 Στο αγρόκτημα, τα παιδιά είναι πλεονέκτημα. Στην πόλη είναι επιβάρυνση. Η αύξηση του πληθυσμού των πόλεων οφείλανε περιωότερες οικογένειες που δεν ήθελαν πολλά παιδιά.

I] Ο πυρήνας της Ρικαρδιανής θεωρίας

I.1) Εισαγωγή.

Η πλήρης ανάπτυξη της θεωρίας του Ρικάρδο περιέχεται στις 3 εκδόσεις των αρχών της πολιτικής οικονομίας και της φορολογίας (1817-1823).

Ήταν ένα λιτό, συμπτυκνωμένο βιβλίο γραμμένο με την αυστηρότητα εγχειριδίου γεωμετρίας. Δεν περιείχε τις γλαφυρές ιστορικές λεπτομέρειες του Smith. Οι άνθρωποι του Ρικάρδο έχουν απομυθωθεί από τα ^{ιδιαίτερα τους} ~~εξωτερικά~~ τους χαρακτηριστικά, η συμπεριφορά τους έχει απλοποιηθεί δραστικά και υπακούει σε ~~ορα~~ λίγα και ομοιόμορφα οικονομικά κίνητρα. Οι άνθρωποι του Ρικάρδο χωρίζονται σε τρεις ομοιόμορφες κοινωνικές ομάδες ~~και~~ ^{και} η κάθε μία τους παίζει ένα ρόλο.

Οι δυο βασικές επιδιώξεις του Ρικάρδο ήταν να δείξει: α) ότι τα συμφέροντα των γαιοκτημόνων αντικαταστάθηκαν στα συμφέροντα της υπόλοιπης κοινωνίας και β) ότι το ποσοστό κέρδους σε όλη την οικονομία καθορίζονταν μόνο στον αγροτικό τομέα και ότι συμπίεζονταν προς τα ~~κάτω~~ ^{κάτω} εξ αιτίας ενός και μόνο παράγοντα: την ανάγκη να ~~καλλιεργείται~~ ^{επεκτείνεται} η καλλιέργεια ^{σε} ολοένα και λιγότερο εύφορα ~~γ~~ ^{εδάφη}. (Σημ.: Τη θεωρία της αξίας του Ρικάρδο θα τη συζητήσουμε με αφορμή τον Μalthus).

~~II) Η βασική εγχειριδίου του Ρικάρδο~~

I.2) Τα πρόσωπα του δράματος και η διανομή του εισοδήματος στο Ρικαρδιανό σύστημα.

Τα πρόσωπα του δράματος: Εργάτες, καπιταλιστές, γαιοκτήμονες.

Το ερώτημα του Ρικάρδο: πώς προσδιορίζεται η διανομή του εισοδήματος ανάμεσα στους τρεις.

α) Εργάτες.

- Είναι μια ομοιόμορφη μάζα μονάδων εργατικής δύναμης που εργάζονται με αντάλλαγμα το μισθό.
- Οι μισθοί όλων των εργατών είναι το κομμάτι του εθνικού εισοδήματος που πάει ~~στην~~ στην εργασία.

• Προσδιορισμός του μισθού: προσδιορίζεται με βάση τη Μαλθουσιανή θεωρία του πληθυσμού. Προσδιορίζεται από τις ανάγκες των εργατών για επιβίωση (subsistence wage): ισούται με μία δεδομένη ποσότητα τροφίμων (οι εργάτες ενδιαφέρονται κύρια για τροφή). Εάν ο μισθός ανέβει πάνω από το επίπεδο της επιβίωσης, ο πληθυσμός - σύμφωνα με τη Μαλθουσιανή θεωρία - θα αυξηθεί και θα επαναφέρει το μισθό στο επίπεδο της subsistence. Αρα, μακροχρόνια, ο μισθός θα παραμένει στο επίπεδο των αναγκών επιβίωσης. (ανελαστικός)

• Η υπόθεση της δεδομένης ζήτησης για τρόφιμα: Καθώς η ζήτηση για τρόφιμα είναι χονδρικά η ίδια για όλους τους εργάτες και οι εργάτες είναι ο βασικός όγκος του πληθυσμού, η ζήτηση για τρόφιμα στην οικονομία εξαρτάται από τον ^{γινόμενο του} πληθυσμού. ~~Εάν ο πληθυσμός αυξηθεί, η ζήτηση για τρόφιμα θα αυξηθεί.~~ ^(δεδομένη) Επί τον μισθό επιβίωσης. Συνεπώς, για έναν δεδομένο πληθυσμό έχουμε μία δεδομένη ζήτηση για τρόφιμα.

β) Οι καπιταλιστές

• Είναι επίσης μια ομοιογενής ^{μάσα} «Οργανωτών της παραγωγής» που ο σκοπός τους είναι να βγάλουν κέρδη και να τα επανεπενδύσουν στην επιχείρησή τους προλαμβάνοντας περιεργότερους εργάτες (υπερβώρευση). Οι καπιταλιστές είναι ο κινητήρας της ανάπτυξης.

• Τα κέρδη των καπιταλιστών είναι το δικό τους κομμάτι του εθνικού εισοδήματος.

• Προσδιορισμός κερδών: Θα δούμε πιο κάτω πώς προσδιορίζεται το ποσοστό των κερδών. Εκείνο που μπορούμε να πούμε τώρα είναι ότι - κατά τον Ricardo - το κέρδος είναι ένα υπόλοιπο: αυτό που απομένει από την πρόσοδο από τις πωλήσεις των προϊόντων της επιχείρησης μετά την αφαίρεση των μισθών.

Αρα, όσο μεγαλύτεροι οι μισθοί τόσο μικρότερα τα κέρδη.

• Το ποσοστό του κέρδους εξιδιώνεται - λόγω του ανταγωνισμού - σε όλη την οικονομία. Τυχόν υπερκέρδη σε κάποιον τομέα θα προσελκύσουν ανταγωνιστές και τα υπερκέρδη θα εξαλειφθούν.

3

(Ενείκη)

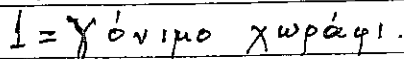
- I3) Διαφορική γαιοπρόσδοος και πρόσθετο κέρδος.

Κατά τον Ricardo η γαιοπρόσθετος προσδιορίζεται από δύο παράγοντες: Πρώτο, όλα τα χωράγια δεν είναι το ίδιο εύφορα.

① πρώτος παράγοντας είναι καταλυτικός:

Στο 1^ο ένας συνδυασμός 100 εργατών με τον εξοπλισμό τους (πόροι, λιπάσματα, εργαλεία) ο Ricardo υποδέτει σταθερή σχέση εργατών και εξοπλισμού - fixed coefficients). παράγει 1500 τόνους σιτηρών. Στο 2^ο ο ίδιος συνδυασμός παράγει μόνο 1000 τόνους.

Διεύθυνση

$\bar{x}$ = λιγότερο γόνιμο χωράφι (πιο ακριβή παραγωγή ανά τόνο).

Πρόβλητα (ζώνες βιτρώων)

I3) Συνέχ.

Η γαιοπρόσδοος προδιορίζεται από τη διαφορά ανά κώτος παραγωγής. Αν η ζήτηση είναι υψηλή και καλύπτει την καλλιέργεια του δεύτερου κτήματος (δηλαδή καλύπτει το κόστος των μισθών και αφήνει και ένα ποσοστό κέρδους) τότε στο πρώτο κτήμα θα υπάρχει σημαντική διαφορά ανάμεσα στην τιμή πώλησης μείον το (μικρότερο) κόστος εργαλείας και το ίδιο ποσοστό κέρδους. Την διαφορά τιμής πώλησης μείον κόστος παραγωγής ~~μπαρά~~ δά την καρπώδει ο γαιοκτήμονας ως γαιοπρόσοδο διότι ο ανταγωνισμός δεν θα επιτρέψει στον καπιταλιστή να κάνει υψηλότερο ποσοστό κέρδους στο πρώτο χωράφι απ' ότι στο δεύτερο (αν δεν το γαικιάζει το χωράφι ένας καπιταλιστής θα το γαικιάζει άλλος).

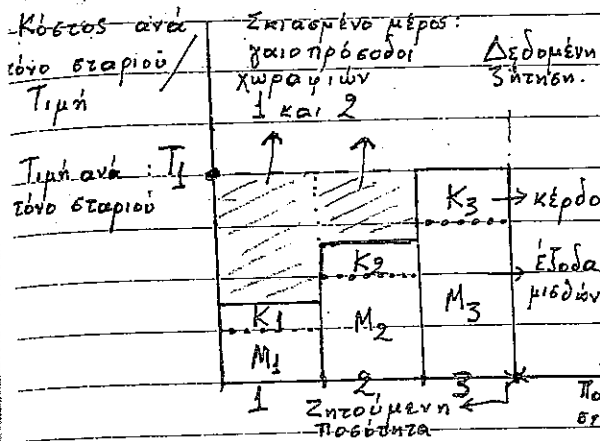
Όσο μεγαλύτερη η διαφορά γονιμότητας ανάμεσα στα δύο χωράφια τόσο μεγαλύτερη η διαφορική πρόσδοος (π.χ. αν ευφύρει η καλλιέργεια χωραφιού κόστους 5\$ ανά τόνο ~~και το~~ χωράφι με κόστος 3\$ θα αποφέρει 2\$ γαιοπρόσοδο).

- 6) Προδιορισμός ποσοστού κέρδους: ^{γίνεται} στο οριακό χωράφι.
- Ζήτηση στην οικονομία ^{είναι} δεδομένη: ^{χρειάζονται} 3 κατηγορίες χωραφιών. (βλ. Διάγραμμα Α σελ. 4α). ~~χρησιμοποιούνται~~ για να την καλύψουν.
 - ~~Επί προδιορίζεται χωράφι~~ Στο οριακό χωράφι (το χωράφι 3 είναι ^{το λιγότερο} εύφορο) η γαιοπρόσοδος είναι αμελητέα.
 - Η τιμή πώλησης καλύπτει μόνο το κόστος παραγωγής.
 - Μισθολογία ανάμεσα σε κέρδη-μισθούς: ~~μισθός~~ ^{μισθός} ~~επίδο~~ ^{επίδο} μισθός δεδομένος από subsistence wage $\Rightarrow$ κόστος μισθών = subsistence wage $\times$ αριθμός εργατών ανά μονάδα προϊόντος.
Κέρδος = το υπόλοιπο τιμή - wage bill ~~ανά~~ ανά μονάδα.
 - Το ποσοστό κέρδους καθορίζεται στο οριακό χωράφι και ισχύει για ολόκληρη την οικονομία (ποσοστό κέρδους = κέρδος δια έξοδα μισθών).
 - Η γαιοπρόσοδος προκύπτει μετά τον καθορισμό της τιμής του προϊόντος στο οριακό χωράφι καθώς τα βιτηρά

Διάγραμμα Α:

Προβλεπόμενος ποσοστό κέρδους και χαιοπρόσδοος

στην περίοδο Α

Η ζήτηση για σταρί δεδομένη. Χρειάζεται 3 κατηγορίες χωραφιών για να παραχθεί

Κατηγορία 1: τα πιο εύφορα χωράφια. Χρειάζονται 2 εργάτες για να ~~εργαστούν~~ ~~εργαστούν~~. Έναν τόνο σταριού.

Κατηγορία 2: Τα μεσαία χωράφια. Χρειάζονται 2 εργάτες για να ~~εργαστούν~~ ~~εργαστούν~~. Έναν τόνο σταριού.

Κατηγορία 3: Τα πιο άγονα χωράφια. Χρειάζονται 3 εργάτες ανά τόνο.

Στο χωράφι 3, η χαιοπρόσδοος είναι μηδέν και η τιμή ανά τόνο σταριού (T_1) ισούται με το κόστος παραγωγής (κέρδη + μισθοί) ανά τόνο.

• Τα έξοδα για μισθούς είναι = μισθός επί βίωσης εργάτη (ή ποσότητα σταριού που χρειάζεται για να ζήσει)

• ~~Τιμή σταριού (T_1)~~ Χ αριθμός εργατών (3) που χρειάζονται για να βγει ένας τόνος σταριού

• Το κέρδος προδιορίζεται στο οριακό χωράφι 3 και προκύπτει

ως υπόλοιπο όταν από την τιμή πώλησης T_1 αφαιρούμε τα έξοδα για μισθούς

• Το ποσοστό του κέρδους (έξοδα μισθών) είναι τα τετραγωνάκια K_3/M_3 . Το ποσοστό αυτό είναι ίσο και στα 3 χωράφια: $K_3/M_3 = K_2/M_2 = K_1/M_1$

• Τα χωράφια 2 και 1 κάνουν χαιοπρόσδοο. Όσο πιο γόνιμο το χωράφι τόσο πιο μεγάλη η χαιοπρόσδοος.

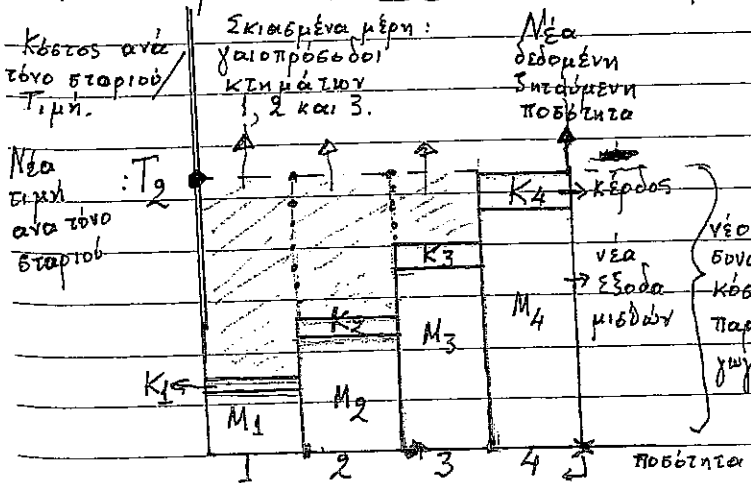
Διάγραμμα Β: ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΕΥΣΩΩΡΕΥΣΗΣ

ΠΕΡΙΟΔΟ Β

Ποσοστό κέρδους και χαιοπρόσδοος

στην περίοδο Β

Η ευσώωρευση αυξάνει τα εργατικά χέρια που χρειάζονται και, συνεπώς, τη ζήτηση για σταρί.

• Η αυξημένη ζήτηση για να ικανοποιηθεί απαιτεί επέκταση των καλλιεργειών στα ακόμη πιο άγονα χωράφια της κατηγορίας 4.

Αυτά χρειάζονται 4 εργάτες για να βγάλουν ένα τόνο σταρί.

- Στη νέα κατάσταση, η γαιοπρόσδοος γίνεται ίση με το μηδέν στο χωράφι 4 (όχι στο 3). Τα χωράφια 1, 2 και 3 κάνουν ακόμη μεγαλύτερη γαιοπρόσδοο από πριν.
 - Το κόστος παραγωγής στο χωράφι 4 είναι υψηλότερο και, συνεπώς, η τιμή του σταριού αυξάνεται στο T_2 .
 - Τα έξοδα για μισθούς αυξάνονται σε όλα τα χωράφια γιατί έχει αυξηθεί η τιμή του ψωμιού. Επομένως, ο μισθός επιβίωσης είναι υψηλότερος.
 - Το κέρδος προδιορίζεται αυτή τη φορά στο Οριακό χωράφι της κατηγορίας 4. Πάλι προκύπτει ως υπόλοιπο: από τη νέα τιμή T_2 αφαιρούμε τα πολύ υψηλότερα πλέον έξοδα για μισθούς. Τα έξοδα για μισθούς είναι υψηλότερα για δυο λόγους:
 Πρώτο: τα χωράφια ~~Κατηγορίας 4~~ χρειάζονται πιο πολλούς εργάτες για να παράξουν ένα τόνο και Δεύτερο: ο μισθός του κάθε εργάτη είναι υψηλότερος εξαιτίας της αύξησης της τιμής του σταριού.
 - Το ποσοστό του κέρδους (κέρδος/έξοδα μισθών) καθορίζεται πλέον στο χωράφι 4 και ισούται με: $\frac{\text{Τετραγωνάκι } K_4}{\text{Τετραγωνάκι } M_4}$.
- Το K_4/M_4 είναι πια μικρότερο από το K_3/M_3 του ~~Διαγράμματος~~ Διαγράμματος Α. Άρα, η συσώρευση έχει προκαλέσει επέκταση των καλλιεργειών σε άχονα χωράφια και έχει οδηγήσει σε μείωση του ποσοστού κέρδους.
- Επειδή το ποσοστό κέρδους εξισώνεται σε όλα τα χωράφια ($K_4/M_4 = K_3/M_3 = K_2/M_2 = K_1/M_1$) η μείωση του ποσοστού του κέρδους απλώνεται σε ολόκληρη την οικονομία.
- Από την άλλη μεριά, η γαιοπρόσδοος στα χωράφια 1, 2 και 3 αυξάνεται σε σχέση με ~~την~~ την περίοδο Α.

I 3] συνέχεια.

πωλούνται στην ίδια τιμή, η χαιοπροσόδος στα πιο εύφορα χωράφια βγαίνει αυξανόμενη.

γ) Συνέπειες της ευδωρέυσης (βλ. Διάγ. Β, σελ. 4α).

→ Όσο συνεχίζεται η ευδωρέυση αυξάνει η ζήτηση για εργατές.

→ Πρόσκληση αύξηση μισθού.

→ Ανάγκη για επέκταση καλλιέργειας σε ακόμη λιγότερα εύφορα χωράφια.

→ Αύξηση ~~της~~ κόστους παραγωγής και τιμής εισηρών.

→ Αύξηση χαιοπροσόδου στα πιο εύφορα χωράφια.

→ Αύξηση μισθού επιβίωσης λόγω αύξησης τιμής εισηρών.

→ Αποτέλεσμα: i) Συμπίεση ποσοστού κέρδους στο οριακό χωράφι και, συνεπώς, παντού. ii) Σε κάποιο σημείο τα κέρδη μηδενίζονται και η ευδωρέυση σταματάει.

δ) Εισάγοντας τον βιομηχανικό τομέα (corn model).

Ός τώρα, είχαμε one sector model. Η οικονομία ήταν μόνο ο αγροτικός τομέας (ένα γιγαντιαίο αγρόκτημα).

Εάν προσθέσουμε ~~και~~ έναν δεύτερο τομέα (τον βιομηχανικό), δεν θα αλλάξει τίποτε λέει ο Ricardo:

Με βάση την υπόθεση ότι: i) ~~Οι εργατές δαπανούν σχεδόν το σύνολο των μισθών τους για τροφή και~~ ii) το κεφάλαιο συνίσταται σε παροχή τροφίμων και σπόρων, ~~π.~~ ο αγροτικός τομέας είναι αεροστεγής. (Οι υποθέσεις αυτές είναι πολύ δραβτικές)

→ Το ποσοστό κέρδους που καθορίζεται στο οριακό χωράφι ~~βγαίνει~~ ~~για~~ ~~όλη~~ ~~την~~ ~~οικονομία~~ ~~ο ανταγωνισμός θα μειώσει~~ ~~τυχόν~~ ~~υπερκέρδη~~ ~~στη~~ ~~βιομηχανία~~ ~~και~~ ~~θα~~ ~~εξισώσει~~ ~~το~~ ~~ποσοστό~~ ~~κέρδους~~ ~~παντού~~.

ε) Συμπέρασμα: Ένα τραχικό σύστημα.

Εκείνος που την πληρώνει είναι οι ίδιοι οι κινητήρες της

I3) συνέχεια.

ανάπτυξης, οι καπιταλιστές. Όσο περισσότερο ευδαιμονούν τόσο περισσότερο ωθούν στην καλλιέργεια κατώτερου εδάφους. Έτσι γίνονται πάντοτε ανάμεσα σε υψηλότερους ^{οικονομικούς} μισθούς (για και ακριβαίνει το ψωμί) και το υψηλότερο μερίδιο της χαλοπραξίας. Οι χαιροκλήμονες - που δεν κάνουν τίποτα - είναι οι μεγάλοι κερδισμένοι. Η τραχιά ειρωνεία είναι ότι οι καπιταλιστές την πληρώνουν ακριβώς επειδή κάνουν τη δουλειά τους και επενδύουν. Ας σημειωθεί ότι δεν υπάρχει κανένας «κακός» στο Ριζαρδιανό σύστημα. Η συμπίεση των κερδών προκύπτει από το απλό τεχνικό γεγονός ότι η γη δεν είναι άπειρη ούτε το ίδιο εύφορη: η ανάπτυξη καθιστά αναγκαία την καλλιέργεια όλο και λιγότερο εύφορης γης.

II] Το πολιτικό πρόγραμμα του Ριζαρδο και η θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

III) Το πολιτικό πρόγραμμα.

- Κατάργηση των Corn Laws και εισαγωγή φθηνών σιτηρών στη Βρετανία με σκοπό τη ευκραΐση των τιμών των σιτηρών.
- Αντίδραση αριστοκρατίας. Αναμονή 30 ^{μέχρι την κατάργηση των Corn Laws} ετών και την τελική ανατροπή του ευχετιζομένου δύναμης υπέρ των διορηχάνων.
- Οι φόβοι του Ριζαρδο για συμπίεση κερδών δεν πραγματοποιήθηκαν ~~δυστυχώς~~ και ανακοπή της ανάπτυξης δεν πραγματοποιήθηκαν αλλά ας φανταστούμε τι θα γινόταν εάν δεν είχαν καταργηθεί οι Corn Laws.

II.2] Η ελευθερία του διεθνούς εμπορίου και η θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος.

- Ριζαρδο ^{ήταν} οπαδός του ελεύθερου εμπορίου και ο αρχιτέκτονας της θεωρίας του συγκριτικού πλεονεκτήματος πάνω στην οποία βασίζεται ακόμη και σήμερα η οικονομική σκέψη.

II2). Συνέχ.

- Απόλυτο και συγκριτικό πλεονέκτημα: Μια Σωτικής σημασίας διακρί-

Απόλυτο: χαμηλότερο ^{απόλυτο} κόστος παραγωγής.

Συγκριτικό: χαμηλότερο σχετικό κόστος. Π.χ. Οι παραγωγοί
η ~~Βρετανία~~ ^{6ης} ΗΠΑ είναι φθηνότεροι και στα σιτηρά

και στα βιομηχ. προϊόντα. Αλλά είναι 2 φορές φθηνότεροι
στα σιτηρά ενώ είναι 4 φορές φθηνότεροι στα βιομηχανικά.
(Έχουν δηλ. συγκριτικό πλεονέκτημα στα δεύτερα).

Ο Ricardo έδειξε ότι συμφέρει σε μία χώρα να επικεντρωθεί ^{εδώ} και να
εξάγει ~~τα~~ προϊόντα όπου έχει συγκριτικό πλεονέκτημα

(είναι σχετικά φθηνότερη) και να εισάγει τα προϊόντα όπου
είναι σχετικά ακριβότερη, έστω και αν - σε όρους

απόλυτου κόστους - ~~είναι~~ ^{είναι} υπερτερεί τόσο στα πρώτα
όσο και στα δεύτερα. Συμφέρει δηλ. στις ΗΠΑ να εξάγουν
βιομηχ. προϊόντα και να εισάγουν σιτηρά.

- ^(είναι) Η λογική του Ricardo μετέτρεψε την Αγγλία από ^(γεωργικά) αυτάρκη
χώρα σε εισαγωγέα τροφίμων και εξαγωγέα βιομηχ. προϊόντων.
Η Αγγλία ακόμη και σήμερα είναι ο πιστότερος διασώτης του
ελεύθερου εμπορίου.

III] Σύγκριση Μάλθους - Ricardo ως προς τον γενικό κορεσμό.

- Γενικός κορεσμός: γενική υπερπαραγωγή και ανεπαρκής δι-
ήθηση. Οι ανευχίες του Μάλθους.
- Για τον Ricardo αυτό δεν είχε νόημα. Μπορεί να υπάρχει υπερπαρα-
γωγή για ένα προϊόν αλλά όχι για όλα.
- Νόμος του Say: ~~6~~ η παραγωγή δημιουργεί την εαυτής ζήτηση.
Οποδήποτε παράχεται ~~δεν~~ και πουλιέται δημιουργεί εισοδήματα.
Τα εισοδήματα αυτά δημιουργούν ζήτηση. Περίπτωση
γενικευμένης ^{από αυτό το κύκλωμα} διαρροής δεν υπάρχει. ~~Ούτε σε οικονομία~~
ανειπραγματισμού ~~δεν υπάρχει~~. Σύμφωνα με το νόμο του Say.

III] ΕΥΝΕΧ

- Ο Μάλδους επέμεινε. Μήπως, η αποταμίευση δημιουργεί τη διαρροή και ευρρικνώνει τη ζήτηση;
- Ο Ρισαλδο απάντησε ότι η αποταμίευση αποτελεί δαπάνη (σε μηχανήματα, πρώτες ύλες και προπληρωμές μισθών) όπως και η κατανάλωση.
- Ο Ρισαλδο κέρδισε το επιχείρημα. Ο Μάλδους όμως ~~είχε~~ είχε εκκινήσει στην Κεϋνσιανή θεωρία της ενεργού ζήτησης αλλά δεν μπορούσε να την διατυπώσει.
- Όπως σε μια πλήρως εκχρηματισμένη οικονομία, όπου οι αποταμιευτές διαχωρίζονται βαθύς από τους επενδύοντες ανεπαρκής ζήτηση σε επίπεδο ^{του συνόλου της} οικονομίας μπορεί να υπάρξει και να οδηγήσει ^{σε} ύφεση. Μπορεί η αποταμίευση (δηλ. η μη κατανάλωση) να μην μεταφραστεί σε επένδυση (ή να μην μεταφραστεί αρκετά γρήγορα), αλλά να οδηγήσει σε αποδι-
βαρισμό χρήματος. Ο αποδιβαρισμός ^{οδηγεί την οικονομία} ~~είναι διαρκής~~ ^{σε ανεπαρκή} ζήτηση ~~και οικονομία~~ και οδηγεί σε ~~κρίση~~ κατάσταση υπερπαραγωγής.
- Ο Ρισαλδο δεν το είδε. Ήταν πολύ απορραυμένος με τη διανομή παρά με το ύψος του εθνικού εισοδήματος.

IV] Η κληρονομιά του Ρισαλδο

- Ανακάλυψε την έννοια του μοντέλου στα οικονομικά.
- Απλοποίησης και αφαίρεσης: Εξέταση προβλήματος αποχωνωμένου από τα θεωρούμενα ως επουσιώδη χαρακτηριστικά του. Επικέντρωση στα κύρια και μελέτη του βασικού μηχανισμού λειτουργίας.
- Παράδειγμα: Απλοποιήσεις μοντέλου Ρισαλδο:
 - α) Έργασις κ. κεφάλαιο συνδυάζονται με σταθερές αναλογίες (fixed coefficients), β) Η ζήτηση διτηρών ^{είναι} ανελαστική, γ) Οχι εταλλακτική χρήση γης, δ) Οι μεθοδοί επίδωξης έργων συνδυάζονται βασικά σε τρόφιμα, ε) Το ποσοστό κέρδους καθορίζεται στην λιγότερο εύφορη γη, ανεξάρτητα από το τι γίνεται στη βιομηχανία.

IV]

• Ρικάρδο - Μάλθους : από ^{την} αειοδοσία ^{στην} ~~α~~ απαισιοδοσία.

V]

Η άνοδος ~~του~~ του βιομηχανικού προλεταριάτου.

- Το προλεταριάτο ήταν μια παθητική τάξη, έξω από την οπτική των Μάλθους - Ρικάρδο.
 - Αλλά το προλεταριάτο αυξάνονταν και έκαγε την παρουσία του αιδετή. Συμμετείχε στις επαναστάσεις του 1848 (Παρίσι, Βιέννη, Πράγα, Βερολίνο κλπ.), και οργανώνονταν.
 - Συνθήκες δουλειάς άθλιες. 16 ωρα. Παιδική εργασία.
 - Luddites. Σπάσιμο μηχανών ^(ευναισεμειτικά χωριά).
 - Ουτοπικοί σοσιαλιστές : Owen, Saint-Simon, Fourier.
- Ανθρωπισμός και αγεδαφικές προτάσεις χωρίς επιρροή στην οικονομική εκέψη.
- Υπό την επίδραση του ανερχόμενου προλεταριάτου, η Ρικαρδιανή παράδοση κινήθηκε προς 2 κατευθύνσεις :
 - i) Τον φιλελεύθερο (σοσιαλδημοκρατικό) μεταρρυθμιστή του J. S. Mill.
 - ii) και την ριζοσπαστική κριτική του καπιταλισμού του Κ. Μαρξ.

VI]

J. S. Mill.

VI 1) Η ζωή του.

- Γεννήθηκε 1806. J. S. Mill.
- Εκπαίδευση : 3 ετών Ελληνικά, 8: Λατινικά, μαθηματικά, 12-13: Λογική-οικονομικά. 20: νευρικός κλονισμός.
- Χάριετ Τέιλορ. 20 χρόνια. Γάμος. Ελέν Τέιλορ.
- 1848: Principles of Political Economy. Επιβίωσε ως εγχειρίδιο μέχρι το 1900.
- Τα δοκίμια Πολιτικής φιλοσοφίας : On Liberty, On Representative Government είναι κλασικά που δούν ακόμη και σήμερα. On Liberty είναι πηγή έμπνευσης για κάθε ~~από~~ έναν που εκέμεται.

VII συν.

πάνω στους κανόνες οργάνωσης μιας ανοιχτής και ανεκτικής κοινωνίας

- Έχει βαθιά εκτίμηση και παρά τις μετριότητες ^{υψηλός} βεβαιωτικές του τάξεις ^{προτείνει} (απολόγηση προσόδων, φόρος κληρονομίας, ^{ήταν} υπέρ των εργατικών ενώσεων, ^{της υπεράσπισης ατομικών δικαιωμάτων} αναδιανομής εισοδήματος) οι φιλελεύθεροι τον έκαναν βουλευτή.
- Θάνατος Χάριετ (1851)
- Αβινιόν με δετή του κόρη
- Θάνατος 1873
- ~~Έως~~ Έως, ο πιο ασιαχάπιτος και καλός άνθρωπος από όλους τους μεγάλους οικονομολόγους

VI 2) Το κεντρικό «μήνυμα» των Αρχών της Πολιτικής Οικονομίας

(γατοπρόσδο, μισθός, τιμές)

- α) Διατηρεί το Ρικαρδιανό πλαίσιο αλλά ενσωματώνει καινούργια στοιχεία (δικά του και άλλων).
- β) Μία διαφορετική κοινωνική φιλοσοφία.
- γ) Βασική διακρίση ανάμεσα στους «νόμους της παραγωγής» και τους «νόμους της διανομής» του εισοδήματος. ^(κατά τον Μίλλ) Οι πρώτοι εξαρτώνται από τεχνικούς παράγοντες ^(π.χ. φθίνουσα παραγωγικότητα εδάφους) και είναι άκαμπτοι. ^(στη λειτουργία τους) Είναι καλό να μην επεμβαίνει κανείς. Αλλά οι νόμοι της διανομής είναι προϊόν ανθρώπινων δεσμών, νόμων και συνηθειών. «Εφόσον έχουν παραχθεί τα πράγματα κατά τον καλύτερο τρόπο, η ανθρωπότητα μπορεί να τα διαθέσει όπως θέλει». Ο Μίλλ δεν εννοεί τον τρόπο τιμολόγησης των συντελεστών παραγωγής: αυτά θα καθοριστούν περίπου όπως λέει ο Ρικάρδο. ^(μισθός, κέρδος, προσόδων) ^{αλλά εννοεί τη διανομή της ιδιοκτησίας. (βλ. βελ. 177)} και του εισοδήματος από παραχθεί. ^{να} Με άλλα λόγια, η κοινωνία μπορεί να φορολογεί, ^{να} επιδοτεί, απαλλοτριώνει και να ανακατατάξει.

δ) Οι αδυναμίες της διακρίσης παραγωγής-διανομής.

- Το μέγεθος του κέρους δεν είναι ανεξάρτητο από το πώς κόβεται.
- Μεγάλη αναδιανομή εισοδήματος αλλάζει το μηχανισμό των κινήτρων μιας κοινωνίας και επηρεάζει τη διαδικασία παραγωγής.

VI 2) συν.

Επί παραδείγματι,
100% φορολογία κερδών θα επηρέαζε το μέγεθος του παραγ-
μένου πλούτου κι όχι μόνο τη διανομή του.

• Ο J.S. Mill δέχτηκε επίθεση από δεξιά και αριστερά (Κ
Μακχ).

Το

ε) Η δύναμη της διάκρισης

- Τα όρια στις δυνατότητες αναδιανομής είναι πιο περιο-
ρισμένα απ' όσο υπαινίσσεται ο Mill
- Αλλά περιθώρια ελιγμών υπάρχουν. (απόδειξη δυνατοτήτων αναδιανομής:
το New Deal, η Σκανδι-
ναβική σοσιαλδημοκρατία). Εδώ ο Mill είχε δίκιο, δεν είχε απλώς
ευγενείς πόρους.

β) Πολιτικό πρόγραμμα Mill: μεταρρυθμισμός. Χαρακτηριστικά:

• Ελέγχου ατόμων πάνω στη ζωή τους. ^{Μέτρα που θέλουν όπως} Διαφύλαξη ^{όπως} κινήτρων
• Ατομική ιδιοκτησία (αναδασμός), συνεταιρισμοί, συμμετοχή
Εργαζομένων σε μετοχικό κεφάλαιο κλπ. Φόροι κληρονομίας, γαιο-
κτημόνων.

- Συμπάδεται για κομμουνισμό (βελ. 180) αλλά και δυο
αντιρρήσεις: i) Ανάγκη διατήρησης ανταγωνισμού ως κινήτρου.
ii) Διάσωση ατομικότητας από τυραννία κοινής γνώμης
(όχι ισοπέδωση Έτσι και της εκκεντρικότητας).

• Μόρφωση εργατικής τάξης ως γραμμός στη Μαλθουσιανή
απειλή.

• Η Στάσιμη κατάσταση ^{της μελλοντικής οικονομίας} θα είναι (κατά τον Mill).
• Στάσιμη κατάσταση ευκαιρία για ενασχόληση με ελευδερία,
δικαιοσύνη και όχι απλώς πλουτισμό.

Karl Marx

I] Το κοινωνικό περιβάλλον: Οι επαναστάσεις του 1848 και το Κομμουνιστικό μανιφέστο

II] 1815-48. Ιερά συμμαχία

• Μετά τους Ναπολεοντίους πολέμους, η "παλιά Ευρώπη" (Αυστρία, Ρωσία, Πρωσία, Γαλλία, Βρετανία) είχε οχυρωθεί πίσω από ένα εύσχημα συμμαχιών που ο σκοπός του ήταν η προάσπιση του status quo (δηλ. των απολυταρχικών μοναρχιών) και η αποτροπή κάθε απόπειρας ανατροπής του.

• Είχε ως επίκεντρο την Αυστρία του καγκελαρίου Μέτερνιχ. Σύμμαχοι: ο Ρωσικός δεσποτισμός του τσαρικού καθεστώτος, η Πρωσική милитаристική απολυταρχία και το διεφθαρμένο καθεστώς του Louis-Philippe στη Γαλλία.

III] Οι επαναστάσεις του 1848

Το σύστημα της Ιεράς Συμμαχίας κλονιζόταν για χρόνια αλλά οι επαναστάσεις του 1848 του έδωσαν τη χαρισματική βολή. Σε αυτές, το ανερχόμενο βιομηχανικό προλεταριάτο έκανε μία δυναμική εμφάνιση. Στο Παρίσι οι εργάτες κατέλαβαν το Δημαρχείο, έβγαλαν οδοφράγματα και ο βασιλιάς Louis-Philippe αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Στο Βερολίνο στάθηκαν οδοφράγματα. Στην Πράγα και τη Βιέννη το εξεγερμένο πλήθος κατέλαβε κεντρικά της πόλης. Στο Βέλγιο ο μονάρχης προεβόλετο να παραιτηθεί. Το 1848 ήταν ^{οντως} έτος τρόμου για τις κυρίαρχες τάξεις.

IV] Η έκβαση των επαναστάσεων

Οι εξεγέρσεις ήταν ανόργανες και ^{ανοργάνωτες} ~~ατελείωτες~~. Είχαν όρισμένες επιτυχίες στην αρχή αλλά οι επαναστάτες δεν ήξεραν ποιά ήταν το επόμενο βήμα. Τούτο έδωσε την ευκαιρία στην παλιά τάξη των πραχμάτιων να ανασυνταχθεί και να συντρίψει τις εξεγέρσεις. Στο Παρίσι, η Εθνοφρουρά κατέπνιξε με αιματηρό τρόπο την επανάσταση και η Β' Γαλλική Δημοκρατία αντικαταστάθηκε (μέσα σε ~~4~~ χρόνια) από την Β' Αυτοκρατορία του Λουδοβίκου Ναπολέοντα. Στη Βιέννη και την ουγγαρία, τα πλήθη εκδιώχθηκαν με τα κανόνια από

[13] Συνέχ.

τα οδοσφάλματα τους. Στη Γερμανία, τα ανεξάρτητα κρατίδια οργάνωσαν μία συνταγματική συνέλευση που οδήγησε σε αδιέξοδο και κατέληξε να προσφέρει την εξουσία ολόκληρης της Γερμανίας στον Φρειδερίκο-Γουλιέλμο Δ' της Πρωσίας. Αυτός απέρριψε την προφορά μη καταδεχόμενος να πάρει το ~~ο~~ βέμμα από χέρια φιλελευθέρων.

[14] Η Ένωση των Κομμουνιστών κ. τα Κομμουνιστικά Μανιφέστο

• Η Ένωση ιδρύθηκε το 1848, από ανθρώπους φίλα προσκείμενους στην εργατική τάξη που θεωρούσαν ότι ~~οι~~ οι αποτυχημένες επαναστάσεις του 1848 ήταν μόνο η αρχή. Εκκίδενταν

• Οι αρχές και η φιλοσοφία της Ένωσης ~~εκκίδονταν~~ στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο, Έργο των Μάρξ και Ένγκελς που εκδόθηκε επίσης το 1848. Αρχίζει με: «Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από την Ευρώπη: το φάντασμα του Κομμουνισμού» και κατέληγε λέγοντας ότι ο στόχος του Κομμουνισμού «μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη βίαιη ανατροπή όλων των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων. Οι προλετάριοι δεν έχουν να χάσουν παρά τις αλυσίδες τους (έχουν να κερδίσουν ένα κέδρο ολόκληρο α. η Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε)».

• Το Μανιφέστο ήταν κάτι πολύ περισσότερο από μια απόπειρα έκφρασης επαναστατικών αισθημάτων ή έκφρασης αγανάκτησης. Εμπειρείχε το πρόβλημα μιας φιλοσοφίας της Ιστορίας σύμφωνα με αυτήν ο καπιταλισμός θα ανατρέπονταν και ο κομμουνισμός θα επικρατούσε, όχι γιατί αυτό ήταν το ηθικά ή συναισθηματικά σωστό ~~πράγμα~~ πράγμα αλλά γιατί ήταν ιστορικά αναπόφευκτο. Το προλεταριάτο ~~θα νικήσει~~ ~~όχι~~ ~~γιατί~~ ~~ο~~ ~~καπιταλισμός~~ ~~είναι~~ ~~άδικος~~ (που είναι), αλλά γιατί -έντονα- θα έχει γάει τα φρούτα του. Ο βασισμένος δεν είναι υπόθεση ουτοπικών, είναι η μόνη ρεαλιστική προσπάθεια. Το ~~πρώτο~~ ερώτημα είναι αν οι προβλέψεις του ~~είναι~~ ~~θα~~ αποδεικνύονται ορθές.

II] Μάρξ και Ενγκελς : η ζωή τους.

Οι Μάρξ και Ενγκελς, στις δεκαετίες που πέρασαν, έγιναν εικονίσματα για πολλούς και δαίμονες για άλλους. Δεν ~~τα~~ τους άξιζε τέτοια μεταχείριση. Δεν ήταν ούτε άγιοι ούτε δαίμονες. Ήταν μεγάλοι στοχαστές που επηρέασαν βαθιά τον τρόπο που βλέπουμε τον κόσμο.

II.1] Μάρξ και Ενγκελς : μία αντιπαράθεση.

- Από άποψη εμφάνισης ήταν πολύ διαφορετικοί άνθρωποι:

Ο Μάρξ κοντός, γεροδεμένος, με μεγάλη γενειάδα, και αβραυτερά μάτια. Ήταν μελαψός και η οικογένειά του τον φώναζε ο Μαυριτανός. Ήταν πολύ σκατάδατος και ατημέλητος.

Ο Ενγκελς ψηλός, ξανθός, κομψός και αθλητικός. Οψη αυτού.

- Από άποψη χαρακτήρα ήταν επίσης διαφορετικοί:

Ο Ενγκελς αλέγρος, γλεντζές, οδυερκής με γρήγορη σκέψη και πλατιά μόρφωση (κάποια γνώση 20 γλωσσών).

Ο Μάρξ ήταν δυσκίνητος, αργός, λεπτολόγος και τελειομανής (ο τυπικός Γερμανός διανοούμενος). Ο Μάρξ όμως ήταν το βαρύτερο, αναλυτικότερο και διεισδυτικότερο μυαλό. Παράλληλα ήταν πολύ οξύδρος ^{και} καυστικής.

- Γνωρίστηκαν το 1844 στο Παρίσι και η γιλιά και συνεργασία τους κράτησε ως το τέλος της ζωής του Μάρξ. Οι έγγραφες ο καθένας τα εξέταζε ο άλλος και η αλληλογραφία τους γεμίζει τόμους.

Ο Ενγκελς ήταν ο ευκατάστατος ^{της παρίας} και χωρίς τη βοήθειά του η οικογένεια του Μάρξ θα είχε πέσει στην απόλυτη δυστυχία.

II.2] Ενγκελς.

- Γιος ενός καλβινιστή βιομήχανου της Ρηνανίας.

- Όταν ο μικρός Φρίντριχ έδειξε αγάπη για την ποίηση ο πατέρας του τον έστειλε στη Βρέμη για να συνέλθει και να μάθει από εμπόριο.

- Ο νέος Φρίντριχ όντως αφοσιώθηκε στις επιχειρήσεις αλλά, ως ανήσυχος μυαλό, το μάτι του δεν περιοριζόταν μόνο στις καμπίνες της πρώτης θέσης αλλά πήγαινε και σε αυτές της 3^{ης}. Στα 22 του είχε αποσπαστεί τον κομμουνισμό και είχε απορρίψει την ατομική ιδιοκτησία ως τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας.

II 2] Συνέχ.

- Πήγε στο Μάντσεστερ για να ^{δουλέψει} ~~εργαστεί~~ στο υφαντουργείο του πατέρα του και έκεινε εκεί ^{για μεγάλα χρονικά διαστήματα} ~~το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του~~.
- Ερευνάει τις συνθήκες ζωής της εργατικής τάξης του Μάντσεστερ. Τα ευρήματά του ^{τα εξέδωσε} ~~επέδειξε~~ στο βιβλίο του: «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία το 1844», πιθανά η πιο εύληπτη καταδίκη της αδελφότητας που επικρατούσε στις βιομηχανικές υψοχειτονίες που ^{έχει γραφτεί} ~~γράφτηκε ποτέ~~.
- Αρχίζει να γράφει φυλλάδια σε ριζοσπαστικά περιοδικά και ένα από αυτά έγινε η αφορμή της γνωριμίας του με τον Μάρξ. Μετά από αυτήν, η ζωή τους συνδέθηκε αδεσιάλιστα.
- Ο Ένγκελς επιβίωσε του Μάρξ, ^{τον} ~~τους~~ 2^ο και 3^ο τόμο του Κεφαλαίου μετά το θάνατο του Μάρξ και έγινε ο πνευματικός κληρονόμος και ο ^{βεβάσιμος γέρων} ~~κράτορας~~ του σοσιαλιστικού κινήματος.
- Πέθανε το 1895.

II 3] Μάρξ

- ^{Δευτερότοκος γιός μιας} ~~Γερμ~~ φιλελεύθερης και εύπορης Εβραϊκής οικογένειας της πόλης Τρίερ της Γερμανίας. Γεννήθηκε το 1818.
- Ο πατέρας του ~~ο~~ Ο Χάινριχ Μάρξ ήταν αξιόλογος ^{δικηγόρος} ~~νομικός~~ της Τρίερ και είχε πάρει τον τίτλο του Justizrat που δίνονταν σε διακεκριμένους νομικούς. Αποπάσθηκε το Χριστιανισμό, ήταν μέλος (παράνομων) φιλελεύθερων λεσχών, οπαδός της αβαδελιτικής δημοκρατίας και λάτρης ^{των ιδεών} του διαφωτισμού του Βολτέρου, του Λόκ και του Μπιντερό.
- Ο Χάινριχ έστειλε τον Κάρλ να σπουδάσει νομικά στο Βερολίνο αλλά ο Κάρλ σπούδασε φιλοσοφία ^{διδασκαλικό} ~~(και για επίκουρο)~~.
- Η επίδραση του Χέγκελ που κυριαρχούσε στη φιλοσοφική σκηνή του Βερολίνου. Η φιλοσοφία της ιστορίας του Χέγκελ: η ιστορία μια διαδικασία αέναης αλλαγής. Κινείται από την σύγκρουση ιδεών, όπου κάθε ιδέα παράγει την αντίθεσή της και η σύγκρουση των δυο παράγει μια σύνθεση που παράγει νέα αντίθεση κ.ο.κ. Η διαδικασία ^{αυτή} ~~αυτή~~ κορυφώνεται και σταματά με τη δημιουργία του Πρωσικού κράτους. Αυτό είναι, κατά τον Χέγκελ, το τέλος της ιστορίας.

II 3] ευρέχ.

Το σχήμα θέση-αντίθεση-σύνθεση είναι η 헤γελιανή διαλεκτική.
 • Ο κύκλος των νέων Χεγκελιανών διαναρωμένων: Υλιστική εκδοχή του Χέγκελ. Δεν είναι οι ιδέες (τα ιδεώδη) που καθορίζουν την εξέλιξη των κοινωνιών, ~~αλλά~~ είναι οι όροι της υλικής ύπαρξης των ανθρώπων (ο τρόπος που οργανώνουν την παραγωγή, ιδιοποιούνται το προϊόν, βιάζουν το φτωχό τους, ζουν τη ζωή τους) που καθορίζει τις ιδέες τους.

• Απόλυση του Μπάουερ (καθηγητή του Μάρξ).

• ^{Ο Μάρξ} Διευθυντής της Rheinische Zeitung. Φιλελεύθερη δημοσιογραφία. Απαγόρευση κυκλοφορίας εφημερίδας.

• Παρίσι, 1844, διευθυνση άλλου ριζοπαδικού ~~εφημερίδας~~ ^{περιοδικού}.

• 1843. Γάμος με Τζένυ γον Βεστφάλεν. Κόρη Πρώσου ευγενούς με φιλελεύθερο πνεύμα. Ήταν η ωραία της πόλης αλλά διάλεξε τον Κάρλ και τον ακολούθησε στην κόλαση, έζησαν στη φτώχεια, σε δύο άδεια δωμάτια στο Σόχο του Λονδίνου (τότε κακόφημη και καδρόλου δικάτη περιοχή). Η Τζένυ έμελλε να περάσει μέρες στο ~~ψαλ~~ κρατητήριο, να ζητιανέψει για να αγοράσει το φέρετρό του γιού της. Κι όμως ήταν ένας τρυφερός γάμος. Ο οξύθυμος Μάρξ ήταν στοργικός σύζυγος κ. πατέρας. Τα ζεύγος ξαπνίωνε όταν βρίσκονταν μαζί. Η Τζένυ πέθανε το 1881, ο Κάρλ την ακολούθησε το 1883. Έκαναν 5 παιδιά. Τα 3 πέθαναν σε νεαρή ηλικία.

• Απέλαση από Παρίσι. Βρυξέλλες: 1845-1849. Ξανά δημοσιογραφία. 1848: συγχροή Κομμουν. Μανιφέστου. ~~1849~~ Διώξεις στο Βέλγιο. Διαφυγή στο Λονδίνο.

• 1849-83: Λονδίνο. Εγκατάσταση στο Σόχο. Ζωή με μεγάλες στερήσεις. Βοήθεια Ένγκελς.

• Το ωράριο του Μάρξ: 10πμ-7μμ. Βρετανικό Μουσείο.

• Αρθρα για New York Tribune.

• Βελτίωση ^{όρων ζωής} στα τελευταία χρόνια λόγω κάποιας κληρονομιάς.

II 4] Η επαναστατική δράση των Μάρξ-Ενγκελς

- 1848: ίδρυση Ένωσης Κομμουνιστών. Σύντομη διάλυση της.
- 1864: ίδρυση Διεθνούς Ένωσης Εργατών (1^η Διεθνής, 7 εκατ. μέλη και σημαντική ισχύς. Βασανίζονταν από εσωτερικές έριδες. Διασπάθηκε μετά από 5 χρόνια και ένα μέρος της ακολούθησε τον αναρχισμό του Μπακούνιν. Τελειώνει την Διεθνούς το 1874: αποτυχία.
- Δυσμενής επίδραση ενός χαρακτηριστικού του Μάρξ (που επρόκειτο να εφραχίσει την ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος) της έριδικότητας και της αδιαλλαξίας του. Δεν αρκούσαν. Δεν του αρκούσε το να καταδείξει το εφάλμα στη εκένη όδον διαφωνούσαν μαζί του. ● Ήθελε να τους συνενώσει και να τους καταδικάσει. Γι' αυτό και οι διαφωνίες εκφυλίζονταν στην πιο ανελέητη πολεμική και τη χρήση βαριών εκφράσεων (βλ. επεισόδια Πρωκτόν).
- Δεύτερη διεθνής: Γερμανική σοσιαλδημοκρατία, ^{Ρώσοι} Αγγλοι και Γάλλοι σοσιαλιστές. Υπο πνευματική εκέπη Ενγκελς.
- Τρίτη διεθνής: Μόσχα. Κορύφωση της απόλυτης άρνησης αποδοχής κάθε διαφωνίας.

III] Ιστορικός υλισμός: Η γενική θεωρία του Μάρξ για την Ερμηνεία της Ιστορίας

III 1] Το εύρος του συγχειρήματος του Μάρξ.

Είναι εύκολο να δει κανείς τον Μάρξ στενότερα ως ^{κλασικό} οικονομολόγο. Είναι κάτι πολύ ευρύτερο. Επιχειρεί να κάνει κάτι που κανείς (ούτε ο Α. Σμιθ) είχε τολμήσει να κάνει. Επιχειρεί να κατασκευάσει μια πελώρια σύνδεση όλων των κοινωνικών επιστημών (οικονομίας, κοινωνιολογίας, ^{φιλοσοφίας} πολιτικής, ψυχολογίας, νομικής, πολιτιστικής ιστορίας) για να παράγει μια γενική θεωρία της ιστορίας. Ο στόχος του

III 1] συνέχ.

Είναι να εξηγήσει όλες τις πλευρές της ζωής των κοινωνιών και να τις ενοποιήσει σε ένα σύνολο που ~~αποκαλύπτει~~^{εί} τους νόμους της κίνησης της ιστορίας. Μόνο ένα πληκτικό μυαλό θα μείνει ασυκίνητο από το ηρωικό μέγεθος μίας τέτοιας προσπάθειας.

III 2] Τα θεμέλια της υλιστικής σύλληψης της ιστορίας.

α) Εν αρχή ήν η Οργάνωση της παραγωγής: η οικονομική βάση των κοινωνιών.

Πριν να κάνουν σιδήματα άλλο, οι άνθρωποι πρέπει να εξασφαλίσουν τροφή, ένδυση, στέγη λέει ο Μάρξ. Για να το επιτύχουν αυτό πρέπει να παράγουν και για τα παράγουν πρέπει να οργανώσουν την παραγωγή τους και να καθορίσουν το πώς ανταλλάσσονται τα παραχόμενα προϊόντα. Αρα, η παραγωγή και οι όροι της ανταλλαγής είναι η βάση κάθε κοινωνικής τάξης πραγμάτων.

Το πόσο μπορούν να παράγουν οι διάφορες κοινωνίες εξαρτάται, κατ' αρχήν, από τις τεχνολογικές δυνατότητες της εποχής τους. Άλλος ο όγκος παραγωγής μιας κοινωνίας κυνηγών, μίας φεουδαλικής κοινωνίας ή μίας βιομηχανικής κοινωνίας. Η τεχνολογία είναι αυτό που ο Μάρξ αποκαλεί παραγωγικές δυνάμεις.

β) Οργάνωση της παραγωγής και διανομή του προϊόντος: η ρίζα της διαίρεσης των κοινωνιών σε τάξεις και ο ρόλος της ιδιοκτησίας

• Η τεχνολογία απρημένα δεν δυναμίζει πολλά πράγματα. Οι τεχνολογικές δυνατότητες κάθε κοινωνίας πρέπει να οργανωθούν. Η οργάνωση της παραγωγής και της ανταλλαγής πάει πακέτο με τη ρύθμιση της διανομής του ~~π~~ παραχόμενου προϊόντος ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις (τους βασικούς παίκτες του οικονομικού παιχνιδιού). Η οργάνωση της παραγωγής κ. της διανομής δεν είναι ουδέτερα πράγματα.

• Οι τάξεις που οργανώνουν την παραγωγή (~~καθορίζουν~~^{καθορίζουν} τι θα παραχθεί) έχουν

III 2] συνέχ.

Ένα αποφασιστικό πλεονέκτημα απέναντι στις άλλες τάξεις που τους επιτρέπει να ευνοούν τον εαυτό τους ως προς τη διακομή του παραχόμενου προϊόντος και να παίρνουν τη μερίδα του λείοντος σε βάρος των άλλων.

- Τι είναι εκείνο που τους δίνει αυτό το πλεονέκτημα; Η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ^(αυτό που ο Μάρξ ονομάζει παραγωγικές σχέσεις) και η κατοχή της εξουσίας (δηλ. των όπλων και των άλλων μέσων καταστολής).

- Τα παραπάνω φέρνουν τις εκάστοτε κυρίαρχες τάξεις σε εύκολη εν με τις υπόλοιπες. Η ανθρώπινη ιστορία είναι -κατά τον Μάρξ- η ιστορία της πάλης των τάξεων. Ο αγώνας των κυρίαρχων τάξεων να διατηρήσουν την κυριαρχία τους και ο αγώνας των ανερχόμενων τάξεων να την κατακτήσουν. Είναι πάλη για τη διακομή του πλούτου και τον έλεγχο του παραγωγικού συστήματος.

γ) Τρόποι παραγωγής κ. ταξικές κοινωνίες: Η Μαρξιστική ^{αναδρομή στην ιστορία} ~~απομυθολογεί~~

- Τρόποι παραγωγής: ^{στην ιστορία:} ασιατικός, δουλοκτητικός, φεουδαρχικός, καπιταλιστικός (και στο μέλλον: σοσιαλιστικός - κομμουνιστικός)

- Μάλλον ασαφής ως προς τον ασιατικό κ. δουλοκτητικό αλλά ο Μάρξ έρχεται στο γόρτε του με τον φεουδαρχικό.

- Φεουδαρχικός τρόπος παραγωγής: Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (και μαζί της η δουλοκτησία) είχε καταρρεύσει. Η γή είχε κατακερματιστεί σε μικρές αυτόρχεις κοινότητες υπό τον έλεγχο της αριστοκρατίας των γαιοκτημόνων. Αυτοί οργάνωναν την παραγωγή, ^{απομυθολογεί} ~~απορρογούσαν~~ κατά το δοκούν τους δουλοπαρόικους τους και ήλεγχαν τους τεχνίτες της περιοχής τους. Αρχά-αρχά οι γαιοκτήμονες εκχώρησαν εξουσία στον κορυφαίο εξ αυτών (το μονάρχη) και οδήγησαν σε δημιουργία εθνικών κρατών. Οι μονάρχες μέσω φόρων, ελέγχων κλπ ρύθμιζαν τη δραστηριότητα και των άλλων τάξεων. ~~απορρογούσαν~~ Σε αντάλλαγμα, μονάρχες και γαιοκτήμονες εξασφάλιζαν την εσωτερική τάξη και παρείχαν προστασία από εξωτερικές επιδρομές. Οι νεκροθάφτες της φεουδαρχίας δεν ήταν οι δουλοπαρόικοι αλλά οι ανερχόμενοι αββοί.

1112] Συνέχ.

δ) Η προτεραιότητα των υλικών όρων ύπαρξης απέναντι στις ιδέες

• Δεν είναι οι ιδέες ή τα ιδεώδη ή η ανακάλυψη κάποιων «καληθειών» που καθορίζουν την κίνηση της ιστορίας ή τον τρόπο ζωής μας αλλά τα αντίποδα. Ο τρόπος οργάνωσης της παραγωγής και της ιδιοποίησης του προϊόντος είναι εκείνα που καθορίζουν τις ιδέες και τον τρόπο σκέψης μας. Με άλλα λόγια, οι υλικοί όροι της ύπαρξής μας και η θέση μας στο ^{εκάστοτε} ταξικό σύστημα προσδιορίζουν τη σκέψη μας. Είμαστε όλοι προϊόντα του περιβάλλοντός μας.

ε) Η έννοια του «εποικοδομήματος» στον Μαρξ.

• Κάθε ~~π~~ τρόπος παραγωγής κ κάθε ταξική κοινωνία αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία κτίζεται ένα εποικοδόμημα νόμων, ιδεολογιών, δοξασιών, αξιών, φιλοσοφίας και πολιτισμού. Αυτά εξασφαλίζουν την καλή λειτουργία του συστήματος και την ηθική νομιμοποίησή του στα μάτια των κυριαρχούμενων τάξεων. Οι κυρίαρχες τάξεις δεν επιβάλλονται μόνο με τη βία. Ηγεμονεύουν στα μυαλά όλων (π.χ. ο ρόλος της θρησκείας στο μεσαίωνα).

• Ο Μαρξ λέει ότι η οικονομική βάση είναι το πρωταρχικό και το «εποικοδόμημα» το παράγωγο. ~~Αντίθετα~~ Οι ιδέες είναι προϊόν του περιβάλλοντος. Δεν λέει ^{όμως} ότι οι ιδέες είναι παθητικές αποφύσεις της οικονομίας.

• Διαλεκτική των ιδεών: Οι ιδέες μιας εποχής διαμερμύουν την επόμενη. Τονίζει ο Μαρξ: «Οι άνθρωποι γτιάχνουν την ιστορία τους. Αλλά όχι κάτω από περιστάσεις που διαλέγουν οι ίδιοι μα κάτω από περιστάσεις που τους παραδόθηκαν από το παρελθόν».

→ Ο Μαρξ λέει κάτι πιο εύλογο: μια κοινωνία κυνηγών δεν θα δημιουργούσε το νομικό καθεστώς μιας βιομηχαν. κοινωνίας και καμιά βιομηχανική κοινωνία δεν θα κυβερνιόταν όπως ένα αρχαίο χωριό.

III] συνέχ.

III 3] Οι νόμοι κίνησης της ιστορίας

Πώς κινείται η ιστορία; Πώς περνάμε από τη μία κοινωνία στην άλλη; από τον ένα τρόπο παραγωγής στον άλλο;

α) ~~εξ αρχής~~ Τεχνολογία & κίνησις

α) Η κινήτρια δύναμη: Οι παραγωγικές δυνάμεις.

Οι παραγωγικές δυνάμεις (δηλ. η τεχνολογία με την ευρεία έννοια, συμπεριλαμβανομένης και της επέκτασης των αγορών) μεταβάλλονται και αλλάζουν τα δεξιότα, την οικονομική βάση των κοινωνιών.

Παράδειγμα: ^{τα} i) Οι μεμονωμένες αγορές του μεσαίωνα ^{προκαλώντας την} ενοποιήθηκαν. ^{δίνοντας} ~~εθνη~~ στο εμπόριο και ~~άνοδος~~ μιας εμπορικής τάξης.

ii) Οι εφευρέσεις αντικατέστησαν τη βιοτεχνία ^{από} ~~με~~ το εργοστάσιο και ανέβασαν τη ~~τάξη~~ των βιομηχάνων.

β) Η σύγκρουση παραγωγικών δυνάμεων ^{και} κοινωνικών σχέσεων.

• Η υπόθεση για αύξηση του πλούτου που υπερτερούν το άνοιγμα των αγορών και η τεχνολογία αποδεικνύονται ακαταμάχητες.

• Η φεουδαρχία έχει γεννήσει το νεκρό βάρος της: την αριστική τάξη.

Η αύξηση του πλούτου είναι αβυσσίδα με την κυριαρχία των φεουδαρχών, τους νόμους, τους φόρους, τους περιορισμούς και τον πολιτισμό της φεουδαρχίας. Η φεουδαρχία είναι βαρίδι. Πρέπει να φύγει από τη μέση, και όντως φύγει. Η αριστική τάξη καταλαμβάνει την πολιτική εξουσία και δημιουργεί το δικό της «εποικοδόμημα»: νομικό καθεστώς, ιδέες, αξίες, πολιτισμό.

• Οι οργανωτικές και τεχνικές δυνάμεις της παραγωγής έρχονται σε σύγκρουση με τη φεουδαρχική κοινωνικές σχέσεις, τη φεουδαρχική ιδιοκτησία και τρόπο διεύθυνσης της κοινωνίας. Η φεουδαρχία συντρίβεται.

^{Η οικονομική έρμηνεία της πτώσης της φεουδαρχίας} μαρτυρεί πειστική σήμερα. Δεν ήταν αυτονόητη τότε.

• Πουθενά δεν έχω δει τέτοιον ύμνο για το επαναστατικό ρόλο της αριστικής τάξης απ' ό,τι στο Κομμουνιστικό μανιφέστο (σελ. 32-3).

III 3] συνέχ.

γ) Το μέλλον του καπιταλισμού.

Τι περιμένει τον καπιταλισμό; Η ίδια ^{μεση} μοίρα ~~των~~ φεουδαρχίας λέει ο Μαρξ. Η σύγκρουση παραγωγικών δυνάμεων - κοινωνικών σχέσεων. Οργάνωσης της κοινωνίας θα τον καταστρέψει αναπόφευκτα.
→ Ο καπιταλισμός είναι υποχρεωμένος να συσσωρεύει και να αυξάνει τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας. Είναι υποχρεωμένος να εντεχθεί το μέγεθος και η δύναμη του συστήματος του εργοστασίου. Με τον καιρό η παραγωγή θα συγκεντρώνονταν σε γιγαντιαία εργοστάσια που θα διευθύνονταν από όλο και λιγότερους επιχειρηματίες και θα διοικούνταν ~~με~~ με μεθόδους εσωτερικού σχεδιασμού και όχι από τις σχέσεις της αγοράς. Αυτή θα ήταν η πορεία της οικονομικής βάσης του συστήματος. Στο μεταξύ, οι μικρές επιχειρήσεις θα έβγαιναν εκτός παιχνιδιού.

→ Η οικονομική βάση του συστήματος θα ερχόταν σε οξυνόμενο σύγκρουση με τις κοινωνικές σχέσεις του καπιταλισμού, την ατομική ιδιοκτησία και το νομικό, ιδεολογικό και πολιτιστικό του εποικοδόμημα. Τα μεγάλα εργοστάσια ~~θα~~ απαιτούν και επιτρέπουν κοινωνικό σχεδιασμό που συγκρούεται με τον ατομικισμό του καπιταλιστικού συστήματος. Το σύστημα θα γινόταν ~~το~~ βαρίδι στην περαιτέρω ανάπτυξη της παραγωγής.

→ Ο μηχανισμός των κρίσεων. Όπως θα δούμε στο άλλο μάθημα, οι επιδόσεις του συστήματος θα χειροτέρευαν στο μέλλον. Ο Μαρξ πρόβλεπε ότι το σύστημα θα βαδανίζονταν από συστηματική μείωση του ποσοστού του κέρδους και από όλο και χειρότερες περιόδους κρίσεις. Αυτά θα έκαναν το βίο αβίωτο σε όλους και θα παρείχαν το μηχανισμό ανατροπής του συστήματος.

→ Οι νεκροδάφνες του συστήματος. Ο καπιταλισμός θα εξεδρεύε τους νεκροδάφνες του: 1) ένα πελώριο σε αριθμό, εκπαιδευμένο, πειθαρχημένο και συβασβετημένο προλεταριάτο.

1113] συνέχ.

ii) Τα μεγάλα εργοστάσια που - ούτως ή άλλως - διευθύνονται με μεθόδους σχεδιασμού και θα πρόσφεραν τις μεθόδους διεύθυνσης της βιοβιομηχανικής κοινωνίας στο πιάτο.

Το συμπέρασμα του Μάρξ ήταν σαφές: Ο καπιταλισμός ήταν καταδικασμένος. Το τέλος του αναπόφευκτο.

1) ^{Μία} ~~Εκείνη~~ Δαρβινική θεωρία για την ^{εξέλιξη} ~~εξέλιξη~~ των κοινωνικών συστημάτων.

Πίσω από τις πολεμικές εκφράσεις του Μάρξ υπάρχει απόλυτη ηρεμία, αμείλικτη λογική και ούτε ίχνος ηδικολογίας.

Η θεωρία του Μάρξ είναι ένας μηχανισμός φυσικής επιλογής κοινωνικών συστημάτων. Το ισχυρότερο και προσαρμοστικότερο επικρατεί, τα άλλα χάνονται. Το κάθε κοινωνικό σύστημα έρχεται και επιτελεί ένα ρόλο: την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Όταν πάψει να το κάνει ~~αφανίζεται~~ και αντικαθίσταται από κάποιο άλλο ~~κατα~~ γίνεται βαρδί, ~~αφανίζεται~~ και αντικαθίσταται από κάποιο άλλο κατάλληλότερο γι' αυτό το σκοπό. Το νέο σύστημα κάνει τη δουλειά του μέχρι εκεί που μπορεί και - μετά - φεύγει κι' αυτό από τη μέση. ^{Ο Μάρξ είναι ακλόνητος λάτρης της προόδου.} Η πραγματική αποβολή όλων ^{των συστημάτων} είναι η αύξηση του πλούτου και η πιο πλατιά διανομή του.

Και σε κάθε ιστορική φάση, το κατάλληλο σύστημα για το σκοπό αυτό είναι ^{διαφορετικό} ~~απλό~~. Η διαδικασία αυτή ολοκληρώνεται, η ιστορία φτάνει στην κορύφωσή της με την ^{αταξική} ~~κομμουνιστική~~ κοινωνία: «από τον καθένα ανάλογα με τις δυνατότητές του στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του». Αυτή η κοινωνία ^{θα} είναι και το

«τέλος» της ανθρώπινης «προϊστορίας» και η αρχή ενός κόσμου που υπάρχει για να υπηρετεί ~~πράγματι~~ τους πάντες και όχι μόνο λίγους. ~~Η παλαιά~~ Δεν είναι εκπληκτικό που ένα τέτοιο grand design άδκησε τόσο γοητεία.

Το ερώτημα είναι: Είναι το σύστημα του κεντρικού σχεδιασμού καλύτερη μηχανή παραγωγής πλούτου από τον καπιταλισμό; Στο θεμελιώδες αυτό ερώτημα ο γερμ. Μάρξ δεν απαντά. Απλώς, υποθέτει ότι είναι.

IV] Η Οικονομική θεωρία του Μάρξ.

IV.1] Το Κεφάλαιο.

Η οικονομική θεωρία του Μάρξ ~~αναπτύσσεται~~ αναπτύσσεται στο Κεφάλαιο.

Το άρχισε το 1851 και ο 1ος τόμος εκδόθηκε το 1867. Ο δεύτερος δημοσιεύθηκε (μετά το θάνατο του Μάρξ) το 1885 και ο τρίτος το 1894. Ένας επιπρόσθετος τόμος (Οι θεωρίες της Υπεραξίας) εκδόθηκαν το 1910.

Το Κεφάλαιο αποτελείται από 2,500 σελίδες σχολαστικής ανάλυσης και είναι βιβλίο ενός ανθρώπου που έχει διαβάσει σχεδόν ότι έχει γραφτεί για το θέμα του.

Το κείμενο είναι γεμάτο αχανάκτηση. Πίσω από την πολιτική όρως υπάρχει κρυφή λογική. Ο Μάρξ δεν κάνει ένα κατάλογο μειονεκτημάτων του καπιταλισμού. Θέλει να ανακαλύψει τους συγγενείς νόμους της κίνησής του. Γι' αυτό παίρνει ως βάση μιάν ιδεατή εκδοχή του καπιταλισμού, με ανόθευτο ανταγωνισμό, χωρίς μονοπωλία ή προνόμια για κανέναν. Εκείνο που πάει να δείξει είναι ότι ακόμη και αυτός ο ιδεατός καπιταλισμός είναι καταδικασμένος.

Τα βασικά αγκυνάκια της Οικονομικής θεωρίας του Μάρξ.

IV.2] Η θεωρία της αξίας.

Το Κεφάλαιο αρχίζει με τον ορισμό της ανταλλακτικής αξίας των προϊόντων. (δηλ. το πόσο κοστίζει ένα προϊόν σε σχέση με ένα άλλο. π.χ. 1 παλτό = 3 πουκάμισα). Εδώ, ο Μάρξ ακολουθεί τον Ρίσαρδο. Λέει ότι η ανταλλακτική αξία των προϊόντων μεταξύ τους προσδιορίζεται, τελικά, από την ποσότητα της εργασίας που εμπεριέχουν μέσα τους. Αν χρειάζεται διπλάσια εργασία για ένα καπέλο από ένα πουκάμισο, τότε η τιμή του καπέλου θα είναι διπλάσια. Αυτή είναι η εργασιακή θεωρία της αξίας. Κατά τον Μάρξ πίσω από τις σχετικές τιμές των προϊόντων βρίσκονται οι ποσότητες εργασίας που είναι ενσωματωμένες σε αυτά, γιατί η εργασία είναι η πηγή κάθε αξίας.

IV 2] Συνέχ.

Διευκρινίσεις:

α) Κοινωνικά αναγκαία εργασία. Φυσικά, οι εργάτες διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την επιδεξιότητα και την ένταση με την οποία δουλεύουν. Όταν ο Μάρξ μιλά για ενσωματωμένη εργασία εννοεί κάποιο μέσο όρο επιδεξιότητας και έντασης εργασίας (δηλ. εννοεί έναν μέσο εργάτη). Αυτόν τον μέσο όρο τον ονομάζει κοινωνικά αναγκαία εργασία.

β) Άμεση και έμμεση εργασία. Όταν ο Μάρξ μιλάει για την ενσωματωμένη σε ένα προϊόν εργασία δεν εννοεί μόνον την άμεση-ζωτική εργασία. Περιλαμβάνει επιπρόσθετα και την εργασία που κάποτε δαπανήθηκε για την παραγωγή των μηχανών και των πρώτων υλών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή του προϊόντος. Αυτή είναι η έμμεση εργασία. Το σημαντικό είναι ότι ~~όλες~~ όλες οι σχετικές τιμές ανάγονται σε ποσότητες εργασίμου χρόνου και καθορίζονται από την ενσωματωμένη άμεση και έμμεση εργασία.

γ) Η εργασιακή θεωρία της αξίας είναι θεωρία των σχετικών τιμών. Προσφέρει τι λέει ο Μάρξ. Δεν λέει ότι οι εργάτες «δικαιούνται» ή ότι «θα έπρεπε» να παίρνουν το σύνολο του προϊόντος που παράγουν. Η πρόθεσή του δεν είναι να υπολογιστεί. Προσφέρει μια θεωρία των σχετικών τιμών: Οι τιμές με τις οποίες τα προϊόντα ανταλλάσσονται μεταξύ τους εξαρτώνται τελικά από την εργασία που επενδύεται σε αυτά. Με άλλα λόγια, ισχυρίζεται ότι ^{το ότι} η εργασία προσδιορίζει την αξία όλων των προϊόντων είναι πραγματικό γεγονός και αντανακλάται στο μηχανισμό των τιμών. Τίποτε παραπάνω, τίποτε λιγότερο. Το πράγμα δεν έχει σχέση με το ποιός «δικαιούται» τί.

IV 3] Η πλευρά του κεφαλαίου: Σταθερό και μεταβλητό κεφάλαιο.

Απέναντι στις δυνάμεις της εργασίας παρατάσσεται το κεφάλαιο, οι αποκλειστικοί ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής. Αυτοί «βάδουν» τις μηχανές, προλαμβάνουν εργάτες και οργανώνουν την παραγωγή. Για να λάβει χώρα η παραγωγή απαιτείται να χρησιμοποιηθούν δύο τύποι κεφαλαίου.

IV 3] συνεχ.

- α) το σταθερό κεφάλαιο (C): τα κόστη συντήρησης των μηχανών
 συν το κόστος των πρώτων υλών.
 β) το μεταβλητό κεφάλαιο (V): το κόστος της προπληρωμής των
 εργαζομένων που προσλαμβάνει ο επιχειρηματίας (χωρίς ^{την} οποία
 οι εργαζόμενοι δεν μπορούν να ζήσουν).
 Οι καπιταλιστές είναι οι μόνοι που μπορούν να επωφεληθούν από
 τα έξοδα και τα αναλαμβάνουν με σκοπό το κέρδος.

IV 4] Εργασία, Εργατική δύναμη και υπεραξία

Πώς μπορεί όμως να υπάρξει κέρδος σε ένα ανταγωνιστικό σύστημα σαν
 αυτό που υποδέχεται ο Μάρξ (όπου δεν υπάρχουν μονοπώλια και σπάνια μπορεί
 κανείς να χελάσει κάποιον;). Η απάντηση του Μάρξ βρίσκεται στη διάκριση
 Εργασίας και Εργατικής δύναμης.

Η Εργασία (όπως είπαμε) παράγει το εύλογο της αξίας των παραγομένων
 προϊόντων. Αλλά οι εργαζόμενοι δεν έχουν άλλα μέσα για να ζήσουν.
 Εκτός από την ~~εργασία~~ διάθεση της εργατικής τους δύναμης ~~που πωλείται~~
 στους εργοδότες. Η εργατική δύναμη γίνεται εμπόρευμα προς πώληση
 όπως όλα τα άλλα. Όπως κάθε εμπόρευμα πωλείται ~~με~~ με τιμή ίση με
 το κόστος παραγωγής του. Στην περίπτωση της εργατικής δύναμης
 το κόστος παραγωγής της είναι ο μισθός επιβίωσης: τα προϊόντα
 που χρειάζονται για να "αναπαραχθεί" (να επιβιώσει) ο εργαζόμενος.
 Καθώς τα προϊόντα αυτά μετρούνται ~~σε~~ ^{με} βάση τον εργασιμό χρόνο
 που χρειάστηκε γι' αυτά, το κόστος της εργατικής δύναμης είναι η
 ενσωματωμένη εργασία στα προϊόντα που χρειάζονται για τη συντήρη-
 ση του εργατή. Κανείς δεν κοροϊδεύει κανένα: ο εργάτης δουλεύει
 και παίρνει το κόστος αναπαραγωγής του όπως κάθε εμπόρευμα.

~~Η αξία~~ Αλλά, η αξία των εμπορευμάτων που παράγει η εργατι-
 κή δύναμη είναι μεγαλύτερη από το μισθό της (το κόστος αναπαραγω-
 γής της). Ο εργάτης παράγει το εύλογο της αξίας αλλά παίρνει ^{στην} ~~σπίσω~~
 μόνο ένα μέρος της: ^{την} ανταλλακτική αξία της εργατικής του δύναμης.
 Δουλεύει 6 ώρες τη μέρα για τη συντήρησή του
 και 4, 5 ή 6 για το ^{*}αφεντικό. Προφέρει δηλ. υπερεργασία.

Για τον καπιταλιστή η υπερεργασία είναι η πηγή τους κέρδους του.
 * στην εποχή του Μάρξ η εργασιμή μέρα ήταν 10-12 ώρες.

Αυτ
«C
αν
μ
υτ
τ
π
κ
-
τ
λ
ε
ε
κ
π
τ
τ
ε
ε
κ
ε
ε
κ
τ

IV 4] συνέχ.

(την συμβολίζουμε με S)

Αυτό που ο Μάρξ αποκαλεί υπεραξία. Υπεραξία είναι η ποσότητα της «απλήρωσης» εργασίας. Ο καπιταλιστής εισπράττει προϊόντα που αντιστοιχούν στην πλήρη αξία της εργασιμής μέρας αλλά πληρώνει μόνο ένα μέρος της αξίας αυτής. Η υπεραξία δεν είναι ένα απλό υπόλοιπο (έσοδα πωλήσεων μείον κόστος), είναι προϊόν μίας βαθύτατα άνισης σχέσης Ισχύος. Κάποιοι έχουν πρόβλεψη στα μέσα παραγωγής και κάποιοι όχι.

Μια ζωτική διευκρίνιση. Ο Μάρξ υποθέτει ότι η υπεραξία προκύπτει μόνο από την εκμετάλλευση (την υπερεργασία) της άμεσης - ζωντανής εργατικής δύναμης. Με άλλα λόγια η υπεραξία (S) προκύπτει μόνο από το μεταβλητό^(ν) και όχι το σταθερό κεφάλαιο. Το ποσοστό της υπεραξίας (ο Μάρξ το ονομάζει ~~ως~~ ποσοστό εκμετάλλευσης) ορίζεται ως: S/V και αυτό είναι η εξήγηση του κέρδους. Ο Μάρξ επιμένει ότι

Ο καπιταλιστής δεν βγάζει κέρδος από τις μηχανές (το σταθερό κεφάλαιο). Οποιαδήποτε αύξηση της παραγωγής και των εσόδων που προκαλείται ~~από~~ εξ αιτίας της μηχανής ο καπιταλιστής μας την έχει πληρώσει πλήρως στον καπιταλιστή απ' όπου αγοράσε τη μηχανή. Κέρδη δεν βγαίνουν από τις μεταξύ καπιταλιστών συναλλαγές. Βγαίνουν μόνο από την ~~άμεση~~ υπεραξία της άμεσης εργασίας.

Είναι φανερό γιατί ο Μάρξ δεν θεωρεί το σταθερό κεφάλαιο ως πηγή κερδών: α) με την αγορά μίας μηχανής η υπεραξία έχει ήδη «πραγματοδεί» από τον Παραγωγό της μηχανής. Υπεραξία δύο φορές δεν υπάρχει, β) Αν αγαχνώριζε τη μηχανή ως πηγή κερδών, τότε η υπεραξία δεν θα ήταν η μόνη πηγή κέρδους.

IV 5] Ένα κείμενο λογικό πρόβλημα: $1^{ος}$ και $3^{ος}$ τόμος.

Ο Μάρξ στον $1^{ο}$ τόμο του Κεφαλαίου θεωρεί ότι οι σχετικές τιμές ερμηνεύονται από την ενσωματωμένη εργασία και ότι η πηγή του κέρδους είναι η υπεραξία. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι το ποσοστό της υπεραξίας ~~προκύπτει~~ (S/V) προκύπτει μόνο από το μεταβλητό

IV 5] συν.

κεφάλαιο. Τέλος, ισχυρίζεται ότι το ποσοστό αυτό (S/V) τείνει να
εξισωθεί σε όλους τους κλάδους. Αυτός είναι ο μηχανισμός που βρίσκεται πίσω
από τον ορατό, ~~ότι οι τιμές δεν~~

Το πρόβλημα (που αναγνωρίζει και ο ίδιος) είναι ~~οι τιμές~~
διαμορφώνονται με βάση τις ποσότητες εργασίας
~~και ότι οι καπιταλιστές δεν ενδιαφέρονται~~

για το ποσοστό της υπεραξίας αλλά για το ποσοστό του κέρδους τους.

Δεν ενδιαφέρονται για το κέρδος ως ποσοστό του μεταβλητού κεφα-
λαίου ~~αλλά για~~ (S/V) αλλά για το κέρδος τους ως ποσοστό

του συνόλου του κεφαλαίου που επένδυσαν (σταθερού και μεταβλη-
τού). Δηλαδή δεν ενδιαφέρονται για το

S/V αλλά για το $\frac{S}{C+V} = \pi$ (ποσοστό κέρδους).

Σε ανταγωνιστικό καπιταλιστικό σύστημα είναι το π εκείνο που
θα τείνει να εξισωθεί σε όλους τους κλάδους.

Είναι προφανές ότι άλλες ~~επ~~ σχετικές τιμές ^{θα} προκύπτουν αν

οι καπιταλιστές προσωξήσουν το κόστος παραγωγής με ένα
ποσοστό S/V και άλλες αν το προσωξήσουν με $S/(C+V)$

~~(το ποσοστό του κέρδους)~~

~~Σε ανταγωνιστικό καπιταλιστικό σύστημα, οι σχετικές τιμές δεν θα παραμείνουν~~

Το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο μόνο στην απίθανη περίπτω-
ση που όλοι οι κλάδοι της οικονομίας εμφανίζουν την ίδια

ένταση κεφαλαίου (ο λόγος σταθερού προς μεταβλητό κεφάλαιο ήταν
ο ίδιος παντού). Αν δεν ισχύει αυτό, το ποσοστό του κέρδους δεν εξαρτάται

μόνο από την υπεραξία αλλά και από την ένταση κεφαλαίου.
~~Από τη στιγμή που οι τιμές~~

διαμορφώνονται με βάση το ποσοστό του κέρδους η σύνδεση ανάμεσα
στον ορατό μηχανισμό των τιμών και τον αόρατο (που βασίζεται στην

ενσωματωμένη εργασία) επάξει. ~~Η~~ Εργασιακή θεωρία της αξίας
και (οι τιμές αντανακλούν ποσότητες εργασίας) πρέπει να εγκαταλειφθεί ~~και~~

η θεωρία ότι το ~~κέρ~~ ποσοστό του κέρδους καθορίζεται μόνο
από το ποσοστό της ~~υπεραξίας~~ ~~πρόκειται για ερμηνεία~~.

~~Δεν μπορεί να ταχθούν~~ (δηλ. μόνο από το βαθμό εκμετάλλευσης) πρέπει, επίσης, να εγκαταλειφθεί.

Ο Μαρξ, στον τρίτο τόμο του Κεφαλαίου κάνει μια προσπάθεια να
δείξει

IV.5] συν.

ότι κάποια αντίστοιχία ανάμεσα στο εύρος των τιμών με βάση την ενσωματωμένη εργασία και αυτό που βαδίζει στο ποσοστό του κέρδους διατηρείται. Η προσπάθεια ήταν ανεπιτυχής. Μετέπειτα έρευνα ~~έδειξε~~ έδειξε ότι (με χρήση περίπλοκων μαθηματικών) κάποια αντίστοιχία ανάμεσα στα δύο συστήματα μπορεί να αποκατασταθεί αλλά υπό πολύ περιοριστικούς όρους.

IV.6] Συνεισφορά και πωτική τάση του ποσοστού του κέρδους

- Ο ανταγωνισμός επιβάλλει στους καπιταλιστές να συσπειρώνουν αν θέλουν να επιβιώσουν. Η επέκταση της παραγωγής όμως απαιτεί όμως περισσότερα εργατικά χέρια. Αυτό προκαλεί άνοδο των μισθών και μείωση της υπεραξίας και των κερδών.

- Ο μηχανισμός που σταματάει την άνοδο των μισθών δεν είναι ο Μαρξισμός (ή άνοδος των μισθών προκαλεί αύξηση του αριθμού των εργαζομένων). Ο Μάρξ απορρίπτει τον Μάλθους. Κατά τον Μάρξ, οι καπιταλιστές αντιμετωπίζουν την άνοδο των μισθών με την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών που εξοικονομούν χρόνο εργασίας (ο Μάρξ αντιλαμβάνεται το ρόλο της τεχνολογίας καλύτερα απ' όλους τους κλασικούς οικονομολόγους). Οι νέες τεχνολογίες ~~δεν~~ αυξάνουν την ανεργία, δημιουργούν ένα Εφεδρικό Βιομηχαν. Στρατό ανέργων και, έτσι, συκρατούν τους μισθούς.

- Η Εκμηχάνιση λύνει όμως μόνο προσωρινά το πρόβλημα της συμπίεσης του ποσοστού του κέρδους. Ο καπιταλιστής αντικαθιστά εργατές (που είναι η μόνη ~~κατά τον Μάρξ~~ πηγή υπεραξίας και κέρδους) με μηχανές που δεν αποφέρουν υπεραξία. Όπως δημόσια, η υπεραξία δημιουργείται μόνο από την εκμετάλλευση της ζωντανής εργασίας, (μόνο ^{από το} ~~επ' του~~ μεταβλητό κεφάλαιο). Δεν δημιουργείται από το σταθερό κεφάλαιο. Οι επενδύσεις όμως αυξάνουν το σταθερό κεφάλαιο. Ο παρονομαστής του ποσοστού του κέρδους: $\gamma = \frac{s}{C + v}$ αυξάνει

IV 6] συνεχ

συνεχώς εξ αιτίας της αύξησης του c . Ο Μάρξ υποθέτει ότι τα κέρδη (s) στον αριθμητή θα αυξάνουν βραδύτερα από την αύξηση του παρονομαστή ($c+v$). Επομένως, η καπιταλιστική συσσώρευση ~~δημιουργεί~~ σημαίνει μακροχρόνια πτώση του ποσοστού του κέρδους.

IV 7] Οι περιοδικές κρίσεις του καπιταλισμού

- Η εκμνηστεύση αυξάνει τις παραγωγικές δυνατότητες αλλά και δημιουργεί αχέρια ^{για να} ~~δυνα~~ ^{βυκρατ} ~~βυ~~ τους μισθούς. Έτσι, υπονομεύει τη ζήτηση που θα μπορούσε να απορροφήσει τα παραχόμενα προϊόντα. Αυτό οδηγεί σε περιοδικές κρίσεις υπερπαραγωγής. Οι τιμές πώλησης πέφτουν, επιχειρήσεις χρεωκοπούν και οι μικρές επιχειρήσεις αφανίζονται. Οι μηχανές των χρεωκοπημένων επιχειρήσεων αγοράζονται από τους επιβιώνοντες καπιταλιστές κάτω από την αξία τους και οι μισθοί συρπιάζονται ακόμη παραπάνω. Σε κάποιο σημείο η πτώση σταματάει, ~~και~~ η κερδοφορία επανέρχεται και ξαναρχίζει η ανάκαμψη. Οι κρίσεις είναι μηχανικός κάδαρος του συστήματος και αναπόσπαστο κομμάτι του.
- Ο συνδυασμός της μακροχρόνιας πτωτικής τάσης του ποσοστού του κέρδους με την περιοδική επανεμφάνιση της ανεπαρκούς ζήτησης σημαίνει ότι η κάθε μία κρίση θα είναι χειρότερη από την προηγούμενη.

IV 8] Η συγκέντρωση του κεφαλαίου

- Η συνεχώς αυξανόμενη εκμνηστεύση οδηγεί σε συγκέντρωση του κεφαλαίου στα χέρια ολοένα και μεγαλύτερων επιχειρήσεων. Παράλληλα, οι περιοδικές κρίσεις εξαφανίζουν τις μικρότερες επιχειρήσεις και προλεταριοποιούν τα μικροατομικά βρώματα. Η ^{αριθμητική} δύναμη του προλεταριάτου αυξάνεται.
- Οι ~~μεγάλες~~ μεγάλες επιχειρήσεις θα διευδύνονται με μεθόδους σχεδιασμού και δεν θα βασίζονται στις αγορές.

IV 8] συνέχ.

• Το προλεταριάτο θα αυξάνονταν αριθμητικά, θα γινόταν πιο πειθαρχημένο και πιο ώριμο.

Όλα αυτά δημιουργούν τις προϋποθέσεις ανατροπής του καπιταλιστικού εθεσίου.

IV 9] Η εξάλειψη της εργατικής τάξης

Ο Μάρξ ποτέ δεν μίλησε για απόλυτη εξάλειψη της εργατικής τάξης. Υπαινίχθηκε όμως ότι το εχτικό μερίδιό της στο εθνικό εισόδημα θα μειώνονταν.

IV 10] Ιμπεριαλισμός.

Η πτωτική τάση του ποσοστού του κέρδους και η ανεπαρκής ζήτηση των εγχώριων αγορών θα οδηγούσαν σε αναζήτηση άλλων αγορών σε υπανάπτυκτες χώρες. Τούτο θα οδηγούσε τα μεγάλα καπιταλιστικά κράτη σε πολεμικές συγκρούσεις για το μοίρασμα των εφαιρών επιρροής.

Εν όλω, η πτωτική τάση του ποσοστού του κέρδους, οι περιοδικές κρίσεις, η ανεργία και οι πόλεμοι θα μετέτρεπαν τον καπιταλισμό σε αβίωτο σύστημα, ενώ η συγκέντρωση του κεφαλαίου σε λίγα χέρια και η ίσχυροποίηση του προλεταριάτου θα διευκόλυναν την αντικατάστασή του.

IV 11] Η κούβινά του μέλλοντος.

Ο Μάρξ δεν είπε πολλά για τη μελλοντική κοινωνία. Αρνούνταν να δώσει «εντολές» για την κούβινά του μέλλοντος». Θα υπήρχε μια μεταβατική περίοδος «βοσιαλισμού» και «δικτατορίας του προλεταριάτου» όπου θα καταρχούνταν η ατομική ιδιοκτησία. Αυτή η περίοδος θα ακολουθούσε από τον «κομμουνισμό» και την «αταξική» κοινωνία. Πώς ακριβώς θα διεπύονταν οι κοινωνίες αυτές; Ο Μάρξ δε λέει τίποτε επ' αυτού.

V] Οι προβλέψεις της μαρξιστικής θεωρίας: Επιβεβαίωση και διάψευση.

V1] Η μακροχρόνια πτωτική τάση του ποσοστού του κέρδους.

- Σύμφωνα με στατιστικές μελέτες, μεταξύ 1849-1919, το ποσοστό του κέρδους όντως μειωνόταν. Η ένταση κεφαλαίου αυξανόταν ταχύτερα από τα κέρδη. Από το 1919 και μετά όμως, το ποσοστό του κέρδους παρέμεινε σταθερό.
- Ο Μάρξ, μολονότι καταλάβαινε καλύτερα απ' όλους τη σημασία της τεχνολογικής πρόοδου για τον καπιταλισμό, υποτίμησε την ταχύτητα με την οποία η τεχνολογική πρόοδος ~~μετα~~ θα εξοικονομούσε κεφάλαιο και όχι μόνο εργασία.

V2] Οι κρίσεις του καπιταλισμού.

- Η πελώρια κρίση του 1929-33 έμοιαζε να επιβεβαιώνει τον Μάρξ. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο όμως (και με τη βοήθεια των Κεϋνσιανών τεχνικών) οι οικονομικοί κύκλοι έγιναν λιγότερο οξείς και η διάρκεια των φάσεων της ύφεσης μικρότερη. Ο καπιταλισμός έμαθε να διαχειρίζεται τις κρίσεις του καλύτερα.

V3] Η συκέντρωση του κεφαλαίου.

- Οι σημερινές επιχειρήσεις - κολοσσοί αποτελούν ζωντανή επιβεβαίωση των προβλέψεων του Μάρξ.
- Η μικρή επιχείρηση όμως δεν εξαφανίστηκε.

V4] Η εξασθλίωση της εργατικής τάξης.

- Αυτό σίγουρα δεν επιβεβαιώθηκε. Η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της εργατικής τάξης ήταν δραματική. Το δε μερίδιό της στο εθνικό εισόδημα είτε ανέβηκε είτε έμεινε σταθερό. Σίγουρα δεν μειώθηκε.
- Ο Μάρξ υποτίμησε το ρόλο των συνδικάτων.

V] Συνέχ.

V5] Ιμπεριαλισμός

Στα πρώτα 50 χρόνια μετά το Κεφάλαιο, οι προβλέψεις των Μαρξιστών επιβεβαιώνονταν. Ο ανταγωνισμός για το μοίρασμα των αποικιών εντάθηκε ~~και συνέβαλλε~~ ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις και συνέβαλλε στην έκρηξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου.

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο όμως, το αποικιοκρατικό σύστημα κατέρρευσε. Οι παλιές αποικίες έγιναν ανεξάρτητες, μερικές αναπτύχθηκαν εντυπωσιακά και οι ρόες των ξένων επενδύσεων δεν πήραν τη μορφή που πρόβλεπε η θεωρία.

V6] Ο ρόλος του κράτους

• Ο Μαρξ θεωρούσε το κράτος ως απλό εκτελεστικό όργανο της αστικής τάξης. Το θεωρούσε ανάκαινο να λειτουργήσει ως επιδιωκτής αντικρουσμένων συμφερόντων. ~~Εξαιτίας αυτού~~ Μέχρι, τη δεκαετία του '30, η γνώμη του Μαρξ επιβεβαιωνόταν. Μετά όμως ^{στην ΗΠΑ} τα πράγματα άλλαξαν. Οι μεταρρυθμίσεις του Roosevelt (το New Deal) της δεκαετίας του 30, η επέκταση του κοινωνικού κράτους στην Ευρώπη μετά το 1945, η Εφαρμογή Κεννειακών πολιτικών διαχείρισης της ζήτησης απέδειξαν ότι το αστικό κράτος διαθέτει ευλυγχία και μεγάλη ικανότητα αυτοπροστασίας. Παρά τις επιμέρους προφυτικές προβλέψεις της μαρξιστικής θεωρίας, οι σταδιακές μεταρρυθμίσεις του καπιταλιστικού συστήματος μετρίασαν τις πιο καταστροφικές του όψεις, βελτίωσαν τη ζωή των μαζών και - έτσι - «πελέκυσαν» λίγο-λίγο το αποκαλυπτικό βεγάριο του Μαρξ.

VI] Μερικές βαθιές αδυναμίες της μαρξιστικής ^{ήδ} ~~α~~ εκένης.VII] Η αδυναμία διατύπωσης προτάσεων τρέχουσας πολιτικής.

Ο Μαρξισμός είναι η κριτική του καπιταλισμού. Δεν ενδιαφέρεται να δώσει απαντήσεις επί θεμάτων που θα βελτιώσουν τη λειτουργία του. Ο Μαρξισμός ενδιαφέρεται για το grand design.

VII] συνέχ.

Το δυνατό του σημείο είναι οι "νόμοι κίνησης" του καπιταλισμού.

Είναι όμως κακό εργαλείο ερμηνείας φαινομένων της καθημερινής ζωής και κακό εργαλείο όσον αφορά τα κατάλληλα μέτρα πολιτικής που χρειάζονται για την αντιμετώπιση τρεχόντων προβλημάτων. Ο Μαρξισμός δεν έχει πολλά να πει για την άσκηση της οικονομικής πολιτικής (π.χ. οι επιπτώσεις μίας αύξησης του επιτοκίου), για τις επιπτώσεις ενός φορολογικού μέτρου, τη διαμόρφωση των τιμών σε συνθήκες μονοπωλίου κλπ. Τα ορθόδοξα οικονομικά απαιτούν καλύτερα σε τέτοια ερωτήματα.

VII 2] Το κεφάλαιο ως "ετείρο" μέσο παραγωγής.

Η βασική μέριμνα του Μάρξ είναι να αποδείξει ότι το κέρδος είναι προϊόν «απλήρωτης εργασίας» και εκμετάλλευσης που δεν θα έπρεπε να πληρώνεται. Η λογική του επιχειρήματός του τον οδηγεί στο να συμπεράνει ότι το κεφάλαιο είναι «ετείρο» μέσο παραγωγής και ^{το κέρδος είναι κλοπή που} ~~απαιτείται~~ ^{οφείλεται} μόνο στην ύπαρξη της ιδιοκτησίας. Εδώ υπάρχει μία σύγχυση ανάμεσα στη διανομή του εισοδήματος με βάση τις σχέσεις ιδιοκτησίας (ποιός παίρνει τι και αν το «αξίζει») και το ρόλο του κεφαλαίου ως ^{κέρδους} ~~εξουσίας~~ της παραγωγής που πρέπει να τιμολογείται ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Αν το κεφάλαιο συνεισφέρει στην αύξηση της παραγωγής δεν είναι «ετείρο», είναι παραγωγικό. Τότε πρέπει να τιμολογείται. Η τιμή του (το επιτόκιο ή το προδοτικό κέρδος) ~~είναι~~ ^{είναι} αναγκαία για να καθοδηγεί την κατανομή του ανάμεσα σε διαφορετικές χρήσεις ή μέσα στο χρόνο. Ως κόστος παραγωγής, το κεφάλαιο πρέπει να τιμολογείται με ένα επιτόκιο ^{ή ένα απαιτούμενο κέρδος} τόσο στον καπιταλισμό όσο και στον σοσιαλισμό. Η διαφορά είναι ότι στον καπιταλισμό το ^{κέρδος} ~~επιτόκιο~~ «πάει» στον καπιταλιστή, ενώ στο σοσιαλισμό στο κράτος.

Ο Σοσιαλισμός δεν αρνείται ότι το σύνολο του εθνικού εισοδήματος διατίθεται για την κατανάλωση των εργατών. Ένα μέρος του θα «πηγαίνει» ^{αναπόφευκτα} για επενδύσεις. ^{και δεν θα καταναλωθεί} Το πόσο επενδύσεις θα γίνουν και

Η «δικαιοσύνη της άμεσης κατανάλωσης» είναι κάπως για την κοινωνία
αδύνη και στην περίπτωση που τα κέρδη ^{πληγώνουν} ~~έρχονται~~ σε αυτήν παρά σε
κάποιους καπιταλιστές.

W13 Η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών διεστιάσεων

• Κάποιος μπορεί να αποδεχθεί ότι η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής επιτρέπει στους καπιταλιστές να οργανώνουν την παραγωγή να "ξεμπερδεύουν" με τους εργαζόμενους με ένα μισθό και να ιδιοποιούνται την παραγωγή (αλλά και το ρίσκο), χωρίς να αποδίδεται τη θεωρία της αξίας του Μάρξ. Επίσης μπορεί να δεχθεί ότι η σημερινή δομή της ιδιοκτησίας δεν είναι καταγιασμένη. Τέλος, μπορεί να δεχθεί ότι ο καπιταλισμός είναι:

α) αναποτελεσματικός (δηλ. δεν είναι καλή μηχανή παραγωγής πλούτου και προόδου), β) πηγή ανισότητας (το εισόδημα των εργαζομένων θα αυξανόταν αν δεν υπήρχαν οι ανισότητες λόγω ιδιοκτησίας), και γ) μέσω των υφέσεων του βπαταλά πόρους και καταστρέφει ζωές.

- Το Ερώτημα που ο Μαρξ δεν εξετάζει καθόλου είναι εάν το έ-
βλημα του κεντρικού σχεδιασμού μιας εθνικοποιημένης οικονομίας
^{προσφέρει} ~~επέρχεται~~ όντως υπέρτερα λύση στα παραπάνω προβλήματα.

Η μείωση της ανισότητας δεν αρκεί. Αν ο καπιταλισμός είναι καλύτερη μηχανή παραγωγής πλούτου θα έρδει μία βίχμη όπου ο φτωχότερος άνθρωπος σε μία άνιση καπιταλιστική κοινωνία θα βεί καλύτερα από τους «ξισωμένους» πολίτες μιας σοσιαλιστικής. Είναι αναγκαία να δείχθεί ότι ο κεντρικός σχεδιασμός είναι (καλύτερη μηχανή παραγωγής πλούτου) ^{από την αποκεντρωμένη ατομική ιδιοκτησία}. Ότι παρέχει καλύτερα κίνητρα για επενδύσεις, εργασία, ταχύτερη τεχνολογική πρόοδο και μπορεί να επιβλέπει ~~τον~~ τον εαυτό του ώστε να κάνουν όλοι τη «δουλειά» τους.

- Εξω, η εμπειρία της ΕΞΕΔ είναι απογοητευτική.

Ο κεντρικός σχεδιασμός είχε αξιοσημείωτες επιδόσεις για όσο καιρό το μείζον πρόβλημα ήταν η αξιοποίηση ανεκμετάλλευστων και υποαπασχολούμενων έμψυχων και άψυχων πόρων και η οικοδόμηση μεγάλων και συγκεντρωτικά λειτουργούντων μονάδων που η παρακολούθησή τους από ένα κέντρο ήταν σχετικά απλή. Όταν η φάση αυτή έληξε και το μείζον πρόβλημα ήταν πλέον η διαχείριση μιας περίπλοκης οικονομίας, τα κεντρικά σχεδιαζόμενα συστήματα εμφάνισαν συμπτώματα παροξυνόμενης εμπλοκής. Αδυνατούσαν να διαχειριστούν ικανοποιητικά την περιπλοκότητα. Δυσκολεύονταν να βελτιώσουν την παραγωγικότητα των πόρων που ήταν πλέον πλήρως απασχολούμενοι. Αποτύγχαναν να λύσουν το πρόβλημα της ποιότητας των παραγομένων προϊόντων. Έχαναν έδαφος στο μέτωπο της τεχνολογικής εξέλιξης (με πιθανή εξαίρεση τη στρατιωτική βιομηχανία). Και δεν ήταν σε θέση να εγκαθιδρύσουν έναν ικανοποιητικό μηχανισμό κινήτρων που θα μπορούσε να κινητοποιήσει τις δημιουργικές δυνάμεις του πληθυσμού τους. Η ιδέα του απόλυτου ελέγχου πάνω στο περιβάλλον έμοιαζε ολοένα και περισσότερο με αυταπάτη, ορθολογισμός που είχε χάσει την αίσθηση των ορίων του, μια μοιραία έπαρση που το μόνο που κατάφερνε ήταν να συγκεντρώνει απίστευτη δύναμη στα χέρια μιας μειοψηφίας.

Στις συνθήκες αυτές και υπό την πίεση της ίδιας της ρητορείας της, η ΕΣΣΔ ενεπλάκη στην παγίδα της κούρσας των εξοπλισμών, επιμένοντας να ανταγωνίζεται όπλο προς όπλο τις ΗΠΑ και, όντας το αδύνατο οικονομικό σύστημα, έφτασε στα χείλη της χρεωκοπίας. Η απόπειρά της να μεταρρυθμίσει τον εαυτό της απέτυχε και η απόσυρση της απειλής χρήσης βίας οδήγησε το σύστημά της σε αποδιάρθρωση. Όλα τούτα έδειχναν ότι το ίδιο το σύστημα του κεντρικού σχεδιασμού ήταν, πιθανότατα, μη μεταρρυθμίσιμο. Έτσι, τα σοβιετικού τύπου συστήματα κατέρρευσαν. Το φιάσκο της εποχής Γέλτσιν που ακολούθησε δεν πρέπει να αποκρύπτει την προϊούσα στασιμότητα των Σοβιετικών οικονομιών των δεκαετιών του '70 και '80.¹ Η κατάρρευσή τους ήταν ότι πίο κοντινό στη εργαστηριακή απόδειξη σχετικά με τη δυσλειτουργικότητα του σοβιετικού συστήματος μπορεί να προσφέρει η ιστορία. Στο ορατό μέλλον, ένα αποκεντρωμένο σύστημα που βασίζεται, κύρια, στις αγορές και εναποθέτει το πλείστο των οικονομικών αποφάσεων στα χέρια των άμεσα ενδιαφερομένων, είναι αναντικατάστατο. Μπορούμε να κάνουμε κινήσεις που να διορθώνουν τη λειτουργία του στο μακροοικονομικό επίπεδο, μπορούμε να επεμβαίνουμε σε υποσυστήματα, μπορούμε να μετριάσουμε την ανισότητα και τον αποκλεισμό που το σύστημα των αγορών παράγει. Δεν μπορούμε να μιλάμε για ολοσχερή αντικατάσταση του συστήματος της αγοράς από κάτι άλλο.

¹ Βλ. Campos N. F and Coricelli F (2002), Growth in Transition: What We Know, What We Don't, What We Should, *Journal of Economic Literature*, Vol. XL (September 2002), pp. 793-836.

Ο κόσμος μετά τον Μάρξ: Κυριότερες εξελίξεις

1) Βελτίωση των όρων ζωής του προλεταριάτου.

- Μέχρι τα τέλη το 19^{ου} αιώνα οι μισθοί αυξήθηκαν ταχύτερα από τις τιμές και το βιοτικό επίπεδο των εργατών βελτιώθηκε.
- Η εργατική εβδομάδα μειώθηκε σημαντικά.
- Το δικαίωμα ψήφου επεκτάθηκε στην εργατική τάξη της Αγγλίας, Γερμανίας και άλλων χωρών.
- Τα συνδικάτα ισχυροποιήθηκαν και μεγάλα εργατικά και σοσιαλιστικά κόμματα εμφανίστηκαν στην Ευρώπη (Γερμανία, Αγγλία, Γαλλία).

2) Ιμπεριαλισμός

- Επέκταση της Βρετανικής και Γαλλικής αυτοκρατορίας.
- Δημιουργία Γερμανικής, Βέλγικης, Πορτογαλικής αυτοκρατορίας.
- Ιμπεριαλιστικά πειράματα των ΗΠΑ σε Κούβα, Φιλιππίνες.

3) Η ~~εξουσία~~ κυριαρχία των οικονομικών από τους καθηγητές

- Μέχρι τον Μάρξ τα οικονομικά λεγόταν Πολιτική Οικονομία και κυριαρχούνταν από εστοχαστές. Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} άρχισαν να κυριαρχούνται από επαγγελματίες Πανεπιστημιακούς.
- Η κυριαρχία των καθηγητών ήταν σαφής στην Αγγλία (Jevons, ~~Edgeworth~~, Edgeworth, Marshall), τις ΗΠΑ, τη Γερμανία, Αυστρία (Bohm-Bawerk, Menger), Ελβετία (Walras, Pareto) και Γαλλία. Ειδικευμένα οικονομικά περιοδικά άρχισαν να εμφανίζονται (Economic Journal, Annales de l'Economie). Και η Πολιτική Οικονομία έγινε Οικονομικά.
- Η αλλαγή εκπαίδευσης οδήγησε και σε αλλαγή διαπονητικού κλίματος, τρόπου σκέψης και έρευνας. Τα ίδια τα ερωτήματα είχαν αλλάξει. Το νέο κλίμα οδήγησε σε μια επανάσταση στα Οικονομικά. Την Marginalist Revolution, το προπάτορα των σύγχρονων νεο-κλασικών οικονομικών.

Στροφή στην Οικονομική σκέψη: The marginalist Revolution

I] Οι πρωτεργάτες της Marginalist Revolution

~~Stanley Jevons~~ Η στροφή στην Οικονομική σκέψη Εγκαινιάστηκε από τρεις καθηγητές που ~~παρέστησαν~~ δουλεύοντας ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον δημοσίευσαν το κύριο έργο τους ^{εξεδόθη ταυτόχρονα} ~~στο 1871~~ ^{μεταξύ} ~~1871 και 1874~~. Οι καθηγητές αυτοί ήταν: Stanley Jevons (1835-82), Karl Menger (1840-1921) και Léon Walras (1834-1910). Παρά τις διαφορές στη μέθοδο και την ορολογία τους, τα συμπεράσματα και των τριών ήταν εντυπωσιακά παρόμοια.

I1] Stanley Jevons

Ήταν μετεωρολόγος και χημικός. Δίδαξε στα Παν/μια του Μάντσεστερ και το University College του Λονδίνου. Οικονομικά έμαθε (όπως όλοι οι σύγχρονοί του) από τα Principles του Mill και διαπίστωσε ότι διαψεύει με τις Ρικαρδιανές αντιλήψεις. Το κύριο οικονομικό του έργο είχε τίτλο «Η Θεωρία της Πολιτικής Οικονομίας» και δημοσιεύθηκε το 1871. Δεν είχε μαθητές και η επίδρασή του ήταν, στην αρχή, περιορισμένη.

I2] Karl Menger και η Αυστριακή σχολή

Ξεκίνησε ως δημόσιος υπάλληλος και το 1873 διορίστηκε στη 2^η Έδρα της Πολιτικής Οικονομίας της Νομικής Σχολής του Παν/μίου της Βιέννης. Το κυριότερο έργο του, «Αρχές των Οικονομικών», δημοσιεύτηκε ~~το 1871~~ (επίσης) το 1874. Οι θεωρίες του αναπτύχθηκαν παραπέρα από τους μαθητές του Von Wieser και Böhm-Bawerk. Σε αντίθεση με τους Jevons και Walras που επιχειρούσαν να μαθηματικοποιήσουν την Οικονομική σκέψη, η Αυστριακή σχολή δεν πίστευε ότι τα μαθηματικά ήταν η κατάλληλη γλώσσα για να εκφράσει Οικονομικές έννοιες.

13] Léon Walras και η σχολή της Λωζάννης.

Ο Walras ήταν Γάλλος και εκπαιδεύτηκε ως μηχανικός. Για ένα διάστημα δούλεψε ως δημοσιογράφος ώσπου το 1870 πήρε την έδρα της πολιτικής οικονομίας στη Νομική Σχολή του Παν/μίου της Λωζάννης. Το μείζον έργο του, *Elements d'économie politique pure* (Στοιχεία ^{θεωρητικής} ~~καθαρής~~ πολιτικής οικονομίας), δημοσιεύτηκε το 1874. Σε αυτό η οικονομία περιγράφεται ως ένα σύστημα μαθηματικών εξισώσεων προσφοράς και ζήτησης για προϊόντα και παραγωγικούς συντελεστές.

Το έργο του Walras αναπτύχθηκε ^{παραπέρα} από τον μαθητή και διάδοχό του στο Παν/μιο της Λωζάννης Vilfredo Pareto και τον Ενρίκο Βαζονε.

14] Η συστηματοποίηση της βροφής στην οικονομική σκέψη:

Alfred Marshall (Αγγλία), Knut Wicksell (Σουηδία), John Bates Clark (ΗΠΑ).

• Alfred Marshall (1842-1924).

Ο Marshall σπούδασε μαθηματικά. Στα μέσα της 10ετίας του 1880 πήρε τη θέση του καθηγητή της Πολιτικής Οικονομίας στο Παν/μιο του Καίμπριτζ και κυριάρχησε στην οικονομική σκέψη της Αγγλίας μέχρι το 1930. ~~Τα κύρια έργα του~~ Οι βασικοί μαθητές του ήταν οι Pigou / Denis Robertson (διάδοχοί του στο Cambridge) και ο J.M. Keynes. Το κύριο έργο του, *Principles of Economics*, πρωτοεκδόθηκε το 1890 και η 8^η έκδοσή του έγινε το 1920. Διδάσκονταν ακόμη και ^{μετά το 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο} ~~στη διάρκεια της 2^{ης} δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα~~. Τα *Principles* περιλάμβαναν την ^{πληρύτερη} ~~πιο~~ παρουσίαση των ~~εργαλείων της~~ νέας σχολής ^{εξέφης} ~~που βασίζονται~~ (λεκτική, διαγραμματική και μαθηματική) των εργαλείων της νέας σχολής της οικονομικής ~~εξέφης~~ ^{σκέψης}. ~~Βασίζονται~~ στις καρπύλες προσφοράς και ζήτησης και τον προσδιορισμό των τιμών και των ποσοτήτων των προϊόντων που ανταλλάσσονται ^{μέσω} της ισορροπίας προσφοράς και ζήτησης.

• John Bates Clark (1847-1938)

Καθηγητής στο Παν/μιο Columbia (Η.Π.Α.). Το κύριο βιβλίο του η «Διανομή του Πλούτου» (1899). Η κύρια συνεισφορά του είναι η αποσαφήνιση της νέας θεωρίας της διανομής του εισοδήματος. Σύμφωνα με αυτήν, οι αποδόσεις των συντελεστών παραγωγής (κεφάλαιο, εργασία, γη) ~~προσδιορίζονται~~ προσδιορίζονται από την αξία της οριακής τους συνεισφοράς στην παραγωγή (επ' αυτού βλέπε παρακάτω).

• Knut Wicksell (1851-1926)

Σπούδασε μαθηματικά. Καθηγητής στο Παν/μιο της Lund της Σουηδίας και «πατέρας» της Σουηδικής σχολής των Οικονομικών. Το βασικό διδακτικό του βιβλίο, «Διαλέξεις Πολιτικής Οικονομίας», εκδόθηκε σε δύο «έδσεις», 1901 και 1906. Μαζί με τα Principles του Marshall αποτελούν την πιο συστηματική παρουσίαση της Marginalist θεωρίας. Ο Wicksell ^{είχε} ~~ήταν~~ επηρεασθεί κύρια από την Αυστριακή σχολή.

II] Η αγορή της τμήσης με τους κλασσικούς: η υποκειμενική θεωρία της ζήτησης

Για τους κλασσικούς (Smith, Ricardo, Marx) οι σχετικές τιμές των προϊόντων (οι ανταλλακτικές τους αξίες) εξαρτώνταν μόνο από το κόστος παραγωγής και όχι από τη ζήτηση γι' αυτή. Ειδικά για τους Ricardo-Marx οι ανταλλακτικές αξίες προσδιορίζονταν από την άμεση και έμμεση εργασία που ήταν ενσωματωμένη στα προϊόντα. Η χρησιμότητα των προϊόντων δεν έπαιζε ~~κατά τους κλασσικούς~~ ~~κατά τους κλασσικούς~~ ρόλο στον προσδιορισμό των τιμών. Ναι μεν, ένα προϊόν για να μπορεί να ~~πωληθεί~~ ^{πωληθεί} στην αγορά έπρεπε να έχει κάποια χρησιμότητα αλλά το πόσο παλλή ή λίγη χρησιμότητα είχε δεν έπαιζε ρόλο στον προσδιορισμό της τιμής του. Το κορυφαίο παράδειγμα το φέρνει ο A. Smith: Το νερό, λέει, έχει άπειρη χρησιμότητα (χωρίς αυτό δεν υπάρχει ζωή) αλλά η τιμή του είναι μηδέν. Από την άλλη πλευρά, τα διαμάντια έχουν μικρή χρησιμότητα και όμως η τιμή τους είναι πολύ υψηλή. Αρα,

II] Συνέχεια

καταλήγουν οι κλασικοί, ο βαθμός της χρησιμότητας ενός προϊόντος δεν μπορεί να έχει σχέση με την τιμή του.

Το συμπέρασμα των κλασικών ήταν ότι η διατύπωση ~~μιας~~ θεωρίας για τη ζήτηση (που, κατ' ανάγκη, έπρεπε να βασίζεται στις υποκειμενικές αντιλήψεις των ανθρώπων για τη χρησιμότητα του κάθε αγαθού) ήταν -εκτός από αδύνατη - αλλά και άχρηστη. Γι' αυτό και ο Ρίσαρντ υποθέτει ότι η ζήτηση για βιτηρά είναι δεδομένη από το μέγεθος του πληθυσμού και, γενικότερα, η ζήτηση για όλα τα προϊόντα είχε εξωγενώς δεδομένη από τις συνήθειες των ανθρώπων. Τούτο όμως δήρηνε ότι ο Ρίσαρντ υπέθετε ότι αλλαγές στις σχετικές τιμές των προϊόντων δεν επηρεάζουν τη ζήτηση γι' αυτά ή ότι οι αλλαγές στις ποσότητες των διαφόρων προϊόντων που διατίθενται στην αγορά δεν επηρεάζουν το κόστος παραγωγής και - συνεπώς - τις τιμές τους. Αυτό όμως έρχονταν σε σύγκρουση με την ίδια τη βικαρδιανή θεωρία ~~που τη διαψεύδω~~: το κόστος παραγωγής βιτηρών εξαρτώνταν στενά από το πόσα βιτηρά ήταν αναγκαίο να παραχθούν και, επομένως, πόσο άχρηστα χωράκια έπρεπε να καλλιεργηθούν. Η αυταρχία θεωρίας για τη ζήτηση ήταν πηγή μεγάλης δυσχερείας με την κλασική θεωρία.

III] (JMW για συντομία) Jevons, Menger, Walras και η θεωρία της οριακής χρησιμότητας.

III.1] Οριακή χρησιμότητα.

Σε αντίθεση με τους κλασικούς οι JMW υποστήριξαν ότι η ζήτηση ^{(και όχι το κόστος} είναι ο κύριος ^{παραχοντας} ~~καθοριστικός~~ που καθορίζει τις τιμές καθώς ο σκοπός κάθε οικονομικής δραστηριότητας είναι η ^{τελικός} ικανοποίηση ^(δηλ. σχέση τιμών με συγκεκριμένες ποσότητες) ανθρωπίνων αναγκών. Για να κατασκευάσουν μια θεωρία ζήτησης ~~που να ερμηνεύει~~ επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους στα άτομα και όχι (όπως οι κλασικοί) στις κοινωνικές τάξεις. Σύμφωντα με τους JMW οι άνθρωποι προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν τα περιορισμένα μέσα που ο καθένας τους έχει στη διάθεσή του γιά να μεγιστοποιήσουν την ευχαρίστησή τους. Την ευχαρίστηση την ονόμασαν χρησιμότητα ^{ή ωφέλεια} (utility). Η utility εξαρτάται από την κατανάλωση προϊόντων που ικανοποιούν ανάγκες.

III] συνεχ.

Υπάρχουν όμως δύο βασικές αντιρρήσεις:

α) Όπως δείχνει το παράδειγμα του Smith για το νερό και τα διαμάντια, η χρησιμότητα ενός αγαθού δεν μοιάζει να έχει σχέση με την τιμή του. Η απάντηση των JMW στην αντίρρηση αυτή ~~είναι~~ ^{είναι} ότι δεν μιλούν για τη χρησιμότητα ενός αγαθού γενικώς και αορίστως, αλλά για την ~~χρησιμότητα~~ ^{επιπρόσθετη} (την οριακή) χρησιμότητα που προκύπτει από την κατανάλωση της τελευταίας μονάδας του εν λόγω αγαθού. Η οριακή χρησιμότητα της τελευταίας ^{ενός αγαθού} μονάδας είναι μικρότερη από την χρησιμότητα του γενικώς ^{και αορίστως} και εξαρτάται από το πόσες μονάδες έχει ήδη καταναλώσει προηγουμένως ο συγκεκριμένος καταναλωτής. Αυτό συμβαίνει γιατί για κάθε ξεχωριστή ανάγκη υπάρχει ένα όριο: όσο περισσότερες μονάδες ενός αγαθού έχουν ήδη καταναλώσει τόσο μικρότερη είναι η ανάγκη να καταναλώσει μια ακόμη μονάδα και -ευνεπώς- τόσο μικρότερη η οριακή χρησιμότητα ~~της~~ αυτής της τελευταίας μονάδας. Με άλλα λόγια, οι ανάγκες τείνουν να κορεσθούν και η οριακή χρησιμότητα ενός αγαθού τείνει να ^{φθίνει} ~~αφθίνει~~ μαζί με την ποσότητα της κατανάλωσής του. Η μεγάλη καινοτομία των JMW είναι η ιδέα της οριακής ^(αφθίνουσας) χρησιμότητας της τελευταίας μονάδας.

β) Η δεύτερη αντίρρηση είναι ότι η οριακή ^(του καταναλωτή) χρησιμότητα δεν μπορεί να μετρηθεί. Δεν χρειάζεται να μετρηθεί απαντούν οι JMW. Προκύπτει από τη συμπεριφορά του καταναλωτή. Το γεγονός ότι κάποιος καταναλωτής ~~πληρώνει~~ ^{αγοράζει} μια στήλη για να αγοράσει ένα αγαθό σημαίνει ότι η χρησιμότητα του αγαθού γι' αυτόν είναι τουλάχιστον ίση ή μεγαλύτερη από την τιμή αυτήν.

III 2] Ενα παράδειγμα (Marshall Principles)

Ας υποθέσουμε ότι μου αρέσουν τα πορτοκάλια. Η χρησιμότητα του πρώτου πορτοκαλιού που θα φάω τη μέρα είναι μεγάλη και είμαι διατεθειμένος να πληρώσω 10 ^{λεπτά} γι' αυτό το πρώτο πορτοκάλι. (Βλ. Διάγραμμα 1). Η ^{οριακή} ~~αφθίνουσα~~ χρησιμότητα του δεύτερου πορτοκαλιού είναι επίσης μεγάλη αλλά λίγο μικρότερη από του 1^{ου}. Είμαι διατεθειμένος να πληρώσω 9,5 ^{λεπτά} για αυτό.

Ο.Κ.
μ. 8

6.

III 2] συνέχ.

Διαγράμμα 1.

Οριακή
Χρησιμότητα/
Τιμή
πορτοκαλιού

Λεπτά

10
9,5
9
8,5
8
7,5
7
6,5
6
5,5
5
4,5
4
3,5
3
2,5
2
1
0

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21

πορτο-
κάλι

καμπύλη

ζήτησης

καταναλωτή.

Ποσότητα
(αριθμός
πορτοκαλιών)

Στο 10^ο πορτοκάλι, η όρεξή μου για πορτοκάλια έχει μειωθεί. Η ~~χρηστή~~ οριακή χρησιμότητα ~~το 10^ο~~, η ευχαρίστηση που μου δίνει το 10^ο πορτοκάλι έχει μειωθεί. Είμαι διατεθειμένος να πληρώσω μόνο 5,5 ^{λεπτά} γι' αυτό. Στο 21^ο πορτοκάλι έχω μπουκώσει, δεν θα το έπαιρνα ούτε κι αν μου το διναν ^{ελεύθερα} τζάμπα.

Εάν η τιμή πώλησης στα μαανάβικα ήταν 5 ^{λεπτά} το πορτοκάλι θα αγόραζα 11 πορτοκάλια. Δεν θα αγόραζα 12 γιατί την ^{εξέτρα} ικανοποίηση ^{την, θεωρώ} από το 12^ο πορτοκάλι ~~είναι~~ μικρότερη από τα 5 ^{λεπτά} που πρέπει να πληρώσω. Δεν θα αγόραζα 10 γιατί την ^{εμπρόσθετη} ~~εξέτρα~~ ικανοποίηση από το 11^ο πορτοκάλι την τιμολογώ μεταξύ 5,5 και 5 ^{λεπτά}: αΐζει τον κόπο να πληρώσω ένα ^{εξέτρα} 5 ^{λεπτά}.

III 3] Η καμπύλη ζήτησης του κάθε ενός καταναλωτή.

Η καμπύλη ζήτησης ^{για πορτοκάλια} ενός καταναλωτή ~~μας~~ μας λέει πόση πακέτσια πορτοκαλιών ο καταναλωτής μας θα αγοράζε για κάθε τιμή πώλησης. Αν η τιμή πώλησης ήταν 10 ^{λεπτά} το πορτοκάλι θα αγόραζε 1, αν ήταν 5 ^{λεπτά} θα αγόραζε 11, αν ήταν 1 ^{λεπτό} θα αγόραζε 19. Η καμπύλη πρακτικά ενώνοντας τα σημεία του Διαγράμματος 1: δηλαδή τους συνδυασμούς τιμών και ποσοτήτων.

1114] Η καρπύλη ζήτησης για την ευνοϊκή αγορά πορτοκαλιών

Η καρπύλη ζήτησης για το σύνολο της αγοράς πορτοκαλιών είναι το άθροισμα των καρπύλων ζήτησης όλων των καταναλωτών.

~~Μικρές διαφορές στις τιμές~~ Μία μικρή μείωση των τιμών μπορεί να παρακινήσει κάποιους καταναλωτές να αγοράσουν ένα έστω πορτοκάλι και να αφήσει αδιάφορους κάποιους άλλους. Γενικώς, όμως μια μείωση της τιμής θα αυξήσει τη ζητούμενη ποσότητα ενώ μια αύξηση θα τη μειώσει.

Η τιμή όμως αντανακλά την οριακή χρησιμότητα του πορτοκαλιού για τον κάθε καταναλωτή ξεχωριστά.

1115] Η μεγιστοποίηση της χρησιμότητας για κάθε καταναλωτή.

Ο κάθε καταναλωτής έχει να διαλέξει ανάμεσα σε εκατομμύρια προϊόντα και -υποτίθεται- ότι έχει στο μυαλό του καρπύλες ζήτησης για το καθένα από αυτά. Η θεωρητική υπόθεση ~~της~~ της νέας θεωρίας ήταν ότι το εισόδημά του είναι δεδομένο. Το πρόβλημα του καταναλωτή είναι το πώς θα κατανείμει το δεδομένο του εισόδημα ανάμεσα σε αυτά τα προϊόντα έτσι ώστε το άθροισμα της ικανοποίησης που αποκομίζει από αυτά να είναι το μέγιστο δυνατό. Για να το πετύχει αυτό αναδιατάσσει τις αγορές του: ακόβει αγορές προϊόντων που του προσφέρουν μικρή οριακή ωφέλεια σε σχέση με την τιμή που ~~πρέπει~~ να πληρώσει γι' αυτά προς όφελος προϊόντων που του προσφέρουν σχετικά μεγαλύτερη οριακή ωφέλεια. Έτσι φτάνει σε ένα σημείο όπου η επιπρόσθετη ωφέλεια από μια έστω μονάδα ενός προϊόντος είναι ίση με την ωφέλεια που χάνεται από τη μή αγορά μιας έστω μονάδας ενός άλλου προϊόντος.

Μπορεί να δείχθει ότι αυτή η ευνοϊκή ικανοποιείται όταν:

$$\frac{MU_x}{P_x} = \frac{MU_y}{P_y} = \frac{MU_n}{P_n} \text{ κ.ο.κ.}$$

Όταν δηλ. η οριακή χρησιμότητα δια της τιμής εξισώνεται για όλα τα προϊόντα που ο καταναλωτής μας αγοράζει.

IV] Οι τιμές των ενδιαμέσων προϊόντων και των συντελεστών παραγωγής: η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας ως θεωρία της διανομής του εισοδήματος.

Όσα προηγήθηκαν ισχύουν ευθέως για τα καταναλωτικά αγαθά. Πώς καθορίζονται όμως οι τιμές των ενδιαμέσων προϊόντων (εταίρι που χρησιμοποιείται για παραγωγή ψωμιού, αλεύρι για αυτοκίνητα κλπ.); Κυρίως, πώς καθορίζονται οι ~~τι~~ αμοιβές των συντελεστών παραγωγής: Εργασίας, κεφαλαίου, γης; Κανένα από αυτά τα «υψηλότερη βαθμίδα αγαθά» (όπως τα ονόμαζε η Αυστριακή σχολή) δεν προσορίζονται ευθέως για κατανάλωση. Υπεισέρχονται όμως στην παραγωγή των καταναλωτικών αγαθών.

IV.1] Η θεωρία της οριακής παραγωγικότητας

• ~~Κατά~~ Εδώ η ^{εμβολή} ~~επιμελέρα~~ της Αυστριακής σχολής είναι καίρια. Οι τιμές των ενδιαμέσων προϊόντων και των ^{οι αμοιβές} συντελεστών παραγωγής καθορίζονται έμμεσως: από την επιμελέρα τους στην παραγωγή των τελικών καταναλωτικών αγαθών. Πόση ^{αξία} παραγωγής του τελικού αγαθού θα χάσει εάν αφαιρέσουμε μια οριακή ~~ποσότητα~~ ποσότητα ενός ενδιαμέσου προϊόντος ή μια ^{ώρα} ~~απομονωμένη~~ Εργασίας ή μια ^{ώρα} λειτουργίας μιας μηχανής.

Π.χ. αν για κάποιο λόγο χάσουμε ένα κιλό ^{εταίρι} ~~αλευριού~~ ή μια ώρα Εργασίας ενός εργάτη θα έχουμε μειωμένη παραγωγή ψωμιού κατά 5 καρβέλια. Άρα, η ^{αξία} του ετος κιλού εταριού ή μιας ώρας Εργασίας ^{αξία} ~~μετράται~~ με την ~~αξία~~ των 5 καρβελιών ψωμιού.

Αυτή είναι η έννοια της οριακής παραγωγικότητας ενός συντελεστή παραγωγής ή ενός ενδιαμέσου προϊόντος. Προϋποθέτει τη δυνατότητα μας να διαχωρίσουμε τη συμβολή ^{στο τελικό προϊόν} μιας ~~εξ~~ μονάδας μιας είσοδου κρατώντας όλες τις άλλες εισροές (συντελεστές και ενδιαμέσα προϊόντα) σταθερά. Αυτή η απομονωμένη ~~απομονωμένη~~ συμβολή στο τελικό προϊόν είναι η οριακή παραγωγικότητα της εν λόγω εισροής και αυτή ορίζει την τιμή της.

IV 2 / Η Σήτηση μίας εταιρείας για συντελεστές παραγωγής

Η καρπούλη Σήτησης μίας εταιρείας για συντελεστές παραγωγής είναι σχεδόν το πιστό αντικαθρέπτισμα της καρπούλης Σήτησης του καταναλωτή (βλ. του Διαγράμματος 1). Αυτό συμβαίνει γιατί η νέα θεωρία υποθέτει ότι όσο προσδέτουμε ^{εξτρα ποσότητες} ~~π.χ. περισσότερους~~ εργάτες ενός συντελεστή (π.χ. περισσότερους εργάτες) κρατώντας όλους τους άλλους συντελεστές (κεφάλαιο, γή) σταθερούς ή οριακή παραγωγικότητα της Εργασίας (βλ. η συμβολή της τελευταίας μονάδας Εργασίας στο τελικό προϊόν) μειώνεται.

Όταν οι εργάτες ενός εργοστασίου είναι λίγοι η οριακή τους παραγωγικότητα είναι υψηλή. Σε αυταρχνιστικό σύστημα ο εργοστάσιος έχει λόγο να τους αμοιβεί ανάλογα με την παραγωγικότητά τους για να μην τους χάσει. Όσο προστίθενται νέοι εργάτες στο ίδιο εργοστάσιο και τις ίδιες μηχανές, η οριακή τους παραγωγικότητα πέφτει και αναλόγως πέφτει και η αμοιβή τους.

Αρα, η αμοιβή της Εργασίας εξαρτάται από ~~την~~ την επανίδρυση ή την ~~αφ~~ αφρόνιση των διαδέξιμων εργατικών χεριών.

Η καίρια υπόθεση πάνω στην οποία βασίζεται η καρπούλη Σήτησης μίας εταιρείας για Εργασία (η κεφάλαιο) είναι ο "νόμος των φθίνουσών αποδόσεων" ενός συντελεστή της παραγωγής.

Με όρους του Διαγράμματος 1 εάν ο ~~πρώτος~~ ^{ώρας αυτής} μισθός του εργάτη ήταν 5€ την ώρα και η οριακή συμβολή της στο προϊόν της εταιρείας ~~είχε~~ 5€, τότε η εταιρεία θα προσλάμβανε 11 εργάτες, ~~αλλά~~ όχι 12 γιατί η οριακή ^{συμβολή} ~~παραγωγικότητα~~ του 12^{ου} θα ήταν μικρότερη από την αμοιβή του και όχι 10 γιατί ο 10^{ος} εργάτης ~~θα~~ ^{αύξανε την παρα} συνεισφέρει παραπάνω από την αμοιβή του σε προϊόν.

Η καρπούλη Σήτησης της εταιρείας για Εργασία μας λέει πόσους εργάτες θα προσλάμβανε η εταιρεία για κάθε επίπεδο μισθού. Παρομοίως, η συνολική καρπούλη Σήτησης για Εργασία είναι το άθροισμα των καρπυλών των επιμέρους επιχειρήσεων.

Ο.Κ.

μ. 8.

10

IV Συνέχ.

• Η μεγιστοποίηση του κέρδους της εταιρείας απαιτεί από την εταιρεία να εξισώνει την οριακή παραγωγικότητα ~~κάθε συντελεστή~~ δια της τιμής του κάθε συντελεστή για όλους τους συντελεστές παραγωγής:

$$\frac{MP_E}{M_E} = \frac{MP_K}{M_K} = \frac{MP_L}{M_L}$$

IV.3 Η νεοκλασική θεωρία της διανομής του εισοδήματος

Σύμφωνα με τη νέα θεωρία, σε συνθήκες ανταγωνισμού, όλοι οι συντελεστές παραγωγής παροίχονται με την αξία της οριακής τους συνβολής στην παραγωγή.

Το πρόβλημα της διανομής του εισοδήματος είναι κομμάτι του μηχανισμού των τιμών και όχι τίποτα το ιδιαίτερο. Οι αμοιβές των συντελεστών προσδιορίζονται ταυτόχρονα με όλες τις άλλες τιμές. Η αντίθεση με τους κλασικούς είναι έντονη: Οι κλασικοί είχαν ξεχωριστές θεωρίες για τον προσδιορισμό μισθών, κερδών και χρονοπροσόδων και ο προσδιορισμός μισθών και κερδών κάπως «προηγούνταν» από τον προσδιορισμό των τιμών.

Η βασική υπόθεση πίσω από τη νέα θεωρία ήταν ότι οι διαδεξιμες ποσότητες των συντελεστών της παραγωγής ήταν δεδομένες και δεν άλλαζαν μέσα στο χρόνο. (Ομοίως, η αρχική διανομή του εισοδήματος και της ιδιοκτησίας ήταν δεδομένη.)

Το νεοκλασικό υπόδειγμα ήταν στατικό και συνεπαγόταν μια αλλαγή του θεμελιώδους ερωτήματος της οικονομικής σκέψης: Οι κλασικοί ενδιαφέρονταν για τις αλλαγές, τους νόμους κίνησης της καπιταλιστικής οικονομίας.

Για τη νεοκλασική σκέψη το ερώτημα ήταν διαφορετικό: ήταν η άριστη κατανομή ^(και επανιζόντων) δεδομένων παραγωγικών πόρων (εργασίας, κεφαλαίου κλπ), ανάμεσα σε εναλλακτικές χρήσεις έτσι ώστε να παράγουν τη μέγιστη δυνατή ικανοποίηση των αναγκών των καταναλωτών.

V] ^{Επιπλέον} Η συνεισφορά του Λέον Walras.

Ο Walras ήταν ο κατ'εξοχήν μαθηματικός από το γρίο JMW. Ξεκίνησε από ένα διαφορετικό δρόμο: όχι από την οριακή χρησιμότητα αλλά από την έννοια της επανιότητας (η αξία των προϊόντων εξαρτάται απ' το πόσο επάνια είναι). Μέτρηση της επανιότητας από την ένταση των ~~και~~ οριακών αναγκών που ικανοποιούνται και έφτασε στα ίδια συμπεράσματα.

Προχώρησε όμως παραπέρα. Το πρόβλημά του ήταν να εξετάσει ένα ιδεατό και αφιριμένο ^{ανταγωνιστικό} σύστημα αγορών όπου ~~π~~ ^ο σύστημα των τιμών λειτουργεί σαν γενικό σύστημα που εξασφαλίζει ότι ~~προσφορά~~ ^{προσφορά} και ζήτηση εξισώνονται σε όλες τις αγορές ταυτόχρονα (εάν η ζήτηση είναι υψηλότερη οι τιμές ανεβαίνουν, περιορίζουν τη ζήτηση και αυξάνουν την προσφορά και το αντίστροφο).

Για τον σκοπό αυτό κατασκεύασε ένα μαθηματικό υπόδειγμα γενικής ισορροπίας. Αυτό είναι ένα σύστημα εξισώσεων προσφοράς και ζήτησης για απροσδιόριστα μεγάλο αριθμό αγορών. Το σύστημα των εξισώσεων αυτό περιγράφει το σύνολο της οικονομίας και, στα πλαίσιά του, ~~τα πάντα~~ κάθε μέγεθος εξαρτάται από όλα τα άλλα μέγεθη.

~~Απόδειξη θεωρήματος~~ Με βάση το σύστημα αυτό ο Walras ασχολήθηκε με 2 πράγματα: α) Έδειξε ότι το σύστημα είχε λύση. Υπήρχε δηλαδή ένα σύνολο τιμών που εξασφάλιζε ισορροπία σε όλες τις αγορές. β) Έδειξε ότι το σύστημα ήταν εταδερό, ότι εάν η οικονομία άρχιζε με τιμές που δεν εξασφάλιζαν ισορροπία, η οικονομία θα έτεινε προς τις τιμές που εξασφαλίζουν ισορροπία (ισότητα προσφοράς-ζήτησης) σε όλες τις αγορές.

Παρά την αφαιρετικότητα του υποδείγματος, η επίρρωσή του στο μέλλον ήταν μεγάλη.

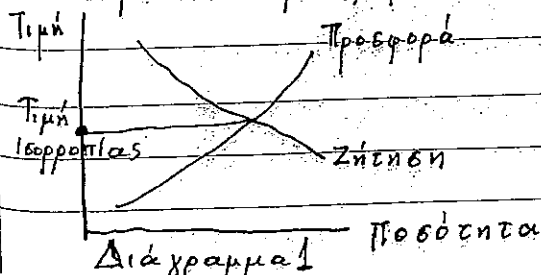
The "marginalist revolution" (συνέχεια)

VI Τα Οικονομικά του Alfred Marshall.

VI 17 Е. Вахуш.

Ο Α. Marshall ήταν ένας από τους οικονομολόγους (μαζί με τον Wickseff) που ενστερνιστούν τις καινοτομίες των Jevons, Menger και Walras και τις συνέδεσαν με την κλασική παράδοση. Στο έργο του, "Αρχές των Οικονομικών", ο Marshall έχει έναν κεντρικό στόχο: να δώσει μια ολοκληρωμένη θεωρία της προσφοράς και της ζήτησης. Η καρδιά του βιβλίου του είναι αφιερωμένη στην εξέταση των παραχόντων που προσδιορίζουν το σχήμα και την κλίση των καμπυλών προσφοράς και ζήτησης. [Ας θυμίσω ότι οι καμπύλες αυτές μας δίνουν ποσότητα προϊόντος που προσφέρεται ή που ζητείται για κάθε διαφορετικό επίπεδο τιμών. Αν η τιμή είναι υψηλή η προσφερόμενη ποσότητα θα είναι μεγάλη και η ζητούμενη ποσότητα μικρή και το αντίστροφο]. Εχοντας εξετάσει τη μορφή των καμπυλών αυτών, ο Marshall εξετάζει το πώς επιτυγχάνεται η ισορροπία ανάμεσα στην προσφορά και τη ζήτηση. Δηλ. το πώς η καταλληλή αύξηση ή μείωση της τιμής εξασφαλίζει ότι η ζητούμενη ποσότητα για αυτό το προϊόν ισοβάται με την προσφερόμενη ποσότητα. [βλ. Διάγραμμα 1]

Η ευεισηγορά του Marshall στην αποβαρύνση και στην περαιτέρω επέκταση των ιδεών των Jevons, Menger και Walras σχετικά με τη θεωρία της ζήτησης ήταν βιμαντική (~~Η καρπύλη ζήτησης~~ ελαστικότητα της ζήτησης, πλεόνασμα του καταναλωτή). Η καρπύλη ζήτησης που ενζητάμε στο προηγούμενο μάθημα βασίζεται στο Κεφάλαιο 3 του 3ου βιβλίου των αρχών του Marshall. Σε αυτό το μάθημα όμως θα επικεντρωθούμε στις απόψεις του Marshall για το πώς προδιορίζεται η καρπύλη προφοράς. Ας μην ξεχνούμε: στον Marshall, η όλη ιστορία από το τί προσδ

• περιστρέφεται γύρω από το τί προβ-
ορίζει δύο απλές «υφαινώδες»,
την καρπύλη ζήτησης και την καρπύλη
προβόρας. Αυτές οι 2 υφαινώδες προβο-
ρίζουν την τιμή που εξισορροπεί προβόρα
και ζήτηση.

Οικονομία και Κοινωνία.

Κεφάλαιο 9: The marginalist revolution (συνέχεια). Τα οικονομικά του Alfred Marshall.

Ενότητα VI. 2.

Καμπύλη προσφοράς και κόστος παραγωγής. Μερικές αποσαφηνίσεις.

Α) Τι είναι η καμπύλη προσφοράς.

Πρέπει να κάνουμε μια διάκριση ανάμεσα στην καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης και στην καμπύλη προσφοράς ενός προϊόντος που προσφέρεται από όλες τις επιχειρήσεις που το παράγουν.

α) Η καμπύλη προσφοράς μιας μεμονωμένης επιχείρησης.

Είναι η γραμμή (βλ. διάγραμμα 1) που υποδηλώνει την ποσότητα ενός προϊόντος που μια μεμονωμένη επιχείρηση είναι διατεθειμένη να προσφέρει στα διάφορα επίπεδα τιμών. Δηλαδή, πόση ποσότητα του προϊόντος θα προσφέρει αν η τιμή του προϊόντος στην αγορά είναι Α, πόση αν η τιμή του ήταν Β, πόση αν ήταν Γ. Με άλλα λόγια, η καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης απεικονίζει τη σχέση τιμών και προσφερομένων ποσοτήτων μιας επιχείρησης για ένα δεδομένο προϊόν.

Τα καίρια ερωτήματα που δημιουργούνται είναι:

Πρώτο, Από ποιους παράγοντες εξαρτάται η καμπύλη προσφοράς;

Δεύτερο, Τι κλίση (τι μορφή) έχει η καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης; Η κλίση είναι θετική (ανεφορική), δηλαδή η επιχείρηση θα προσφέρει περισσότερο προϊόν όσο η τιμή γι' αυτό γίνεται ψηλότερη; Η μήπως η κλίση της καμπύλης είναι αρνητική (κατηφορική), δηλαδή η προσφορά του προϊόντος από την επιχείρηση αυξάνεται όσο η τιμή του πέφτει; Και αν η κλίση της καμπύλης είναι ανεφορική, πόσο ανεφορική είναι;

β) Η καμπύλη προσφοράς ενός προϊόντος από όλες τις επιχειρήσεις που το παράγουν.

Είναι το άθροισμα των ποσοτήτων του δεδομένου προϊόντος που όλες μαζί οι επιχειρήσεις του κλάδου είναι διατεθειμένες να προσφέρουν στα διαφορετικά επίπεδα τιμών. Με άλλα λόγια, για να «βγάλουμε» την καμπύλη προσφοράς ενός προϊόντος, απλώς προσθέτουμε τις καμπύλες προσφοράς όλων των επιχειρήσεων του κλάδου.

Β) Από ποιους παράγοντες προσδιορίζεται η καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης.

Η καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης εξαρτάται από το κόστος παραγωγής. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι όταν μια επιχείρηση διαθέτει ένα προϊόν στην αγορά περιμένει να εισπράξει μια τιμή που να καλύπτει τουλάχιστον όλα τα επί μέρους κόστη (εργατικά, πρώτες ύλες, τόκους, ενοίκια κλπ) στα οποία υποβλήθηκε συν κάποιο κέρδος. Άρα, το κόστος παραγωγής είναι ο καθοριστικός παράγοντας που επηρεάζει το πόση ποσότητα προϊόντος θα προσφέρει μια επιχείρηση. Αυτή η διατύπωση είναι μάλλον αόριστη. Για να την κάνουμε πιο συγκεκριμένη πρέπει να απαντήσουμε στα εξής ερωτήματα: α) Τι ακριβώς περιλαμβάνει το κόστος παραγωγής; β) Τι ποσοστό κέρδους κάνει μια επιχείρηση; Πόσο πάνω από το κόστος τιμολογεί τα προϊόντα της και από τι εξαρτάται αυτό; γ) Πώς μεταβάλλεται το κόστος ανά μονάδα παραγομένου προϊόντος όσο μεταβάλλεται ο όγκος της παραγωγής; δ) Πώς ακριβώς μια επιχείρηση καθορίζει την τιμή που, κατ' ελάχιστο, θέλει να εισπράξει από την αγορά; Με βάση το μέσο κόστος παραγωγής; Η με βάση το κόστος της τελευταίας μονάδας που παράγει (το οριακό κόστος); ε) Ποια είναι η κλίση της καμπύλης προσφοράς; Αυξάνεται το κόστος ανά μονάδα όσο αυξάνεται η παραγωγή ή μειώνεται;

Γ) Τι περιλαμβάνει το κόστος παραγωγής.

Σύμφωνα με την τυπολογία του Alfred Marshall τα κόστη παραγωγής μπορούν να υποδιαιρεθούν σε δυο κατηγορίες: τα λειτουργικά κόστη (prime costs) και τα πάγια κόστη (ο Marshall τα ονομάζει supplementary costs, η σύγχρονη ορολογία είναι fixed costs). [Principles, σελ. 299-301].

Λειτουργικά κόστη: Αυτά είναι τα κόστη που μεταβάλλονται όσο περισσότερο (ή λιγότερο) εντατικά λειτουργεί το εργοστάσιο. Τέτοια κόστη είναι: οι αποδοχές των εργαζομένων, το κόστος των πρώτων υλών, η συντήρηση των μηχανημάτων. Όλα αυτά αυξάνουν όσο περισσότερο παράγει το εργοστάσιο.

Πάγια κόστη: Είναι τα κόστη που δεν εξαρτώνται από το πόσο εντατικά λειτουργεί ή πόσο παράγει το εργοστάσιο. Είναι δεδομένα και σχετίζονται με υποχρεώσεις που έχει αναλάβει η επιχείρηση στο παρελθόν και πρέπει να καταβληθούν (βρέξει-χιονίσει) από τη στιγμή που το εργοστάσιο παράγει έστω και μια μονάδα προϊόντος. Τέτοια κόστη είναι: οι τόκοι των δανείων που έχουν συναφθεί, τα ενοίκια, οι αποσβέσεις των μηχανημάτων, οι αμοιβές του διοικητικού προσωπικού κλπ.

Πάγια κόστη και χρονικός ορίζοντας: Ο Marshall παρατηρεί ότι το ποια κόστη μπορούν να θεωρηθούν ως πάγια εξαρτάται από τη χρονική περίοδο που εξετάζουμε. Βραχυχρόνια (για τους προσεχείς μήνες ή εξάμηνα), τόκοι, ενοίκια, αποσβέσεις είναι όντως δεδομένα. Για να αρχίσει να λειτουργεί η επιχείρηση πρέπει να έχει επενδύσει σε μηχανήματα, να έχει νοικιάσει κάποιο χώρο και, συνεπώς, να έχει ήδη αναλάβει τις σχετικές υποχρεώσεις. Μακροχρόνια, όμως, η επιχείρηση έχει χρόνο να προσαρμοσθεί. Τα κόστη της που είναι πάγια βραχυχρονίως μπορούν –σε βάθος χρόνου– να αλλάξουν και σχετίζονται, πλέον, με την κλίμακα της λειτουργίας του εργοστασίου. Οι τόκοι εξαρτώνται από το μέγεθος των δανείων που συνάπτει η επιχείρηση (και, συνεπώς, από το μέγεθος των επενδύσεων που χρηματοδοτεί με αυτά). Τα ενοίκια εξαρτώνται από το πόσο μεγάλους χώρους χρειάζεται και σε ποια τοποθεσία κλπ.

Δ) Ποσοστό κέρδους και ανταγωνισμός.

Στο βασικό του αναλυτικό σχήμα ο Marshall υποθέτει πλήρως **ανταγωνιστικές** αγορές: Υπάρχουν πολλές επιχειρήσεις που παράγουν το ίδιο προϊόν, καμιά τους δεν είναι αρκετά μεγάλη και ισχυρή ώστε να μπορεί να επηρεάσει την τιμή της αγοράς για το προϊόν τους και υπάρχει πλήρης ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων στον κλάδο. Υπό αυτές τις συνθήκες: η επιχείρηση παίρνει την τιμή της αγοράς ως δεδομένη, η τιμή της αγοράς είναι κοντά στο κόστος παραγωγής και όποια επιχείρηση τιμολογήσει το προϊόν της πολύ πάνω από το κόστος παραγωγής, απλώς χάνει πελατεία. Γι' αυτό και το κόστος παραγωγής είναι εκείνο που, χονδρικά, «κυβερνά» την τιμή προσφοράς των επιχειρήσεων σε ανταγωνιστικές αγορές. Βραχυχρόνια, μάλιστα, μια επιχείρηση μπορεί να δεχθεί να πουλήσει τα προϊόντα της χωρίς να καλύπτει πλήρως το σύνολο του κόστους της (δηλαδή, να καλύπτει μόνο τα λειτουργικά κόστη). **Μακροχρόνια** όμως, ο Marshall θεωρεί ότι οι επιχειρηματίες θα συμπεριλάβουν στην τιμή πώλησης και ένα «**φυσιολογικό**» ποσοστό κέρδους ακόμη και στις ανταγωνιστικές αγορές. Θα χρεώσουν δηλαδή μια τιμή που θα καλύπτει το σύνολο του κόστους τους ανά μονάδα προϊόντος συν κάποιο ποσοστό πάνω από το κόστος αυτό. Κατά τον Marshall το «**φυσιολογικό ποσοστό κέρδους**» είναι αυτό που αναμένει η «αντιπροσωπευτική» επιχείρηση κάθε κλάδου. Η έννοια της «αντιπροσωπευτικής» επιχείρησης είναι μια ιδιοτυπία των απόψεων του Marshall και υπονοεί την επιχείρηση της οποίας το κόστος ανά μονάδα προϊόντος είναι στο μέσο όρο του κλάδου. Μέσα σε ένα κλάδο υπάρχουν επιχειρήσεις που διοικούνται καλύτερα από το μέσο όρο και έχουν χαμηλότερο ανά μονάδα κόστος και επιχειρήσεις που διοικούνται χειρότερα από το μέσο όρο και έχουν υψηλότερο ανά μονάδα κόστος. Οι πρώτες θα κάνουν κάπως υψηλότερα από τα «φυσιολογικά» κέρδη, ενώ οι δεύτερες κάπως χαμηλότερα. Εκείνο που αποκλείεται σε συνθήκες ανταγωνιστικής αγοράς είναι τα «υπερκέρδη».

Ο Marshall αναγνωρίζει ότι σε συνθήκες μονοπωλίου τα παραπάνω δεν ισχύουν και αφιερώνει ένα κεφάλαιο για την ανάλυση της περίπτωσης του μονοπωλίου (Principles, Βιβλίο V, Κεφάλαιο 14). Η μονοπωλιακή επιχείρηση τιμολογεί επίσης με βάση το κόστος της αλλά περιορίζει την ποσότητα που προσφέρει έτσι ώστε να επιτύχει μια τιμή στην αγορά που να μεγιστοποιεί τα **καθαρά της έσοδα** (έσοδα μείον κόστη). Η τιμή που χρεώνει είναι (συνήθως – όχι πάντα) πολύ υψηλότερη από το κόστος παραγωγής της ανά μονάδα προϊόντος.

Ε) Κόστος παραγωγής σε σχέση με τον όγκο παραγωγής. Μέσο και οριακό κόστος.

Όσο αυξάνει η παραγωγή το σύνολο του **λειτουργικού** κόστους της επιχείρησης, προφανώς, αυξάνεται. Τα εργατικά και οι πρώτες ύλες, προφανώς, δεν είναι τζάμπα. Τα πάγια της κόστη (που, όπως είπαμε, εξαρτώνται από το χρονικό ορίζοντα) μένουν σταθερά. Εκείνο που ενδιαφέρει όμως την επιχείρηση είναι το **κόστος ανά μονάδα παραγομένου προϊόντος**. Αυτό συγκρίνει με την τιμή

που εισπράττει για κάθε κομμάτι που πουλάει. Το κόστος ανά μονάδα προϊόντος δεν είναι υποχρεωτικό να αυξάνεται όσο αυξάνεται η παραγωγή. Αν η παραγωγή αυξάνεται περισσότερο από το συνολικό κόστος, τότε το κόστος ανά μονάδα πέφτει. Αν το συνολικό κόστος αυξάνεται περισσότερο από την παραγωγή, τότε το κόστος ανά μονάδα ανεβαίνει. Υπάρχουν δυο ειδών κόστη ανά μονάδα προϊόντος: το οριακό κόστος και το μέσο κόστος. Είναι δυο διαφορετικά μεγέθη και αν τα αποτυπώσουμε σε διάγραμμα παράγουν διαφορετικές καμπύλες.

Οριακό κόστος: το λεγόμενο οριακό κόστος είναι το κόστος της τελευταίας μονάδας που παράγει η επιχείρηση. Το κόστος της τελευταίας έξτρα μονάδας εξαρτάται μόνο από τα λειτουργικά κόστη και μένει ανεπηρέαστο από τα πάγια κόστη. Σε χαμηλά επίπεδα παραγωγής, το οριακό κόστος είναι πιθανό ότι πέφτει σε σχέση με τον όγκο της παραγωγής. Λόγω καλύτερου καταμερισμού εργασίας, 10 εργάτες μπορεί να είναι πιο παραγωγικοί από τους 5. Οι έξτρα 5 εργάτες μπορεί να παράγουν υπερδιπλάσιο προϊόν από τους πρώτους 5. Άρα, το κόστος των εργατικών για τις έξτρα μονάδες προϊόντος πέφτει. Όσο όμως αυξάνεται η παραγωγή, το οριακό κόστος, συνήα, τείνει να αυξάνει. Οι έξτρα 10 εργάτες που προστίθενται στους υπάρχοντες χίλιους μπορεί να είναι λιγότερο παραγωγικοί. Τότε, το κόστος της εργασίας για τις έξτρα μονάδες προϊόντος ανεβαίνει. Το οριακό κόστος τείνει να ανεβαίνει πιο απότομα στη βραχεία διάρκεια, όταν ο μηχανολογικός εξοπλισμός της επιχείρησης είναι δεδομένος και οι έξτρα εργάτες απλώς καλούνται να δουλέψουν με τα υπάρχοντα μηχανήματα.

Μέσο συνολικό κόστος: είναι το συνολικό κόστος της επιχείρησης δια του συνολικού αριθμού των μονάδων του προϊόντος που πουλάει (όχι των έξτρα μονάδων). Το μέσο συνολικό κόστος περιλαμβάνει τόσο τα λειτουργικά κόστη ανά μονάδα παραγομένου προϊόντος όσο και τα πάγια. Καθώς τα πάγια κόστη δεν εξαρτώνται από το πόσο παράγει η επιχείρηση, πρέπει να «μοιρασθούν» εξ ίσου σε όλες τις μονάδες προϊόντος που πουλάει η επιχείρηση. Στην αρχή λοιπόν, το μέσο συνολικό κόστος θα είναι υψηλότερο από το οριακό γιατί τα (μη μεταβαλλόμενα) πάγια κόστη θα «μοιράζονται» σε μικρό αριθμό προϊόντων. Όσο αυξάνεται ο όγκος της παραγωγής, το μέσο συνολικό κόστος θα πέφτει πιο γρήγορα από το οριακό γιατί τα πάγια κόστη θα «μοιράζονται» σε όλο και μεγαλύτερο αριθμό προϊόντων. Πέρα από ένα σημείο όμως (και ιδιαίτερα στη βραχεία διάρκεια) η αύξηση της παραγωγής είναι πιθανό ότι θα προκαλέσει δυσανάλογη αύξηση στο οριακό-λειτουργικό κόστος που θα εξουδετερώσει την επίδραση του «μοιράσματος» του παγίου κόστους σε μεγαλύτερο αριθμό μονάδων προϊόντος. Από το σημείο αυτό και πέρα, η αύξηση της παραγωγής θα προκαλεί αύξηση του μέσου συνολικού κόστους. Με άλλα λόγια, η αύξηση του οριακού κόστους θα συμπαρασύρει το μέσο κόστος.

Στ) Η καμπύλη προσφοράς προσδιορίζεται από το οριακό κόστος.

Μέχρι τώρα είδαμε ότι η ποσότητα ενός προϊόντος που μια επιχείρηση είναι διατεθειμένη να προσφέρει στην αγορά εξαρτάται από το κόστος παραγωγής της ανά μονάδα προϊόντος. Αυτό δεν αρκεί. Δεν μας λέει πώς ακριβώς καθορίζεται αυτή η τιμή προσφοράς: με βάση το μέσο ή το οριακό κόστος παραγωγής; Επειδή μέσο και οριακό κόστος οδηγούν σε διαφορετικές καμπύλες προσφοράς εάν δεν ξεκαθαρίσουμε το σημείο αυτό δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε την καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης.

Για τον Marshall (και όλους τους νεοκλασικούς οικονομολόγους) το κόστος με βάση το οποίο καθορίζεται η τιμή προσφοράς ενός προϊόντος είναι το **οριακό κόστος**: δηλαδή το κόστος της **τελευταίας** (επιπρόσθετης) **μονάδας** που παράγεται. Μια επιχείρηση θα συνεχίσει να παράγει μέχρι το σημείο που το κόστος της τελευταίας μονάδας προϊόντος που παράγει ισούται με την τιμή πώλησης του προϊόντος.

Το συμπέρασμα ότι η τιμή προσφοράς καθορίζεται με βάση το οριακό (και όχι το μέσο) κόστος προκύπτει από την θεμελιώδη υπόθεση της νεοκλασικής θεωρίας: ότι όλες οι επιχειρήσεις προσπαθούν να **μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους**. Όσο το κόστος της τελευταίας παραγόμενης μονάδας προϊόντος είναι **χαμηλότερο** από την (λαμβανόμενη ως δεδομένη) τιμή της αγοράς, η επιχείρηση έχει κίνητρο να παράγει περισσότερο για να εισπράξει τη **διαφορά** ανάμεσα στην τιμή και το κόστος παραγωγής και, έτσι, να αυξήσει τα κέρδη της. Από τη στιγμή που το κόστος της

οριακής μονάδας γίνεται *υψηλότερο* από την τιμή της αγοράς, η επιχείρηση δεν έχει συμφέρον να παράξει άλλο γιατί η οριακή μονάδα της κοστίζει παραπάνω από όσο εισπράττει από την πώλησή της. Προκύπτει, λοιπόν, ότι η *καμπύλη προσφοράς μιας επιχείρησης είναι η καμπύλη που ορίζεται από το οριακό-της κόστος*.

Το συμπέρασμα ότι μια επιχείρηση έχει συμφέρον να ρυθμίζει το πόσο θα παράγει με βάση το κόστος της οριακής μονάδας που παράγει ισχύει υπό έναν όρο: ότι τα έσοδα από τις πωλήσεις καλύπτουν το *σύνολο του κόστους* της επιχείρησης. Αυτό σημαίνει ότι η τιμή που εισπράττει πρέπει να καλύπτει το *συνολικό μέσο κόστος* παραγωγής. Γιατί όμως η τιμή για την τελευταία παραγόμενη μονάδα να μην καλύπτει το σύνολο του κόστους που χρειάστηκε για την παραγωγή της; Αυτό συμβαίνει γιατί το κόστος της οριακής μονάδας αντανακλά μόνο τα *λειτουργικά κόστη* της επιχείρησης. Τα *πάγια κόστη* της δεν εξαρτώνται από το πόσο παράγει η επιχείρηση και, συνεπώς, δεν επηρεάζουν το κόστος της οριακής μονάδας. Τα πάγια κόστη πρέπει να «μοιρασθούν» εξ ίσου σε όλες τις μονάδες προϊόντος που πουλάει μια επιχείρηση και η τελευταία απλώς ελπίζει ότι η τιμή για το προϊόν της θα είναι αρκετά υψηλή έτσι ώστε να τα καλύψει. Σε αρκετούς κλάδους όμως, τα πάγια κόστη είναι υψηλά και η τιμή πώλησης της οριακής μονάδας μπορεί να μην είναι αρκετή για να τα καλύψει. Με άλλα λόγια, το οριακό της κόστος είναι χαμηλότερο από το μέσο συνολικό της κόστος. Βραχυχρονίως, η επιχείρηση μπορεί να συνεχίσει να παράγει (με βάση το οριακό κόστος) και να της αρκεί που υπερκαλύπτει μόνο το λειτουργικό της κόστος. Από τη στιγμή που τα πάγια κόστη της αντιπροσωπεύουν δεδομένες υποχρεώσεις που πρέπει να πληρωθούν ούτως ή άλλως, οτιδήποτε και αν εισπράξει πάνω από το λειτουργικό της κόστος είναι ευπρόσδεκτο. Μακροχρόνια όμως η επιχείρηση δεν μπορεί να επιβιώσει αν δεν καλύπτει το σύνολο του κόστους της (λειτουργικό συν πάγιο) ανά μονάδα προϊόντος. Αν δεν το καλύπτει δουλεύει με ζημίες και -αργά ή γρήγορα- θα κλείσει.

Ζ) Η κλίση της καμπύλης του οριακού κόστους και ο παράγοντας χρόνος.

Τι κλίση όμως έχει η καμπύλη του οριακού κόστους; Εάν το οριακό κόστος αυξάνεται όσο αυξάνεται η παραγωγή, τότε η κλίση της καμπύλης θα είναι θετική. Αν μειώνεται όσο αυξάνεται η παραγωγή, τότε η κλίση της θα είναι αρνητική. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό εξαρτάται από τη χρονική περίοδο την οποία εξετάζουμε. Όπως θα δούμε παρακάτω, η βραχυχρόνια καμπύλη του οριακού κόστους είναι, γενικά, πολύ πιο «ανηφορική» από την μακροχρόνια καμπύλη του οριακού κόστους. Βραχυχρονίως, η επιχείρηση πρέπει να πάρει μια σειρά πράγματα ως δεδομένα. Ο μηχανολογικός της εξοπλισμός, η τοποθεσία εγκατάστασής της, η οργάνωση και οι μέθοδοι λειτουργίας της είναι δεδομένα, δεν έχει καιρό να τα αλλάξει. Άρα, για να αυξήσει την παραγωγή της τα μόνα πράγματα με τα οποία μπορεί να «παίξει» είναι να προσλάβει και άλλους εργάτες, να αγοράσει και άλλες πρώτες ύλες και να «δουλέψει» τα υπάρχοντα μηχανήματα πιο εντατικά. Όλα αυτά, συχνά, συνεπάγονται αύξηση του οριακού της κόστους: το κόστος των επιπρόσθετων μονάδων που παράγει αυξάνεται δυσανάλογα. Γι' αυτό και η βραχυχρόνια καμπύλη οριακού κόστους έχει απότομη κλίση. Μακροχρόνια όμως η επιχείρηση έχει το περιθώριο να «παίξει» με τα πάντα: να αλλάξει μηχανήματα, τόπο εγκατάστασης, οργάνωση, μεθόδους έτσι ώστε να συγκρατήσει το κόστος της. Γι' αυτό και η μακροχρόνια καμπύλη οριακού κόστους αναμένεται να έχει λιγότερο απότομη κλίση.

Ενότητα VI. 3.

Η μεγαλύτερη συνεισφορά του Marshall: Ο προσδιορισμός των τιμών μέσω της εξισορρόπησης προσφοράς και ζήτησης και ο ρόλος του χρόνου.

Σε αντίθεση με τον Walras του οποίου η ανάλυση ήταν αφηρημένη, ο Marshall επιδίωκε να είναι όσο το δυνατό πιο συγκεκριμένος και ρεαλιστικός. Ειδικά, έχοντας επίγνωση του στατικού χαρακτήρα της νεοκλασικής θεωρίας, επιδίωκε να λάβει -όσο το δυνατό καλύτερα- υπ' όψη του τον παράγοντα χρόνο. Επιπλέον, η επιδίωξή του ήταν να παράγει μια *χρήσιμη* θεωρία. Να κατασκευάσει αναλυτικά εργαλεία που να επιτρέπουν την εξέταση..... (συνέχεια στη σελ. 6)

Ο.Κ.
μ. 9.

6

V13] συνέχεια.

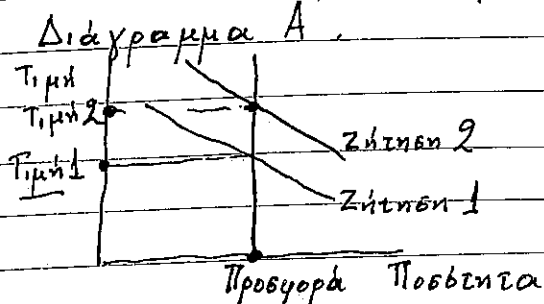
εγκεκριμένων ερωτημάτων και να δίνουν συγκεκριμένες απαντήσεις σε επιμέρους προβλήματα. Γι' αυτό και η προσπάθειά του ήταν να απομονώνει κομμάτια της οικονομίας (π.χ. μια μεμονωμένη αγορά) και να τα εξετάζει χωριστά από την υπόλοιπη οικονομία.

Το κέντρο της ανάλυσης του Marshall είναι ότι οι τιμές των προϊόντων ~~είναι~~ καθορίζονται από την εξισορρόπηση προσφοράς και ζήτησης. Ο ρόλος των τιμών είναι να εξασφαλίζουν ~~ταυτότητα~~ ότι οι ζητούμενες ποσότητες ~~είναι~~ ^{θα} ισούνται με τις προσφερόμενες ^{σε όλες τις αγορές.} Οι τιμές ανεβαίνουν ή πέφτουν ανάλογα με τον αν η ζήτηση είναι μεγαλύτερη από την προσφορά ή το αντίθετο. Από τη στιγμή που η τιμή ενός προϊόντος εξασφαλίζει την ισορροπία προσφοράς-ζήτησης, οι αυξομειώσεις της σταματούν η τιμή «φιξάρεται» και τείνει να παραμείνει σταθερή μέχρι τότε που κάποιος εξωγενής παράγοντας θα ανατρέψει την ισορροπία. Το θέμα είναι ότι η διαδικασία της εξισορρόπησης επηρεάζεται αποφασιστικά από ~~την~~ ^{την} χρονική διάρκεια μέσα στην οποία λαμβάνει χώρα. Ειδικά, η κλίση της καμπύλης προσφοράς είναι διαφορετική στην πολύ βραχεία διάρκεια από ότι είναι στη μακρά διάρκεια. Συνεπώς, άλλοι παράγοντες ^{επηρεάζουν} τον τρόπο με τον οποίο προσδιορίζονται οι τιμές στη βραχεία διάρκεια και άλλοι στη μακρά διάρκεια.

Ο Marshall διακρίνει ^{τρεις} 3 διαφορετικές χρονικές περιόδους μέσα στις οποίες η διαδικασία της εξισορρόπησης λαμβάνει χώρα:

α) Η πολύ βραχεία διάρκεια.

Στην πολύ βραχεία διάρκεια η ποσότητα ενός προϊόντος που προσφέρεται είναι απόλυτως δεδομένη, δεν υπάρχει χρόνος να παραχθεί κι άλλη. Η καμπύλη προσφοράς είναι μια κάθετη γραμμή (βλ.

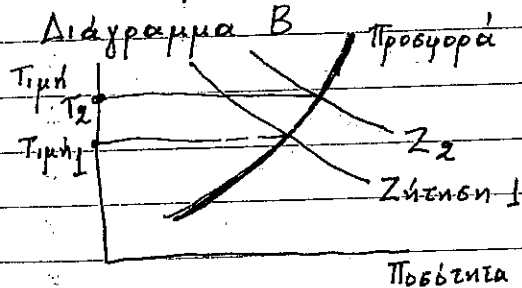

Διάγραμμα Α). Τέτοιες αγορές είναι οι αγορές για προϊόντα που «χαλάνε» γρήγορα. Παράδειγμα: η αγορά για φρέσκο ψάρι τη στιγμή που τα αλιευτικά έχουν γυρίσει στην Ιχθυόσκαλα. Το ψάρι που έχουν

φέρει είναι δεδομένο. Στην περίπτωση αυτή η τιμή καθορίζεται αποκλειστικά από τη ζήτηση. Αν η ζήτηση είναι αδενής (Ζήτηση 1) η τιμή θα είναι χαμηλή. Αν είναι ισχυρή (Ζήτηση 2), η τιμή θα είναι υψηλή.

β) Η βραχυπρόθεσμη περίοδος

Ο Marshall ορίζει την ~~βραχυπρόθεσμη~~ ^{βραχυπρόθεσμη} περίοδο ως εκείνη στη διάρκεια της οποίας ~~η δυναμικότητα~~ ^{η δυναμικότητα} ~~ο εξοπλισμός~~ ^{ο εξοπλισμός} και οι μηχανές) των εγκαταστάσεων είναι δεδομένη αλλά η παραγωγή μπορεί να αυξηθεί με εντατικότερη χρήση του δεδομένου εξοπλισμού. Η εντατικότερη χρήση μπορεί να γίνει με πρόσληψη

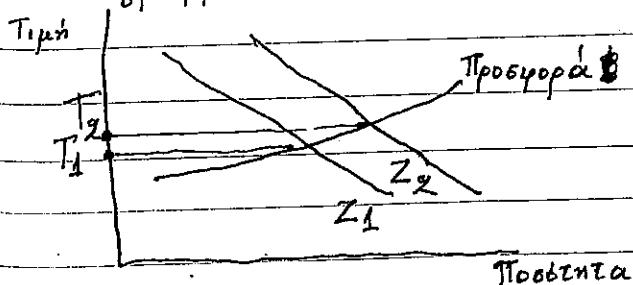
νέων εργατών. Η παραγωγικότητα των νέων εργατών όμως θα είναι χαμηλότερη από αυτήν των παλιών. Όπως είπαμε στο προηγούμενο μάθημα, όσο περιεργάζονται να δουλέψουν τέτοι εργατές προστίθενται ~~σε~~ ^{σε} με δεδομένα μηχανήματα τόσο η οριακή τους παραγωγικότητα πέφτει. Επιπλέον, οι νέοι εργατές θα είναι πιο ανεκπαίδευτοι απ' τους παλιούς. Το αποτέλεσμα θα είναι ότι η παραγωγή μπορεί μεν να αυξηθεί αλλά με όλο και αυξανόμενο οριακό κόστος. Η καμπύλη προσφοράς θα έχει θετική και έντονα ακινητορική >> κλίση (βλ. Διάγραμμα Β).

Στη βραχυπρόθεσμη περίοδο τόσο η προσφορά όσο και η ζήτηση προσδιορίζουν την τιμή.

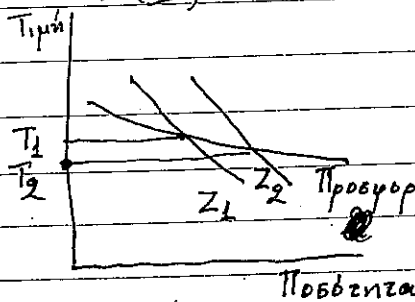
γ) Η μακροπρόθεσμη περίοδος

Είναι η περίοδος στη διάρκεια της οποίας τόσο ο εξοπλισμός των εγκαταστάσεων όσο και οι μέθοδοι παραγωγής και οργάνωσης μπορούν να αλλάξουν. Στην μακροπρόθεσμη περίοδο η δυνατότητα

Διάγραμμα Γ. (I)

Γ (II)

προσαρμογών είναι μεγάλη. Η καμπύλη προσφοράς μπορεί να έχει θετική κλίση (βλ. Διάγ. Γ (I)) αλλά η κλίση

Ο.Κ.
μ. 9.

8

VI.3] συνέχεια.

αυτή θα είναι πολύ θραλή (εχέδον οριζόντια γραμμή). Ο Marshall πίστευε, μάλιστα, ~~π~~ ότι στη μακροχρόνια περίοδο η κλίση της καμπύλης προσφοράς θα ήταν αρνητική: η αύξηση της παραγωγής θα συνοδεύονταν από μείωση όχι αύξηση του οριακού κόστους. Στην περίπτωση αυτή η αύξηση της ζήτησης οδηγεί σε μείωση των τιμών [βλ. Διάγραμμα Γ(II)]

Στη μακροχρόνια περίοδο ~~οι~~ ^{τιμές προδιορίζονται κύρια} ~~προδιορισμός των τιμών~~ από το κόστος παραγωγής παρά από τη ζήτηση. ~~[Στην περί-~~
~~πτωση που το~~ ^{μακροχρόνιο} ~~οριακό κόστος~~ ~~μειώνεται~~ ~~θα έχουμε~~

Ο Marshall επέμενε ότι τόσο η ζήτηση (χρησιμότητα) όσο και η προσφορά (κόστος) παίζουν ρόλο στον καθορισμό των τιμών. Σύμφωνα με μια μεταφορά που χρησιμοποιούσε, η προσφορά και η ζήτηση είναι σαν τις "λεπίδες ενός φαλιδιού" και είναι ανώφελο να αναρωτιόμαστε αν η πάνω ή η κάτω λεπίδα κάνει όλο το κόψιμο. Ενώ όμως κόβουν και οι δύο λεπίδες, η μία είναι η ενεργητική κόψη και η άλλη η παθητική. Στο σύντομο χρονικό εύρος μιας δεδομένης αγοράς η χρησιμότητα - ζήτηση είναι η ενεργητική κόψη. Στη μακρά περίοδο, όταν οι μέθοδοι και η κλίμακα παραγωγής υπόκεινται σε αλλαγές, τότε το κόστος - προσφορά γίνεται η ενεργητική κόψη.

VI.4] Η σημασία της Marginalist Revolution.

Η marginalist revolution και τα νεοκλασικά οικονομικά αποτέλεσαν την ^{ιστορία της} οικονομικής σκέψης. Η επικράτησή τους οδήγησε σε βαθιές αλλαγές στον τρόπο ανάλυσης των οικονομικών φαινομένων.

Πρώτον, σήκαινε την αλλαγή του θεμελιώδους ερωτήματος της οικονομικής σκέψης. Οι κλασικοί οικονομολόγοι ενδιαφέρονταν πρωτίστως να αναλύσουν τους νόμους κίνησης της καπιταλιστικής κοινωνίας. Το κύριο μέλημά τους ήταν η ^{έρευνα της} ευεξαρρέυσης του κεφαλαίου ~~και της~~ ^{και της διανομής του ανάμεσα} ~~της~~ ^{στις} ~~κοινωνικές τάξεις.~~

Για τους νεοκλασικούς οικονομολόγους το κεντρικό ερώτημα της οικονομίας

VI 4]. συνέχεια.

νομικής σκέψης ήταν διαφορετικό: ήταν τα πώς δεδομένοι και επανί-
δυντες παραγωγικοί πόροι (εργασία, κεφάλαιο κλπ). Θα κατανεμιθούν
ανάμεσα στις διάφορες εναλλακτικές λύσεις κατά τον καλύτερο
δυνατό τρόπο. ~~Ο καλύτερος δυνατός~~ Όταν έλεγαν άριστη
κατανομή των πόρων οι νεοκλασικοί εννοούσαν την κατανομή
που παρήγαγε τη μέγιστη δυνατή ικανοποίηση των αναγκών των
καταναλωτών.

Οι βασικές υποθέσεις πίσω από τη νέα θεωρία ήταν: i) οι δια-
θέσιμες ποσότητες των συντελεστών παραγωγής ~~ήταν~~ ^{είναι} δεδομένες.
Δεν άλλαζαν μέσα στο χρόνο. ii) Οι ανάγκες και οι προτιμήσεις
των καταναλωτών ~~ήταν~~ είναι επίσης δεδομένες, iii) Η αρχική
διάρθρωση της ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής είναι επί-
σης δεδομένη. Με όλα αυτά δεδομένα, το ^{πραγματικό} αντικείμενο της οικονομι-
κής ανάλυσης ήταν ο άριτος συνδυασμός των περιορισμένων μέσων
για την επίτευξη δεδομένων σκοπών. Σε συνθήκες ιδεατού ανταγ-
νισμού αυτό επιτυγχάνονταν μέσα από τη λειτουργία των αγορών
και ειδικά μέσα από το μηχανισμό των τιμών. Οι τιμές εξαβα-
λίζουν την εξισορρόπηση προσφοράς-ζήτησης ^{σε όλες τις αγορές} και προσδιορίζονται
επακριβώς από τη στιγμή που θα εξαελαλίσουν
την εξισορρόπηση αυτή. Οι καταναλωτές ^{μεγιστοποιούν} ~~την~~ ^{την} ικανο-
ποίησή τους κατανέμοντας το εισόδημά τους ^{έτσι ώστε} ~~με τρόπο~~ η οριακή
χρησιμότητα που απολαμβάνουν από κάθε αγαθό να ισούται με την
τιμή που πληρώνουν γι' αυτό. Από την πλευρά τους, οι επιχειρηματίες
μεγιστοποιούν τα κέρδη τους όταν το κόστος της τελευταίας μο-
νάδας που προσφέρουν στην αγορά (το οριακό κόστος) ισούται με
την τιμή της αγοράς για το προϊόν αυτό. ~~Μεταξύ~~ Οριακή χρησιμο-
τητα (MU) = Τιμή ^{αγοράς} = Οριακό κόστος (~~MC~~) (MC_x). Οι τιμές είναι
ο φερελαβητής. Με τη μεσολάβηση των τιμών, ο καταναλωτής
της τελευταίας μονάδας ενός αγαθού πληρώνει την αύξηση του
κόστους ^(σε όρους παραγωγικών πόρων) την οποία προκαλεί η κατανάλωσή του.
~~Οι νεοκλασικοί δεν ισχυρίζονται~~ Προδοχή: Οι νεοκλασικοί
δεν ισχυρίζονται ότι το αποτέλεσμα της λειτουργίας των
→ (σε όρους παραγωγικών πόρων).

VI 4] συνέχεια.

αυταγωνιστικών αγορών είναι "δίκαιο" ή εξισωτικό. ^{Εκείνο} ~~δεν~~ που λένε είναι ότι δεδομένων των διαδεσμών πόρων, των αναγκών και κυρίως - δεδομένης της αρχικής διανομής ^{του εισοδήματος} ~~της ιδιοκτησίας~~, ^{το αποτέλεσμα} αυτό είναι ότι καλύτερο μπορεί να γίνει. Αν κάποιος ~~θέλει~~ θέλει να αλλάξει το αποτέλεσμα πρέπει να αλλάξει την αρχική διανομή της ^{και του εισοδήματος} ιδιοκτησίας. Το έργο όμως είναι πολιτικό θέμα και όχι θέμα της οικονομικής επιστήμης.

Δεύτερη τομή: Ο στατικός χαρακτήρας της νέας θεωρίας και η υποβάθμιση της σημασίας του χρόνου.

Η έμφαση των κλασικών οικονομολόγων ~~στην~~ έπεφτε πάνω στις αλλαγές: αλλαγές στον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό των κοινωνιών σαν αποτέλεσμα της ευεξάρτησης, αλλαγές στον πλούτο, στον πληθυσμό, αλλαγές στις ανθρώπινες ανάγκες.

Αντίθετα, οι νεοκλασικοί ξεκινούν θεωρώντας τους παραγωγικούς πόρους και τις ανθρώπινες ανάγκες ως δεδομένες και στη βάση της ανάπτυξης βάσουν την στατική έννοια της γενικής ισορροπίας. Σε ένα υπόδειγμα γενικής ισορροπίας όλες οι αγορές ισορροπούν ταυτόχρονα, οι τιμές, οι μισθοί, τα επιτόκια προσδιορίζονται ταυτόχρονα και η όλη διαδικασία μοιάζει να λαμβάνει χώρα έξω από τον ιστορικό χρόνο. Στην ουσία, η έλευση ^{της} νέας ~~θεωρίας~~ ^{θεωρίας} σκέψης διαρρηχθεί τη σχέση ανάμεσα στην ιστορία και τη θεωρία.

Τρίτη τομή: Η νέα θεωρία της διανομής του εισοδήματος.

Οι κλασικοί είχαν ξεχωριστές θεωρίες για τον προσδιορισμό των μισθών, κερδών και χαιοπροσόδων και ο προσδιορισμός μισθών και κερδών ~~και~~ κάπως «προηγούνταν» του προσδιορισμού των τιμών.

Αντίθετα, για τους νεοκλασικούς η διανομή του εισοδήματος είναι κομμάτι του μηχανισμού των τιμών και όχι τίποτε το ιδιαίτερο. Οι αποδόσεις των συντελεστών παραγωγής (και, κατά συνέπεια, τα εισοδήματα των παραγωγικών τάξεων) προσδιορίζονται ταυτόχρονα με όλες τις άλλες τιμές.

Τέταρτη τομή: Η αλλαγή οπτικής γωνίας.

Οι κλασικοί σκέφτονταν με όρους ~~ταξικών~~ κοινωνικών τάξεων και συγκρούσεων ~~και~~ συμφερόντων ανάμεσα στις τάξεις. Η βασική

VI 4] Συνέχεια.

αναλυτική τους μονάδα ήταν οι κοινωνικές τάξεις.
Αντίθετα, για τους νεοκλαδικούς η βασική αναλυτική μονάδα είναι το άτομο. Το άτομο υποτίθεται ότι λειτουργεί ορθολογικά: προσπαθεί να συνδυάσει τα περιορισμένα μέσα που διαθέτει για να επιτύχει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα για τον εαυτό του. Ο καταναλωτής προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την ~~χρησιμότητα~~ ^{εχρησιμότητα} του (utility), ο επιχειρηματίας προσπαθεί να μεγιστοποιήσει τα κέρδη του. ~~Ο νέος~~ Η νεοκλαδική σκέψη είναι υποκειμενιστική και ~~α~~ ^{δράζει την} έννοια των συλλογικών συμφερόντων ~~προβάλλει~~ στο περιθώριο.

Περμπτη τομή: Η αλλαγή στις αναλυτικές τεχνικές.

Η Marginalist revolution ανοίγει το δρόμο στην εκτεταμένη χρήση των μαθηματικών στην οικονομική επιστήμη. Οι έννοιες της νεοκλαδικής σκέψης είναι κομμένες και ραμμένες για τη χρήση του διαφορικού λογισμού. Τα οικονομικά αρχίζουν να μοιάζουν με τις φυσικές επιστήμες.

Εκτη τομή: Η Εργαλειοποίηση των Οικονομικών.

Παρά τον στατικό της χαρακτήρα και τις αφαιρέσεις της, η νεοκλαδική θεωρία παρείχε καλύτερες δυνατότητες να μετατραπεί σε χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση συγκεκριμένων προβλημάτων από ότι η κλαδική θεωρία.

Αυτός ήταν και ο στόχος του Α. Marshall. Ο Marshall δεν ενδιαφερόταν να ~~αποδείξει~~ ^{πιστεύει} ότι ο ρόλος του οικονομολόγου ήταν να μιλάει γενικώς για την τύχη των κοινωνιών. Ο ρόλος του ήταν να αναπτύξει ένα σύστημα αναλυτικών τεχνικών που να είναι χρήσιμα ~~και~~ για την επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων. Το ισχυρό σημείο της νέας θεωρίας ήταν η δυνατότητά της να είναι χρήσιμη. Η επικράτησή της σηματοδότησε το τέλος της κυριαρχίας των ~~θεωρητικών~~ ^{βασικών} οικονομικών σκέψης και την απαρχή της κυριαρχίας των ειδικών.

Δεν πρέπει να νομιμοποιείται ότι οι νεοκλαδικοί οικονομολόγοι ήταν υποχρεωτικά συντηρητικοί. Πολλοί από αυτούς, με επικεφαλής τον

VI 4] ευνέχ.

~~Marshall~~ Marshall, ήταν μεταρρυθμιστές. Το πολιτικό τους πρόγραμμα όμως ήταν ο σταδιακός μεταρρυθμισμός εντός των πλαισίων του καπιταλιστικού συστήματος.

Επτά: ~~Μία~~ Μία θανάσιμη αδυναμία.

Με εξαίρεση τον Marx και τον Malthus, τόσο οι κλασικοί όσο και οι νεοκλασικοί οικονομολόγοι έβλεπαν το σύστημα των αγορών ως ένα αυτορρυθμιζόμενο σύστημα. Αργά ή γρήγορα, ο μηχανισμός των τιμών θα επέφερε τις αναγκαίες προσαρμογές που θα εξαργυρώναν την ισορροπία σε όλες τις αγορές. Ειδικά, δεν μπορούσαν να αντιληφθούν πώς ήταν δυνατό μια οικονομία να βυθιστεί σε βαθιά ύφεση λόγω ανεπαρκούς ζήτησης. Με μερικές εξαιρέσεις, όλοι τους πίστευαν ότι η παραγωγή γεννά την εαυτής ζήτηση. Η παραγωγή δημιουργεί εισοδήματα, ~~τα οποία~~ ^{τα οποία} τα εισοδήματα είτε καταναλώνονται είτε επενδύονται εξ ολοκλήρου. Άρα, θέμα κρίσης υπερ-παραγωγής λόγω ανεπαρκούς ζήτησης δεν είδεσαι. Οι οικονομίες τείνουν αυ' εαυτούς τους προς την πλήρη απασχόληση.

Ακόμη και αν αποκλίνουν για κάποιους λόγους από την πλήρη απασχόληση αυτό δεν μπορεί να διαρκέσει για πολύ. Τιμές και μισθοί θα προσαρμοσθούν (π.χ. οι μισθοί θα πέσουν και τα κέρδη θα ανέβουν) και θα την επαναφέρουν στην πλήρη απασχόληση. Άρα, οι υφέσεις είναι πρόσκαιρο και ευχυριακό φαινόμενο. Με άλλα λόγια, ούτε οι κλασικοί ούτε οι νεοκλασικοί καταλάβαιναν τη σημασία του οικονομικού κύκλου: γιατί περίοδοι οικονομικής επέκτασης ^{τείνουν να} ακολουθούνται από παρατεταμένες υφέσεις.

Με την επικράτηση των νεοκλαστικών οικονομικών και την έμφαση τους στην αυτόματη λειτουργία του μηχανισμού προσαρμόσεως και ζήτησης η αδυναμία αυτή παχυνόθηκε. ^{ή απλώς} ~~απλώς~~ ότι οι οικονομίες τείνουν αυτομάτως προς την πλήρη απασχόληση έγινε δόγμα (όπως πάντα υπήρχαν εξαιρέσεις που, όμως, δεν αναιρούν τον κανόνα). Η πραγματικότητα, με τη μορφή της κρίσης του 1929-33, ~~που~~ ^{που} διέψευθε τις πεποιθήσεις αυτές με τον πιο αμείλικτο τρόπο.

I] Η κρίση του 1929-33

Η 10ετία του '20 ήταν μια αιχμόδοξη σχεδόν εξαλλοι 10ετία, ειδικά στην Αμερική. ~~Μέχρι το 1929~~ Από το 1920 μέχρι το 1929 τα εισοδήματα ανέβαιναν συνεχώς και η ανεργία ήταν πολύ χαμηλή. Παράλληλα, το χρηματιστήριο ανέβαινε ταχύτατα και οι πάντες έμοιαζαν να έχουν επενδύσει σε αυτό. Τέλος, υπήρχε ένα ιλιγγιώδες κατασκευαστικό βoom. Οι περισσότεροι, από τον Πρόεδρο Χούντερ ~~μάρκο~~ και κάτω, πίστευαν ότι σύντομα η Αμερική θα είχε εξαφανίσει τη φτώχεια. Όλοι μπορούσαν να γίνουν πλούσιοι.

Φυσικά, ακόμη και σε καλύτερες μέρες, η ανισότητα ήταν μεγάλη. Το μέσο εισόδημα των 24,000 πλουσιότερων οικογενειών ήταν 630 φορές υψηλότερο από το μέσο εισόδημα των 6 εκατομμυρίων οικογενειών που βρίσκονταν στη βάση της πυραμίδας. Επιπλέον, η ευημερία των περισσότερων Αμερικανών βασιζόταν στα δάνεια. Οι Αμερικανοί ήταν χρεωμένοι ως τον λαιμό.

Την τελευταία εβδομάδα του Οκτώβρη του 1929, ήρθε η καταστροφή. Το χρηματιστήριο κατέρρευσε και, σχεδόν ταυτόχρονα, κατέρρευσε και το κατασκευαστικό βoom. Μέσα σε τρία χρόνια οι μετοχές έχασαν το 80% της αξίας τους και το 1932 άξιζαν περίπου το μισό από ότι άξιζαν το 1925. Οι δε επενδύσεις σε κατοικίες περίπου εκμηδενίστηκαν.

Οι επιπτώσεις έμοιαζαν με αλυσιδωτή αντίδραση. Οι υπερχρεωμένοι Αμερικανοί περιορίζαν την κατανάλωσή τους ~~6~~ (η κατανάλωση μειώθηκε κατά 20% μεταξύ 1929 και 33) για να εξοικονομήσουν χρήματα εις μάτην. Το μόνο που κατάφεραν ήταν να συρρικνώσουν τη ζήτηση και το εισόδημά τους. Οι επενδύσεις αποδυναμώθηκαν (μείωση κατά 90% μεταξύ 1929 και 32). Η κατάσταση χειροτέρευε από αλληπάλληλες χρεωκοπίες τραπεζών. Αυτό δημιουργούσε πανικό. Ο κόσμος (που είχε χάσει τα λεφτά του) απέφυγε ότι καταθέσεις του απέμεναν και κρατούσε τις αποταμιεύσεις του στο σπίτι, αποσύροντας έτσι αγοραστική δύναμη από την αγορά. Ταυτόχρονα, οι τράπεζες που επιδίωκαν περιέκο-

Ο.Κ.
μ.9.

14

I] συνέχ.

σαν (από φόβο) το δανεισμό τους επιδεινώνοντας την πτώση των επενδύσεων. Οι ^{πάνω} συνέπειες στο εθνικό εισόδημα ήταν τρομερές: μεταξύ 29 και 33 το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 30%. Οι συνέπειες πάνω στην ανεργία ήταν ακόμη τρομερότερες: ~~από~~ το ποσοστό ανεργίας το 1929 ήταν 3%, το 1933 είχε ~~φτάσει~~ ξεπεράσει το 25%. Ένας στους 4 αμερικανούς ήταν άνεργος. Στρατιές 14 εκατομμυρίων ανέργων βασίζονταν στην ελεημοσύνη και στα ενδύματα των φιλανθρωπικών ενώσεων. Βιοthet, can you spare a dime? (Αδερφέ, σου περιβεύει μία δεκάρα;) ήταν το τραγούδι της εποχής. *

Μέσα στα 4 χρόνια της μεγάλης κρίσης 9 εκατομμύρια τραπεζικοί λογαριασμοί μηδενίστηκαν, 85,000 επιχειρήσεις πτώχευαν, οι μισθοί μειώθηκαν κατά 40%, τα μερίσματα κατά 56% και τα κερδορίδια κατά 60%.

Όλο τούτο δεν έμοιαζε με την πλήρη απασχόληση στην οποία, υποτίθεται, αυτομάτως κατέτεινε το καπιταλιστικό σύστημα. Οι οικονομολόγοι δεν ήξεραν τι να πούν και τι να προτείνουν και πολλά από όσα ^{προτειναν} χειροτέρευαν τα πράγματα. Η αρχιανία τους χελοιοποίησε για καιρό το επάγγελμα.

Το 1933, τον κατήγορο τον ανέκωσαν ^{οι πρωτοβούλλες} ~~οι πρωτοβούλλες~~ ^{περιλάμβαναν} ~~οι πρωτοβούλλες~~ του προέδρου F.D. Roosevelt. ~~Ενα~~ Ένα εκτεταμένο πρόγραμμα δημοσίων έργων που στόχευε να απορροφήσει άνεργους. Πρόβλεπαν μέτρα ενίσχυσης των αγροτών, εξυγίανσης του τραπεζικού συστήματος, αύξησης των επιδομάτων ανεργίας και ενίσχυσης των εργατικών συνδικάτων. Το «New Deal» του Roosevelt ήταν η βάση του κράτους Προνοίας των ΗΠΑ. ^{Ανέκωσε} ~~Ανέκωσε~~ τον κατήγορο αλλά δεν κατόρθωσε να φέρει μόνιμη ανάκαμψη. Η ανάκαμψη ολοκληρώθηκε μόνο με τον πόλεμο. Επιπλέον, το New Deal δεν είχε θεωρητική στήριξη από τους οικονομολόγους. Ήταν ενέργειες απελπισίας.

✓* Ανάλογα φαινόμενα συνέβησαν και στην Ευρώπη. Η ανεργία στη Βρετανία έφτασε στο 21%, στη Γερμανία στο 26%, στην Ολλανδία στο 27%, στη Νορβηγία στο 33%.

II] John Maynard Keynes

Την αμηχανία των οικονομολόγων απέναντι στην κρίση ήρθε να την ξεπεράσει ένας ~~απόφοιτος~~ φιλότεχνος, μέλος της καλής κοινωνίας, ένας άνθρωπος με εκπληκτικά ταλέντα και ~~ένα~~ απίθανο πειραχτήρι, ο John Maynard Keynes. Ο Keynes ήταν ένα από τα πιο θανμαστά προϊόντα του Παυμίου του Cambridge. Ήταν οικονομολόγος με ^{έξοχες} γνώσεις μαθηματικών. Μέλος της πιο αναντ-garde ομάδας διανοουμένων της Αγγλίας, του γκρούπ του Bloomsbury, γνώστης της ζωγραφικής, αγόραζε ^{έξοχους} πίνακες για την Εθνική Πινακοθήκη. Παράλληλα, μπορούσε να βγάλει και χρήματα παίζοντας στο χρηματιστήριο. Έχασε μια περιουσία και έφτιαξε άλλες δυό-τρεις τόσες για τον εαυτό του όσο και ως ταμίας του Κολλεγίου του, του Kings College Cambridge. Χρημάτισε διευθυντής δακτύου αλλά και μιας ασφαλιστικής εταιρίας. Χρημάτισε μέλος του ΔΣ της Τράπεζας της Αγγλίας και για δεκαετίες ήταν ^{αρχιτεκτονικός} ~~δευτ.~~ της Εconoμics Journal, του πιο γνωστού οικονομικού περιοδικού της Αγγλίας. Παντρεύτηκε την ριζίνα βαλλερίνα των μπαλέτων Diaghilev. Ανάμεσα σε όλα αυτά πρόλαβε να γράψει καμιά δεκαριά ^{έξοχα} βιβλία συμπεριλαμβανομένης και μιας «Πραγματείας πάνω στις Πιθανότητες». Ο κατάλογος δεν έχει σταματήσει.

Γεννήθηκε το 1883. Ο πατέρας του John Neville Keynes ήταν γνωστός οικονομολόγος. Σπούδασε σε ιδιωτικά σχολεία συμπεριλαμβανομένου και του γνωστού κολλεγίου του Ήτον και ήταν εξαιρετός μαθητής. Κατέληξε στο Kings College του Cambridge όπου έγινε το αστέρι των μαθητών του A. Marshall. Παράλληλα, εξέλεξε γραμματέα της φοιτητικής Ένωσης.

Αποφοιτώντας έδωσε εξετάσεις για πρόβληψη στο δημόσιο και πέ-ρασε δεύτερος. Το 1907 δούλεψε στο Υπουργείο των Ινδιών όπου ~~α~~ σκυλοβαρέθηκε. Αξιοποίησε όμως τις γνώσεις του και έγραψε το

Ο.Κ.

μ. 9.

15

H

II] Συνέχ.

πρώτο του βιβλίο «Indian Currency and Finance» που έκανε καλή εντύπωση. Επέστρεψε να δουλέψει στο Cambridge και τότε ανέλαβε την αρχιδουταξία της Ε.Σ.Ο.^{ομιλ} Journal. Στο Λονδίνο, ήταν ένα από τα αστερία του κύκλου του Μπλούμπερυ.

Στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου εργάστηκε στο Υπουργείο των Οικονομικών και αναδείχτηκε σε ένα από τα κορυφαία στελέχη του. Παράλληλα, πλούτιζε την Πινακοθήκη του Λονδίνου με υπέροχους πίνακες που αγόραζε από τη Γαλλία.

Η άναδός του ήταν τόσο μεγάλη που το Υπουργείο τον έστειλε ως Αναπληρωτή του Υπουργού Οικονομικών στη συνδιάσκεψη για την Ειρήνη που άρχισε το 1918 στο Παρίσι μετά τη λήξη του Πολέμου.

Με βαθιά απογοήτευση είδε τον Γάλλο Πρωθυπουργό Κλεμανσώ να επιβάλλει τις απόψεις της Γαλλίας που τελικά αποτυπώθηκαν στη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Οι όροι του Κλεμανσώ πάνω στην νικημένη Γερμανία ήταν τόσο επαχθείς που ισοδυναμούσαν με (βυνείδι-τή) οικονομική καταστροφή της Γερμανίας. Ο Keynes περιέγραφε τη συνθήκη ως Καρχηδονιακή. Θεωρούσε ότι οι όροι ^{της} ήταν ανεφάρμοστοι, ότι καταστρέφοντας τη Γερμανία θα δημιουργούσαν μια μαύρη τρύπα στην Ευρώπη που θα είχε δυσμενείς επιπτώσεις σε όλη την Ευρώπη και ότι θα προετοίμαζαν την αναβίωση του Γερμανικού милитаризм. Παρατήρησε από τη θέση του και σε χρόνο ρεκόρ έγραψε μια ~~εξο~~ συντριπτική πολεμική ενάντια στη Συνθήκη των Βερσαλλιών, «Οι οικονομικές συνέπειες της Ειρήνης». Το βιβλίο συνδυάζει επάνιες λογοτεχνικές αρετές με διεισδυτική οικονομική ανάλυση και έκανε πάταγο επηρεάζοντας βαθιά την Αγγλική κοινή γνώμη. Σύντομα, το αδιέξοδο που δημιουργήθηκε δικαίωσε τις προβλέψεις του.

Στη 10ετία του 20, δουλεύοντας μόνο μιάν ώρα ^{τη μέρα}, ~~α~~ έχανε μία περιουσία και έβγαλε 2-3 παιδιά στο Χρηματιστήριο. Στη 10ετία αυτή δίδασκε στο Cambridge, έγραφε στην εφημερίδα Guardian και ~~μετά από~~ παντρεύτηκε την μπάλλarina Lydia Lotokova.

Η Κεϋνσιανή Επανάσταση: Τα Οικονομικά του J. M. Keynes

I] Το πρόβλημα του οικονομικού κύκλου.

Ο οικονομικός κύκλος είναι πραγματικό γεγονός: στο καπιταλιστικό σύστημα, περίοδοι άνθισης της οικονομικής δραστηριότητας τείνουν να ακολουθούνται από περιόδους ύφεσης και ανεργίας. Πώς εξηγείται αυτό; Γιατί η οικονομική δραστηριότητα κινείται σε υψηλά επίπεδα για μερικά χρόνια και μετά πέφτει σε χαμηλά επίπεδα για τα επόμενα χρόνια; Πριν προχωρήσουμε πρέπει να δώσουμε μερικές εξηγήσεις.

II] Τι είναι το Εθνικό Εισόδημα (το λεγόμενο ΑΕΠ) και πώς μετριέται

Η υλική ευημερία μίας κοινωνίας μετριέται από το Εθνικό της Εισόδημα (αυτό αποτυπώνει το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας). Το Εθνικό Εισόδημα δεν είναι μια μπάσα από λεφτά ή ένα άθροισμα κτιρίων, εργοστασίων, γής κλπ. Το Εθνικό Εισόδημα είναι: α) είτε το σύνολο των δαπανών που πραγματοποιούνται για την παραγωγή των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγει μια οικονομία μέσα σε ένα χρόνο, β) είτε το άθροισμα των Εισοδημάτων που βγάζουν οι κάτοικοι της χώρας μέσα σε ένα χρόνο. Έτσι το σύνολο των δαπανών όσο και το άθροισμα των Εισοδημάτων εκφράζονται σε χρηματικούς όρους αλλά η έμφαση δεν είναι στο χρήμα αλλά στα προϊόντα που παράγονται και διατίθενται ή στα Εισοδήματα που βγαίνουν. Το δεύτερο στοιχείο που προκύπτει από τα παραπάνω είναι ότι το Εθνικό Εισόδημα είναι μία συνεχής ^{κυκλική} ~~αποδοτική~~ ροή δαπανών που μετατρέπονται σε Εισόδημα και Εισοδημάτων που μετατρέπονται σε δαπάνες. Το σύνολο των ροών αυτών που λαμβάνουν χώρα μέσα σε ένα χρόνο είναι το Εθνικό Εισόδημα.

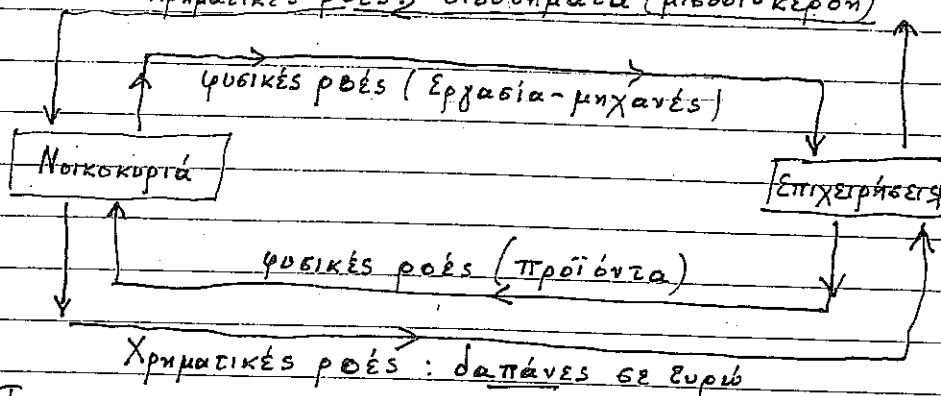
Βλέποντας τις ροές αυτές εκ των υστέρων, στο τέλος του χρόνου, διαπιστώνουμε ότι το σύνολο των δαπανών και το άθροισμα των Εισοδημάτων ~~είναι~~ ισούνται μεταξύ τους. Ο λόγος είναι απλός: κάθε συναλλαγή έχει έναν αγοραστή και ένα πωλητή. Κάθε τι που αγοράζεται (δαπάνη) σημαίνει ότι έχει πουληθεί και, συνεπώς, έχει δημιουργήσει Εισόδημα για τον πωλητή. Κάθε ευρώ δαπάνης του αγοραστή είναι αυτόματω Εισόδημα για τον πωλητή.

II] συνέχ.

Μία πολύ απλή έκδοχή της κυκλικής ροής παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1

Διάγραμμα 1

Χρηματικές ροές: Εισοδήματα (μισθοί-κέρδη)

Τα νοικοκυριά προσφέρουν εργασία και κεφάλαιο στις επιχειρήσεις ~~και παράσχουν προϊόντα~~ και παίρνουν ως αντάλλαγμα εισοδήματα (ως μισθούς ή κέρδη). Με τα εισοδήματα αυτά τα νοικοκυριά αγοράζουν ^{ναγει τιμήματος} τα προϊόντα των επιχειρήσεων και έτσι τις επιτρέπουν να συνεχίσουν να ~~παράσχουν~~ δημιουργούν εισοδήματα. Είτε δούμε το εθνικό εισόδημα ως δαπάνες είτε ως εισοδήματα είναι το ίδιο πράγμα.

Όπως είπαμε, η ισότητα δαπανών-εισοδημάτων ισχύει εκ των υστέρων (ότι έχει δαπανηθεί έχει δημιουργήσει εισόδημα). Αυτό δεν σημαίνει ότι η οικονομία αυτή θα συνεχίσει να παράχει εισοδήματα στο μέγιστο των δυνατοτήτων της. Για να γίνει αυτό δεν πρέπει να υπάρχουν διαρροές από την πλευρά των δαπανών. Οι χρηματικές ροές στο διάγραμμα 1 μοιάζουν με λάστιχο που δεν πρέπει να έχει τρύπες. Αν το λάστιχο έχει τρύπες, η ροή των δαπανών που πηγάζουν προς τις επιχειρήσεις θα γίνεται όλο και μικρότερη με την πάροδο του χρόνου με αποτέλεσμα την αντίστοιχη μείωση των εισοδημάτων που δημιουργούν οι επιχειρήσεις.

Πώς μπορεί να δημιουργηθεί η διαρροή; Εάν τα νοικοκυριά ^{όλα} αντί να δαπανήσουν τα εισοδήματά τους αποταμίευσαν να αποθεωρίσουν ένα μέρος τους. Αν βάλουμε τα λεφτά σε ένα στρώμα, σπάμε την κυκλική ροή. Επιτρέπουμε στην οικονομία λιγότερα απ' ότι μας έδωσε. Η πίεση του νερού θα πέσει: Όλο και λιγότερα εισοδήματα θα δημιουργούνται σε κάθε χρόνο. Το αποτέλεσμα θα είναι η ύφεση.

II] συνέχ.

Η καρδιά της κλασικής θεωρίας πριν το Κένος ~~ε~~ ήταν ότι τέτοια διαρροή δεν συμβαίνει ή, αν συμβεί, δεν θα διαρκέσει πολύ. Η οικονομία, εντομα, θα επανέλθει στην πλήρη απασχόληση και στη μέγιστη αξιοποίηση των δυνατοτήτων της. Και μάλιστα, θα επανέλθει αυτόματα μέσα από κατάλληλες προσαρμογές του μηχανισμού των τιμών. Στο παράδειγμα του αποθεματισμού που ~~είναι~~ φέραμε η απάντηση της κλασικής θεωρίας θα ήταν ότι ~~είναι~~ οι άνθρωποι δεν είναι παράλογοι και δεν κρύβουν τις αποταμιεύσεις τους στο στρώμα. Τis καταδέχονται στην τράπεζα για να πάρουν τόκο ή τις τοποθετούν σε ομόλογα ή μετοχές. Έτσι όμως τις επαναδιοχετεύουν στην οικονομία. Η αγορά μετοχών χρηματοδοτεί άμεσα κάποια επιχείρηση, η κατάθεση σε τράπεζα επιτρέπει στην τράπεζα να αυξήσει τις πιστώσεις της. Από τη στιγμή που οι αποταμιεύσεις ~~είναι~~ ^{γίνονται} ~~παραμένουν~~ χρησιμοποιούνται η διαρροή παύει να υφίσταται.

I2] Αποταμίευση και επένδυση: Ο κίνδυνος της μεγάλης διαρροής.

Σύμφωνα με τους κλασικούς, ότι παράχεται δημιουργεί εισοδήματα και τα εισοδήματα ξοδεύονται εξ ολοκλήρου. Αρα, ότι παράχεται τελικά ξοδεύεται με τον ένα ή άλλο τρόπο. Το πρωταρχικό είναι η παραγωγή. ~~Από~~ Η παραγωγή εξαρτάται από την τεχνολογία και από την αλληλεπίδραση προφοράς και ζήτησης στις αγορές εργασίας και κεφαλαίου. Η αλληλεπίδραση αυτή προσαρμόζει κατάλληλα τις τιμές της εργασίας και κεφαλαίου έτσι ώστε η προφορά να ισούται με τη ζήτηση. Έτσι, εξασφαλίζει την πλήρη απασχόληση μηχανών και εργατών. Οδοι δέλουν να δουλέψουν βρίσκουν δουλειά προσαρμόζοντας τις μεθοδολογικές τους απαιτήσεις κατάλληλα. Οι αυτομειώσεις της ζήτησης δεν επηρεάζουν τον συνολικό όγκο (το επίπεδο) της παραγωγής, ούτε αναγκάζουν την πλήρη απασχόληση. Επιπλέον μόνο τις τιμές: χαμηλή ζήτηση δα ρίξει τις τιμές, υψηλή ζήτηση θα τις ανεβάσει. Τελικά όμως, όλο το προϊόν θα απορροφηθεί. Η προφορά δημιουργεί την "εαυτής ζήτηση". Οτι παράχεται ξοδεύεται.

Αυτό είναι αλήθεια για το μέρος του εισοδήματος που διατίθεται ~~α~~ άμεσα για την αγορά ειδών κατανάλωσης. Τι γίνεται όμως με το

I 2] συνέχ.

κομμάτι του εισοδήματος που αποταμιεύεται και δεν δαπανάζεται άμεσα;
Τί εξασφαλίζει ότι οι αποταμιεύσεις θα απορροφηθούν στο σύνολό τους από επενδύσεις; Όπως είδαμε, το πρόβλημα είχε απασχολήσει τον Μάλδους. Εάν οι αποταμιεύσεις, εκέμενταν, είναι μεγαλύτερες από τις επενδύσεις θα υπάρξει διαρροή; η ζήτηση θα είναι μικρότερη από την προσφορά και τούτο θα οδηγήσει σε "γενικευμένη υπερπροσφορά προϊόντων" και ύφεση. Ο Ρίσαρδο απέρριψε αυτήν την ιδέα. Η αποταμίευση, υποστήριξε, αποτελεί δαπάνη όπως οποιαδήποτε άλλη. Οι αποταμιεύεται χρησιμοποιείται για αγορά μηχανημάτων, πρώτων υλών και για την προκαταβολή των μισθών των εργαζομένων. Σεις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ο Ρίσαρδο είχε κάποιο δίκιο. Αυτοί που αποταμίευαν ήταν, εν πολλοίς, οι ίδιοι με εκείνους που επένδυαν. Αρα, αποταμίευση και επένδυση περίπου ταυτίζονταν. Όμως, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά οι λειτουργίες της αποταμίευσης και της επένδυσης άρχισαν να διαχωρίζονται έντονα. Οι επενδύσεις έπαραν να βασίζονται κύρια στα κεφάλαια των ιδιοκτητών των επιχειρήσεων. Άρχα βασίζονταν ολόένα και παραπάνω στις αποταμιεύσεις αχωνύμων αποταμιευτών που είτε αγοράζαν τις μετοχές των επιχειρήσεων είτε κατέδεταν τα λεφτά τους στις τράπεζες που με τη σειρά τους, τα δάνειζαν στις επιχειρήσεις. Συνεπώς, η αποταμίευση και η επένδυση γινόταν από διαφορετικές ομάδες ανθρώπων που είχαν διαφορετικά κίνητρα. Δεν υπήρχε λοιπόν καμία εγγυηση ότι ο όγκος των αποταμιεύσεων θα ^{αυτομάτως} ισοδυναμούσε με τον όγκο των επενδύσεων. Η απόφαση για επένδυση και η απόφαση για αποταμίευση δεν συντονίζονταν μεταξύ τους. Αν θαφνικά, το επιχειρηματικό κλίμα γινόταν (για κάποιο λόγο) αρνητικό και οι επιχειρηματίες αποφάδιζαν να μειώσουν τις επενδύσεις τους, τότε οι αποταμιεύσεις που επιδιώκει να κάνει το κοινό θα είναι μεγαλύτερες από τις επενδύσεις. Μέρος των αποταμιεύσεων δεν θα απορροφηθεί, θα υπάρξει διαρροή στο κύκλωμα δαπάνης - εισοδήματος, ^{κα} τα εισοδήματα θα μειωθούν. Το αποτέλεσμα θα είναι ύφεση και ανεργία. Η απάντηση της κλασικής και νεοκλασικής θεωρίας στο ενδεχόμενο αυτό ήταν ότι ~~η ύφεση~~ η ύφεση δεν θα διαρκέσει πολύ. Θα διορθωθεί

I2] Συνέχ.

βύτημα από το μηχανισμό των τιμών και η ιδιότητα θα αποκατασταθεί. Η μείωση της ζήτησης για επενδύσεις θα ρίξει τις τιμές και τους μισθούς στους κλάδους παραγωγής κεφαλαιουχικών προϊόντων. Έτσι, η αγορά μηχανών θα γίνει ευμενέστερη. Κυρίως όμως, τα επιτόκια θα μειωθούν έτσι ώστε να εδωρορροπήσουν προφορά και ζήτηση στην αγορά δανειακών κεφαλαίων. Καταθέσεις και δάνεια είναι προϊόντα όπως όλα τα άλλα και έχουν τιμές: τα επιτόκια. Ο αποταμιευτής «πουλάει» δανειακούς πόρους και παίρνει ως αντάλλαγμα την απόδοση που του δίνει το επιτόκιο. Αρα, ^{το πόσο} αποταμιεύει ~~εξαρτάται~~ εξαρτάται από το ύψος του επιτοκίου. Ο επενδυτής «αγοράζει» δάνεια και πληρώνει ένα επιτόκιο γι' αυτά. Αν υπάρχουν πλεονάζουσες αποταμιεύσεις που δεν απορροφούνται από επενδύσεις, το επιτόκιο καταθέσεων θα πέσει. Λόγω της χαμηλότερης απόδοσης οι αποταμιευτές θα αποταμιεύουν λιγότερο. Το επιτόκιο δανεισμού επίσης θα μειωθεί. Αυτό θα ενθαρρύνει και θα αυξήσει τις επενδύσεις. Επενδύσεις που ήταν αδύναμες με το υψηλό θα γίνουν ευμενέστερες με το χαμηλό επιτόκιο. Ο μηχανισμός των τιμών θα αποκαθιστάει αυτόματα την πλήρη απασχόληση. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνέβη στη διάρκεια της μεγάλης κρίσης.

I3] Θεωρίες του οικονομικού κύκλου πριν τον Κέϋνς.

Σπουδαίοι οικονομολόγοι (με επικεφαλής τον μεγάλο Κντ Wickseil και τους μαθητές του της Σουηδικής σχολής) είχαν ~~πριν~~ πριν τον Κέϋνς — επισημάνει τη σημασία της ανισορροπίας ανάμεσα σε αποταμιεύσεις και επενδύσεις για το φαινόμενο του οικονομικού κύκλου. Ο Wickseil υποστήριξε ότι αν το τραπεζικό επιτόκιο ήταν για κάποιο λόγο χαμηλότερο από το επιτόκιο που εξασφαλίζει ισορροπία αποταμιεύσεων — επενδύσεων ~~θα~~ δημιουργούνταν υπερβάλλουσα ζήτηση για επενδύσεις και πληρωρισμός. Αν ~~επιτόκιο~~ ήταν υψηλότερο ~~θα~~ υπήρχε ανεπαρκής ζήτηση για επενδύσεις και ύφεση.

Ανάλογες απόψεις ανέπτυξαν και οι Αυστριακοί von Mises και von Hayek. Οι Αυστριακοί όμως πίστευαν ότι οι υφέσεις αποτελούν δια-

13] συνέχ.

δικαίωμα κέρδους για τον καπιταλισμό που σύντομα θα προεξοφλούσαν με νέα φάση ανάπτυξης. Το αντίθετο συμπέρασμα έδωσαν οι Σουηδοί. Ο μαθητής του Wicksell, G. Myrdal στο έργο του «Μονεταρχική Ισορροπία» (που γράφτηκε πριν τη «Γενική Θεωρία» του Κέϊνς) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ^{ανεπάρκεια} ~~ανεπάρκεια~~ των επενδύσεων μπορεί να οδηγεί σε «συνωρευτικά» αποτελέσματα που να βαθύνουν και να παρατείνουν μια ύφεση.

Με το θέμα του οικονομικού κύκλου ^{και της ανισότητας αποταμίευσης-επένδυσης} καταπιεστική (ακολουθώντας τον Wicksell) και ο ίδιος ο Κέϊνς με το έργο βιβλίο του «A Treatise on Money» (1930). Κανένας από τους παραπάνω όμως (ούτε ο ίδιος ο Κέϊνς) δεν είχε τολμήσει να φτάσει στο συμπέρασμα ότι: α) οι υφέσεις μπορούν να γίνουν χρόνιες και β) ο μηχανισμός των τιμών μπορεί να αποδειχθεί ανίκανος να βγάλει αυτόματα και μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, την οικονομία από την κρίση. Αυτά ^{ακριβώς} είναι τα συμπεράσματα του αριστουργήματος του Κέϊνς της «Γενικής θεωρίας της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος» που εκδόθηκε το 1936.

II] Η Γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος

II.1] Οι βασικές ιδέες ~~της Γενικής θεωρίας~~ της Γενικής θεωρίας.

Η Γενική θεωρία ήταν ένα δύσκολο αλλά επαναστατικό βιβλίο που ανέτρεπε μια σειρά από δογματά της κρατούσας θεωρίας και δημιουργεί σε ένα νέο κλάδο της οικονομικής επιστήμης, τη μακροοικονομική θεωρία.

Υπάρχει μια σειρά από ιδιοφυείς ιδέες στη Γενική θεωρία. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι:

A] ~~Κατά~~ Στην περίπτωση μιας μείωσης της ζήτησης της οικονομίας (λόγω της ανεπάρκειας επενδύσεων) η προσαρμογή δεν θα γίνει μέσω της μείωσης τιμών και μεδών αλλά μέσω της μείωσης της ποσότητας των πωλήσεων. Απέναντι στη μείωση της ζήτησης, οι τιμές δεν θα προλάβουν να αντιδράσουν. Το άμεσο αποτέλεσμα θα είναι η μείωση των

II] συνέχ.

πωλήσεων (με τις τιμές να παραμένουν χονδρικά σταθερές). Η μείωση των πωλήσεων θα αυξήσει τα αδιάθετα αποθέματα των επιχειρήσεων και θα οδηγήσει σε μείωση της παραγωγής. Αυτό θα οδηγήσει σε απολύσεις προσωπικού και μείωση των εισοδημάτων. Τότε θα οδηγήσει την οικονομία σε φαύλο κύκλο: η μείωση του εθνικού εισοδήματος θα διευρύνει την περαιτέρω μείωση της ζήτησης και περαιτέρω μείωση του εισοδήματος. Το κλειδί είναι ότι η προσαρμογή θα γίνει μέσω της μείωσης της παραγωγής και του εθνικού εισοδήματος και όχι των τιμών.

B] Η αρχή του πολλαπλασιασμού.

Οι επενδυτικές επιπτώσεις μίας μείωσης των επενδύσεων πάνω στο εθνικό εισόδημα είναι πολύ μεγαλύτερες (πιθανώς πολλαπλάσιες) από την αρχική μείωση των επενδύσεων. Αυτό οφείλεται στο ότι το αρχικό δυσμενές αποτέλεσμα επιδεινώνεται και ενδυνάμυνεται μέσα στο χρόνο. Η αρχική μείωση της ζήτησης μειώνει παραγωγή και εισοδήματα και οδηγεί σε απολύσεις. Οι άνεργοι αντιμετωπίζουν δραματική μείωση εισοδήματος και περιορίζουν την κατανάλωσή τους. Έτσι, έρχεται ο δεύτερος γύρος: η μείωση της κατανάλωσης των ανέργων επηρεάζει το μακάλι, το μενάνι και τις επιχειρήσεις παραγωγής καταναλωτικών ειδών. Και αυτοί περιορίζουν την παραγωγή τους και κάνουν ~~απολύσεις~~ απολύσεις. Έτσι, έρχεται ο τρίτος γύρος: νέα μείωση κατανάλωσης και παραγωγής, νέοι άνεργοι κ.ο.κ. Αυτή είναι η αρχή του πολλαπλασιασμού που επεξεργάστηκε για λογαριασμό του Keynes ο γάλλος τότε μαθητής του Richard Kahn.

Γ] Η προσαρμογή των αποταμιεύσεων στο χαμηλότερο επίπεδο επενδύσεων έρχεται λόγω της μείωσης του εισοδήματος και όχι της μείωσης του επιτοκίου.

Κατά τον Keynes η αποταμίευση είναι ένα μάλλον παθητικό μέγεθος που εξαρτάται βασικά από το εισόδημα παρά από το επιτόκιο. Είναι βασικά αυτό που περισεύει από το εισόδημα μετά την αφαίρεση των καταναλωτικών ~~αγαθών~~ δαπανών. Δεν συρρικνώνεται

Π1] συνέχ.

το εισόδημα, τόσο συρρικνώνονται και οι αποταμιεύσεις. Στα βάθη της ύφεσης δεν είναι δυνατό να υπάρχει πληθώρα καταθέσεων, οι αποταμιεύσεις στερεύουν. Αρα, ο εξισορροπιστικός ρόλος της μείωσης των επιτοκίων καταρρέει. Εν μέσω ύφεσης δεν υπάρχει το πλεόνασμα αποταμιεύσεων που ^{αρκετά} θα ωθήσει τα επενδύματα προς τα κάτω και θα ενδαρύνει την άνοδο των επενδύσεων. Οι αποταμιεύσεις όντως προβαρμίζονται στο νέο χαμηλό επίπεδο επενδύσεων και τελικά η ~~εξ~~ των υστέρων ^{λογιστική} ιδιότητα αποταμιεύσεων - επενδύσεων αποκαθίσταται. Αλλά τούτο οφείλεται στη μείωση του εισοδήματος και όχι του επιτοκίου. Η προβαρμολή έχει γίνει μέσω του εισοδήματος και της παραγωγής και όχι μέσω του εξισορροπιστικού ρόλου των τιμών. Η οικονομία - παρά την ύπαρξη ανεργίας και υποαπασχόλησης των μηχανών παραμένει κολλημένη στην ύφεση και στη φτώχεια.

Αυτό ακριβώς συνέβη στη μεγάλη κρίση. Το 1929 οι Αμερικανοί αποταμίευαν 3,7 δις. δολάρια. Το 1932-33 η αποταμίευση ήταν κάτω από το 0. Ο κόσμος έτρωγε από τα έτοιμα.

Δ] Ο αυτόνομος ρόλος των επενδύσεων.

Οι κλασικοί και νεοκλασικοί ξεκινούσαν ^{την ανάλυσή τους} από την αποταμίευση. Οι επενδύσεις προβαρμίζονταν μέσω του επιτοκίου στον όγκο των διαθέσιμων αποταμιευτικών πόρων. Ο Keynes θεωρεί την αποταμίευση ως παθητικό μέγεθος. Αντίθετα, βλέπει τις επενδύσεις ως τον αυτόνομο - ενεργητικό παράγοντα που οι αυξομειώσεις τους επηρεάζουν αποφασιστικά το επίπεδο της ζήτησης και του εθνικού εισοδήματος της οικονομίας.

Το πρόβλημα είναι ότι οι επενδύσεις είναι το πιο θρασές και ευρεάβολο κομμάτι της οικονομίας που εξαρτάται αποφασιστικά από την εμπιστοσύνη των επιχειρηματιών για το μέλλον. Επιπλέον, οι επενδυτικές ευκαιρίες δεν εμφανίζονται κάθε μέρα, ο επενδυτικός κορεσμός είναι μόνιμη απειλή για το καπιταλιστικό σύστημα.

II]

II2] Τα βασικά υπερτάγματα της Γενικής θεωρίας.

Θ Η Γενική θεωρία συχνά γέρνει την μέχρι τότε κρατούσα θεωρία με το κεφάλι κάτω και τα πόδια επάνω.

Α] Η ζήτηση και όχι η παραγωγή προσδιορίζει το εισόδημα.

Για τους κλασικούς, η παραγωγή δημιουργεί εισοδήματα και προσδιορίζει την ζήτηση. Ο Keynes το αντιστρέφει αυτό. Για μεγάλα χρονικά διαστήματα τουλάχιστον, είναι η ζήτηση εκείνη που καθορίζει το επίπεδο του παραχόμενου εισοδήματος. Αυτή είναι η περίφημη θεωρία της ενεργού ζήτησης του Keynes. ~~Μπορεί~~ Διατυπωμένη με μια φράση η θεωρία λέει: Δεν ξοδεύουμε αυτά που παράγουμε. Παράγουμε αυτά που ξοδεύουμε. Αν δεν ξοδεύουμε αρκετά, δεν παράγουμε αρκετά.

Β] Δεν υπάρχει αυτόματος μηχανισμός που θα βγάλει μία οικονομία από την ύφεση. Μια οικονομία σε ύφεση μπορεί να παραμείνει «κολλημένη» στην ύφεση και την υψηλή ανεργία. Ο μηχανισμός των τιμών δεν οδηγεί αυτόματα στην πλήρη απασχόληση. Το καπιταλιστικό σύστημα δεν είναι απόλυτα αυτορρυθμιζόμενο. Αυτό, την εποχή του ήταν η απόλυτη αίρεση. Ήταν το ζέλος το δόγμα του «laissez faire» και η νομιμοποίηση της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία.

Γ] Οι επενδύσεις είναι ένας αναδιπλωτός ^{κινητήριος} τροχός της οικονομίας. Ο επενδυτικός κορεσμός και, συνεπώς, η ανεπαρκής ενεργός ζήτηση είναι μόνη απειλή ^{γιατί} ~~στην~~ ^{στις} ώριμες καπιταλιστικές οικονομίες. Όσο ~~πιο~~ ^{πιο} πλούσιες γίνονται τόσο η απειλή γίνεται μεγαλύτερη. Καθώς ο πλούτος τους αυξάνεται οι ευκαιρίες για κερδοφόρες επενδύσεις στερεύουν. Τούτο μπορεί να οδηγήσει σε συχνές μεγάλες μειώσεις των επενδύσεων, πράγμα που θα έχει πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις πάνω στη συνολική ζήτηση των αναπτυσσόμενων οικονομιών και θα τις βυθίζει, συχνά, σε υφέσεις.

III] Οι συνταγές πολιτικής του Keynes για την αντιμετώπιση των
υφέσεων.

Από τη στιγμή που το πρόβλημα ^{των υφέσεων} έχει λυθεί με την ανεπάρκεια της Σύνταξης, η Σύνταξη έπρεπε να τονωθεί με κάθε μέσο.

Από τη στιγμή που υπήρχε ανεπαρκής επενδυτική δραστηριότητα από τον ιδιωτικό τομέα, η ανεπάρκεια έπρεπε να ~~συνιστά~~ ^{υποκατασταθεί} από αύξηση των δημοσίων επενδύσεων. Ο κύριος στόχος ήταν να δοθεί δουλειά και εισόδημα στους ανέργους και, έτσι, να τονωθεί η κατανάλωση (και να αντιστραφεί η λειτουργία του πολλαπλασιαστή).

Ο Keynes δεν ήταν αντίθετος σε μέτρα νομισματικού χαρακτήρα ^{σε ώρες κρίσιμης ύφεσης}, αλλά δεν περίμενε πολλά από αυτά. ^{συνταγή του για την} ~~απώλεια της ύφεσης~~ ^{κατάποληση της ύφεσης} κι αυτό και η ~~απώλεια της ύφεσης~~ ^{κατάποληση της ύφεσης} ήταν σε ένα έκτεταμένο πρόγραμμα δημοσίων έργων, χρηματοδοτούμενο με κρατικό δανεισμό. Χαρακτηριστικά έλεγε ότι είναι προτιμότερο για το κράτος «να δάψει μπουκάλια με χαρτονομίσματα στο χώμα και να αφήσει το ιδιωτικό τομέα να τα ξεθάψει παρά να μην κάνει τίποτε».

Το πρόγραμμα δημοσίων ~~εργων~~^{εργασιών} είχε αρχίσει από το 1933 με την
Εκλογή του F. Roosevelt στην προεδρία, πριν τη δημοσίευση της Γενι-
κής Δεωρίας. Ηταν μέτρα πολιτικής αναγκαιότητας και στόχευε
στην τόνωση του εθνικού των αμερικανών. Σύντομα το πρόγραμμα
για το μέγεθος των υύλλων μετατράπηκε σε πρόγραμμα μεγάλων
δημόσιων επενδύσεων. Ο Keynes έδωσε θεωρητική δικαιολόγηση
και νομιμοποίηση στις πρωτοβουλίες αυτές αλλά οι πρωτοβουλίες
αυτές καθ' εαυτές προϋπήρξαν της Γενικής Δεωρίας.

Η πρόθεση του Keynes δεν ήταν να υποκαταστήσει τον ιδιωτικό τομέα. Οι δημόσιες δαπάνες, κατά τον Keynes, στόχευαν στο να καλύψουν το κενό μέχρι να πάρει μπρός η ιδιωτική πρωτοβουλία. Ο Keynes δεν ήταν εχθρός του καπιταλισμού και δεν επιθυμούσε την αντικατάστασή του από κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία. Στο τελευταίο κεφάλαιο της Γενικής θεωρίας (Κεφάλαιο 24), διακηρύσσει ότι θεωρεί το αποκεντρωμένο σύστημα της αγοράς ως έχριση για την ατομική ελευθερία και την ποικιλία της ζωής. Επιπλέον, δηλώνει ότι

III συνέχ.

προτιμάει τη διαχέτευση των ενστίκτων των ανθρώπων "προς τον τραπεζικό τους λογαριασμό παρά ενάντια στους συνανθρώπους τους". [Δεν έχει αντίρρηση όμως να δει την «ευθανασία» της τάξης των εισοδηματιών]. Η πρόθεση του Keynes ήταν να ~~μεταρρυθμίσει~~ αλλάξει επιμέρους λειτουργίες του συστήματος για να διασώσει το όλον. Εν όψει ^{του κινδύνου της επικράτησης} της επέλασης του κασιδιερού και του φασιερού, οι προτάσεις του ήταν μια φωνή μετριοπάδειας, ψυχραιμίας, κοινής λογικής και βούλειας.

Το πρόγραμμα των Δημοσίων δαπανών του New Deal, τελικά βελτίωσε την κατάσταση αλλά δεν ξεπέρασε πλήρως την ύφεση. Αυτό οφείλονταν σε δυο λόγους: α) το πρόγραμμα δεν ήταν αρκούντως μεγάλο. β) στην καχυποψία που, ακόμη και αυτό το πρόγραμμα, δημιουργούσε στους κόλπους των επιχειρηματικών τάξεων. Το πρόγραμμα τις καλούσε να αποδεχθούν κανόνες και περιορισμούς και να δεχθούν μία φιλοσοφία συγχρηματοδότησης με τα δημόσια. Όλα τούτα τους φαίνονταν ως προλόδιο βασιλευστικού σχεδιασμού. Επειδή η ανάκαμψη των ιδιωτικών επενδύσεων ήταν αδενής. Ακόμη και σήμερα, το ερώτημα του αν οι στρώσεις των δημοσίων δαπανών μπορούν να ανοίχουν και να κλείνουν χωρίς να εκτοπίζουν ιδιωτικές επενδύσεις παραμένει.

IV Τα τελευταία χρόνια του Keynes.

Το 1937 ο Keynes έπαυε καρδιακή προβολή και χαλάρωσε (με τα δικά του μέτρα) τη δραστηριότητά του. Συνέχισε να παίζει στο χρηματιστήριο, να διευδύνει την Economic Journal και τάχθηκε κατά ~~την~~ της πολιτικής του «κατευνασμού» της Ναζιστικής Γερμανίας.

Όταν ήρθε ο πόλεμος ζανακλήθηκε στο Υπουργείο Οικονομικών. Το τελευταίο του έργο ήταν το «How to Pay for the War». Σε αυτό πρότεινε το μέτρο των «προδεδωμένων αποταμιεύσεων»: ένα μέρος του μισθού των εργαζομένων θα πήγαινε σε κρατικά ομόλογα που θα εξοφλούνταν μετά τον πόλεμο. ^{ένα σχέδιο} Ήταν συνεπές με τη θεωρία της ενεργού ζήτησης. Μόνο που οι συνθήκες είχαν αλλάξει. Το 1936 το

IV] συνεχ.

πρόβλημα ήταν η ανεπαρκής ζήτηση και η ανεργία. ~~Με~~ Στη διάρκεια του πολέμου ~~δεν~~ και υπό το βάρος των πολεμικών δαπανών δεν τήθενταν δέμα ανεπαρκούς ζήτησης. Το πρόβλημα ήταν η υπερβάλλουσα ζήτηση και ο πληθωρισμός. Ο στόχος του Keynes ήταν να αφαιρέσει αγοραστική δύναμη και να περιορίσει τις πληθωριστικές πιέσεις όσο κρατούσε ο πόλεμος και να την απελευθερώσει. Σαρά μετά τον πόλεμο όταν η μείωση των πολεμικών δαπανών θα μπορούσε Σαρά να δημιουργήσει νέα ύφεση. Οι προτάσεις του είχαν μόνο μερικούς δεκτές.

Το 1944 ο Keynes ήταν ο επικεφαλής της Βρετανικής αντιπροσωπείας στη συνδιάσκεψη του Bretton-Woods του New Hampshire των ΗΠΑ. Το Bretton-Woods διαμόρφωσε το μεταπολεμικό νομισματικό σύστημα (που επιβίωσε μέχρι το 1973) και ίδρυσε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τη Διεθνή Τράπεζα. Μολονότι, οι προτάσεις του ήταν πολύ πιο ριζοσπαστικές από τις Αμερικανικές προτάσεις που τελικά υιοθετήθηκαν, ο ρόλος του Keynes ήταν σημαντικός.

Στα τελευταία του χρόνια έγινε Λόρδος (Βαρόνος του Τίλτον), μέλος του Δ.Σ. της Τράπεζας της Αγγλίας ~~και~~ της Εθνικής Πινακοθήκης. Πέθανε το 1946 και κηδεύτηκε στο Αββαείο του Westminster.

V] ~~Ο θάνατος~~ Η επικράτηση και η μετέπειτα εξαδεύιση των Κεϋνσιανών Οικονομικών. ~~Η~~

Μεταξύ 1936 και 46 τα Κεϋνσιανά οικονομικά είχαν επικρατήσει πλήρως. Σχεδόν όλοι οι νεώτεροι οικονομολόγοι ήταν πλέον Κεϋνσιανοί. Η σχηματοποίηση της Γενικής θεωρίας από τον Sir John Hicks στο άρθρο του «Mr. Keynes and the Classics» επέτρεψε τη χρήση των ιδεών του στα Πανεπιστημιακά εγχειρίδια όπου υπάρχει ακόμη και σήμερα. Το 1944 ~~οι προτάσεις~~ το σχέδιο Beveridge για την ^{αναδιόρθω-}ση του κράτους προνοίας στην Αγγλία ήταν Κεϋνσιανό. Ανάλοχος ήταν και ο θάνατος στις ΗΠΑ. Η κορωνίδα ήταν η δημοσίευση το 1948 του εγχειριδίου του Samuelson (Economics) στις ΗΠΑ που

[αν]

ήταν αμιγώς Κευνσιανό. Τα ~~οικονομικά~~ Τα οικονομικά του Κεϋνς
θεμελιώσαν ~~μ~~ ήταν νέο κλάδο της οικονομικής επιστήμης
στη μακροοικονομική θεωρία. Ήταν μια αληθινή επανάσταση.

Τα Κευνσιανά οικονομικά ήταν κυρίαρχα σε όλη τη διάρκεια
της δεκαετίας του 50 και 60. Μετά άρχισαν να χάνουν έ-
δαφος. ^{Αντίθετα, η} Η πεποίθηση στους αυτόματους μηχανισμούς της αγοράς

και η δυσπιστία προς τις αρετές της κρατικής παρέμβασης
κέρδισαν συστηματικά έδαφος. Τα Κευνσιανά οικονομικά
όμως επανήλθαν στη θέση του 80 με πιο εκλεπτυσμένη μορφή.

Ένας από τους λόγους της υποχώρησης των Κευνσιανών οικονομι-
κών ήταν το ότι η πολιτική της ^{συστηματικής} διαχείρισης της ενεργού ζήτησης
που συνεπάγονταν είχε παρενέργειες. Την δεκαετία του 70, η οικο-
νομία δεν φαινόταν να υπερπεριφέρεται με «Κευνσιανό τρόπο». Η
τόνωση της ενεργού ζήτησης μεταφράζονταν κύρια σε αυξήσεις
τιμών και μισθών παρά σε αυξήσεις της παραγωγής και της
απασχόλησης.

Επιπλέον, η πολιτική της πλήρους απασχόλησης είχε (όπως πρόβλε-
πε ο Πολωνός οικονομολόγος Μ. Kaletzki) ενισχύσει δραστικά τη
διαπραγματευτική θέση των εργατικών συνδικάτων και οδηγούσε σε
μεγάλες αυξήσεις μισθών. Τις δεκαετίες του 70 και 80 επιχειρήθηκε
μια δραστική αναδιάρθρωση του συστήματος ^(βεβαίως των συνδικάτων) βελύσσου μέσω της
αποδοχής υψηλότερων ποσοστών ανεργίας από τις αρχές.

Τέλος, είναι πιθανό, τα οικονομικά του Κεϋνς να έχουν πέσει
θύμα των επιτυχιών τους. Οι μεταπολεμικές ^{πολύ} υφέσεις (και κυρίως
αυτές του 50 και 60) ήταν ~~πιο~~ αραιότερες, ~~και~~ ^{και} ~~πιο~~ ^{πιο} ήπιες
και πιο βραχύβιες από τις προπολεμικές. Η υιοθέτηση μέτρων
Κευνσιανής πολιτικής έχει σίγουρα συμβάλει σε ^{τόσο} αυτό. Δεδομένου
ότι το πρόβλημα των υφέσεων δεν είναι πια τόσο κρίσιμο όσο
ήταν, είναι ευκολότερο να είναι κανείς μπλαζέ απέναντι σε
αυτό. Εάν όμως αύριο τα πράγματα δυσκολεύουν πραγματι-
κά πολύ, πάντα θα υπάρχει ο γερο-Μαυραδά σαν τελευταίο
καταφύγιο.

